c 7296.

H. TAMBS LYCHE:

MIRAKLER KULTUR OG RELIGION

Tro er Tillid til
Lov og Orden!
(Emerson).

KØBENHAVN
THEO. BERGS FORLAG
1902.

„Det fri Kirkesamfund"

har til Formaal

1. at danne kristne Menigheder her i Landet, der bekender Troen på Faderen, den eneste sande Gud, og at arbejde for at skaffe disse Anerkendelse i eller uden for Folkekirken;
2. at virke for Udbredelsen af religiøs Oplysning i Tale og Skrift, dels ved Afholdelse af ugentlige Gudstjenester, lejlighedsvis ved Foredrag og eventuelt ved Udgivelse af Småskrifter i frisindet, udogmatisk, religiøs Retning.

„Det fri Kirkesamfund" er ikke bunden ved nogen fastslået Trosbekendelse, men byder enhver velkommen, som sympatiserer med vort Formål og i Forening med os vil dyrke Gud og tjene Menneskene i Jesu Aand og i Kærlighed til Sandheden.

Gudstjeneste

afholdes hver Søndag Formiddag Kl. 10 i Studentersamfundet, Studiestræde Nr 1. Pastor Uffe Birkedal prædiker.

Enhver er velkommen.

Mirakler,

Kultur og Religion.

Af

H. Tambs Lyche

København
Theo. Bergs Forlag
1902

Ex Libris

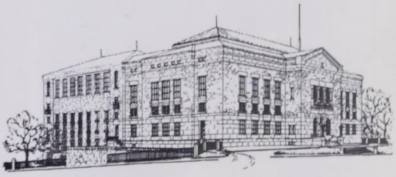

Nasjonalbiblioteket

L. M. Tommerup, Stege.

87GA64393

I.

Mirakler har dybe Rødder i den gamle Teologi og Religionsopfattelse, og det Skævsyn og den sygelige Følelse, der finder Udtryk i Mirakeltroen, går endnu dybere og er en af de væsentlige Hindringer for en fri og naturlig Religiøsitet og en rolig og glædebringende Tro grundet på Naturens dagligdags Kendsgærninger og for en Kristendomsforkyndelse, som Videnskab og al moderne Tænkning vilde ønske velkommen. Vi står nemlig her over for Spørgsmålet, om Religionen er naturlig eller unaturlig, fornuftmæssig eller fornuftstridende — om der eksisterer noget sådant som en Strid mellem Tro og Tanke, mellem Religiøsitet og Videnskabelighed eller ikke.

De ældre Kirker repræsenterer Religion og Kristendom grundet på, støttet af det anti- og udenomnaturlige, det ekstraordinære. De nyere Kirker repræsenterer Religion og Kristendom grundet på, støttet af og over alt udtrykkende *det naturlige,* — Naturens Love og Kendsgærninger — det almindelige, det dagligdags. De første ser Gud gennem Miraklet, de sidste gennem Naturen, — og *det* giver os grundforskellige Opfattelser. Lad os

blive helt klar over denne Forskel. Hvor de gamle henviser til den stilnende Storms Mirakel for atten Hundrede Aar siden langt over Hav og Land, dèr henviser vi til den stille, svale Sommeraftenluftning, der køler vor egen Pande; og som de sagde: „*dèr var Gud*“, siger vi: „*hèr er Gud*“.

Miraklet er i Religionen omtrent, hvad Guldmageriet så længe var i Videnskabernes Verden. Det vender det søgende Blik og den higende Kundskabsattrå og Længsel i en fejlagtig, håbløs og synskværkende Retning. I dets Navne stilles indbildte eller hypotetiske Kendsgærninger op mod virkelige Fakta og Dagens Realiteter, og tillades at overskygge og skjule disse. Det store og det hellige i Dagens Liv og i Guds endeløse Natur glemmes og overses for den indbildte Storhed og Hellighed i „Undere“ og „Jærtegn“, som måske aldrig har fundet Sted, og i hvert Fald ikke er halvt så vidunderlige som hvert Øjeblik i hver Læsers naturlige Eksistents, og som ikke, selv om de havde fundet Sted, kunde have været nogen Aabenbaring eller noget Tegn fra den Gud, hvis uforanderlige Væsen og Vilje er udtrykt i Naturens og Livets absolutte *Lovfasthed*. Man glemmer Solen selv og dens daglige guddomsproklamerende Herlighed for Fablen om den Sol, der stod stille i Ajalons Dal for at give en jødisk Hær Tid til at slå flere Fjender ihjæl. Man glemmer vort eget Livs dybe og hellige Mysterium, Fødslens evige Gåde, over Historien om genopvakte døde. Man

ser ikke Miraklet i hver Vugge og ikke Glorien om det lille Hoved, der ser Dagens Lys for *allerførste* Gang, fordi man har læst sig blind på Miraklet om Jairi Datter, — som om ikke Nyskabelsen af levende og aldrig før eksisterende Væsner i vore egne Hjem den Dag i Dag var et Under Millioner Gange større og vidunderligere end — selv om det er sandt — en afdød Persons kommen til Live igen efter i nogle Timer eller Dage at have været „død", på nogen mulig Måde kan være!

Og således hele Livet igennem. Man stirrer sig så blind på disse Fabler og Æventyr fra fjærne Lande og længst svundne Tider, at man ikke længere har Øje for al den Herlighed og Vidunderlighed, der fylder vore Dage. Man ser ikke længere det store, hvor det findes. Man føler ikke, at den Grund, hvorpå vi nu står, er „hellig Grund". Man øjner ikke længere med Moses i Busken ved Vejkanten en Manifestation af den eviges Liv; man hører ikke længere med ham Jahves Røst ud af Løvet, der grønnes og visner om os *nu*. Man ser ikke længere „Gud Herren" vandre om her på Jorden i den Have, hvortil han har formet den. Man indbilder sig, at *det* blot hændte for 6000 Aar siden. Man har ved Miraklernes Hjælp tabt Følelsen af den nære og *i Dag levende Gud*, — af *Immanuel*, den Guddom, der er *med os*, med os i Dagens Liv, med os i Skov og Mark, med os i vore Venner og al menneskelig Kærlig-

hed, med os i vore Hjem, med os i vor Sjæls dybeste Tanke og inderste Helligdom.

Så beundrende dvæles der ved „Jesus gående på Vandet", at man blindes for Miraklet i vor egen almindelige Gang og for det evigt vidunderlige og gådefulde i det bølgende Hav og den stille Skovsø. Man glemmer over det mirakuløse Måltid i Ørkenen det daglige Mirakel, der forvandler Brødet på hver Mands Bord til Tanker, Hjærteslag og Sjæl.

Kort sagt: Miraklet er som et forvredet, malet Miniaturlandskab, der bliver holdt så tæt op for vore Øjne, at det skjuler hele det virkelige Guds Landskab. Det gør det virkelige Liv og dets Forhold og Undere små. Det lærer og indprænter Foragt for Guds Værker i indbildte Jærtegns Navn. Man glemmer Stjærnevrimlen selv, der for Salmernes Digter var Guds klare Aabenbaring og Tale, over en Del tvivlsomme Kunsstykker fra gammel Tid. Den hele Religion så vel som Gudstanken selv præges deraf. Det bliver alt sammen småt, unaturligt, forvredent, grundet på Enkeltheder, Undtagelser, Abnormiteter og Sagn. Ikke længere peges der, når Mængden mangler Tro, til „Himlens Fugle" og „Markens Liljer", som vidner om Alfaderens evige Nærværelse og bundløse Kærlighed; der mindes i Stedet om, at Jesus gik på Vand og kunde få fem Brød og to små Fisk til at fylde fem Tusind Maver. . . .

— Men lad os betragte Sagen i Sammenhæng.

Der er tre Måder at anskue den på, og vi vil benytte dem alle efter Tur.

Først vil vi undersøge *Miraklet i sig selv* som et Fænomen, et påstået Faktum i denne Verden — undersøge det på samme Måde som f. Eks. Hypnotismen undersøges. Gøre os Rede for, hvad der bliver at forstå ved et Mirakel. Og allerede på dette Punkt vil vi finde, at der tiltrænges større Klarhed, end der i Almindelighed råder i Mænds Tanker og Tale. Når vi så har slået fast, hvad et Mirakel er, hvad Ordet skal betegne, så gælder det at undersøge og afgøre, hvorvidt, rent teoretisk set, — ud fra, hvad *vi véd* om denne Verden, og hvad vi har al Grund til at anse som givet, et Mirakel kan *tænkes muligt*. Og i så Fald i hvilken Form? — Dette bliver altså en ren naturvidenskabelig Undersøgelse og Betragtning af Miraklet. Her har vi væsentligt at henholde os til videnskabelige Tænkere. Det gælder blot om at udfinde det påståede Fænomens Forhold til Verden, som *Videnskaben* åbenbarer.

Dernæst vil vi nærmere betragte Miraklets religiøse Betydning og Anvendelse. Et Mirakel kan være videnskabeligt muligt og historisk bevist uden dog at have den mindste religiøse Betydning. Ifald f. Eks. Jesu Mirakler lader sig eftergøre af Mænd af bevislig ganske almindelig Intelligens og af tvivlsom eller lige frem svag eller slet Karakter, så taber jo dermed Miraklet al Betydning som Vidnesbyrd om Jesus eller nogen andens Gud-

dommelighed eller Sandfærdighed. Det må i så Fald ganske skilles ud fra Religionen som noget, der intet har dermed at bestille. Kun ét eneste „Tegn“ bliver der her at henholde sig til, det eneste, erklærer Jesus, der af ham vil blive givet, — det, der ligger i selve de Ord, han har talt, i Lærens egen iboende Højhed og Magt over Sind og Hjærter. Vidner ikke dette Tegn om, at „Faderen havde sendt ham“, så nytter det kun lidt, at han kunde gå på Vand. Hele den *katolske Teologi* er „beseglet“ ved særligt udførte Mirakler, Punkt for Punkt; hver Artikel og Pasus omtrent har haft sin Sandhed, bevist ved mangfoldige vel bevidnede Mirakler og „Tegn“; — men vi tror dem alligevel ikke.*)

Endelig vil vi undersøge Miraklet — specielt de ny-testamentlige Mirakler rent *historisk*. Det vil sige: uden på Forhånd at afgøre noget for eller imod Miraklet i og for sig, vil vi undersøge det historiske Vidnesbyrd for vore Evangeliers Mirakler, undersøge hvad historisk Grund

*) Det er vel værd at mærke sig dette. Det vilde være muligt at skrive en Lærebog i katolsk Teologi, hvor hvert eneste vigtigt Punkt støttedes på den mest slående Måde ved vel „beviste“ Mirakler, der skete udelukkende for at fastslå Lærens Sandhed, for at vise på hvad Side Gud er. Skal vi derfor i det hele tro på Grund af Mirakler, så må vi uden videre gå over til Katolicismen alle tilhobe. At „Beviserne“ for disse katolske Miraklers Pålidelighed er vel så gode som Beviserne for vore ny-testamentlige Mirakler, skal vi straks se.

der er til at tro eller betvivle dem og af hvad Art Vidnesbyrdene for og mod dem er, med andre Ord: vi vil behandle dem, som vi vilde en forbavsende og utrolig udseende Beretning i den almindelige Historie, i Napoleon den I.s Historie f. Eks. Akkurat som vi her vilde undersøge med Omhu, i hvilke Skrifter den tvivlsomme Beretning fortælles, og i hvilke den ikke fortælles, veje Fortællernes Troværdighed, undersøge Beretningerne i Lyset af Napoleons kendte Liv og Udtalelser, af Periodens kendte Historie, af Tendenser og Idéer, der var i Omløb i Tiden, — netop således vil vi også gøre med disse Mirakelhistorier i vort ny Testamente, der straks ved første Blik, som vi skal se, åbenbarer sig som tvivlsomme så vel som utrolig udseende Historier. De passer ikke ind i Jesu *kendte* Karakter, Lære og Liv, og de står i skrigende Strid med hans egne klare Udtalelser. Her er altså også, rent historisk set, Grund til nærmere at *undersøge* Sagen, uden på Forhånd at fatte nogen Afgørelse.

II.

Forinden vi går videre, er det imidlertid nødvendigt at komme til fuld Forståelse af, at Miraklet ikke er noget, der er eget for vor kristne Religion og allermindst for vort ny Testamente eller for Biblen som Helhed.

Den almindelige Antagelse er vistnok den, at ægte Mirakler kun blev udførte af Jesus, Moses samt nogle af Profeterne og Apostlene, — og at de derfor beviser, at disse stod i et ganske særegent Forhold til Guddommen.

Denne Antagelse er imidlertid et blot og bart Udslag af Uvidenhed. Mirakler er overordentlig almindelige. Alle Religioner kender dem, — alle Folkeslag og alle Tider. Og Biblens er ikke bedre „beviste" eller „bevidnede" end hundrede og tusinde andre. Der er mere Grund til at tro på Mirakler i vor egen Tid udførte af Madonnabilleder i Frankrig og Italien, end til at tro på Jesu lidt teatralske Vandring på Vandet.

De ny-testamentlige Mirakler beviser således i hvert Fald ikke noget særligt intimt Forhold til Guddommen hos Biblens Mænd. Andre har også udført de Mirakler, Jesus gjorde. Andre Religio-

ner kan fortælle om lige så vidunderlige „Tegn“ og „Undere“ som de, hvorom der berettes i vore Evangelier. De er jo, om vi tør tro Beretningerne, blevne øvede af de fleste Religionsstiftere, og ikke af dem alene, men af deres Disciple og Disciples Disciple, af Filosofer, „Troldmænd“ og „Hekse“, af Præster og Biskopper, af katolske Helgener og moderne „Medier“. Og mange af disse senere Mirakler er vel så mærkelige, „store“ og *langt bedre bevidnede* end vort ny Testamentes.

Der foregår næsten daglig Mirakler af samme Art, som de fleste af dem, hvorom Evangelierne beretter. Og de foregår ofte i mange kendte og troværdige Mænds Påsyn. Der er ofte snesevis af meget *gode* Vidner. Ja, de foregår i fuldt Dagslys i Videnskabsmænds Studereværelser. Mirakelmanden stikker f. Eks. Hånden ind i en frisk brændende Flamme og holder den der et Par Minutter, uden at der viser sig ringeste Spor af Brandsår. Det er dog lige så vidunderligt og mirakuløst, som at Jesus gik på Vand; men skal vi derfor tro, at disse Mirakelmagere og Medier er specielt sendte af Gud, og at hvert Ord, de siger os, må stå til troende? — Næppe. Imidlertid har Mænd af høj Intelligens og uplettet Hæderlighed, fremragende Videnskabsmænd, omhyggelig iagttaget og bevidnet sådanne Ting. Vidnesbyrdene derom er ganske anderledes overbevisende end Evangeliernes med Hen-

syn til *deres* Mirakelfortællinger. I det sidste Tilfælde er Vidnerne få, ukyndige, kritiklose og uvidende Mænd; Omstændighederne, hvorunder Miraklet skal være foregået, af den Art, at det må have gjort en rolig og sindig Iagttagelse yderst vanskelig, og endelig har Historien passeret mange Munde på Rygtets, Traditionens eller den mirakeltørstende Fortællekunsts dunkle Veje, før den er nået til os. Der er vel næppe nogen Tvivl om at Spiritismens Mirakler*) har et ganske anderledes solidt Grundlag at hvile på end det ny Testamentes.

Vi læser i vore egne Aviser om mirakulose Helbredelser, der overgår det meste af, hvad der tillægges Jesus af den Slags, og som bevidnes af agtværdige Prælater, af Borgmestre, Læger og civile Embedsmænd, der kan udspørges når som helst. De helbredede selv lever og kan underkastes allehånde Krydsforhør — og bliver det delvis også. Der udgives Blade, som er *Organer for moderne Mirakler* og fortæller hver Uge eller Måned om nye.**)

---

*) Foreløbigt benævnes det alt „Mirakler"; vi skal siden se, hvad Navnet egentlig betyder.

**) Jeg sigter til Blade og Tidsskrifter udgivne i det italienske Lourdes, Ny Pompeij, hvor Mirakler stadig øves af et Billede af Jomfru Maria. Højst intelligente Mænd er optrådt som Vidner, og Sagen støttes af Katolicismens højeste Gejstlighed med Paven i Spidsen. Her er eksempelvis et sådant Mirakel:

„Maria Antonietta Balestrieri er Datter af en

Mirakler har været meget almindelige hele den kristne Historie igennem. Intet har været almindeligere. De ophørte aldeles ikke med Jesus og Apostlene; tværtimod: de blev stadig talrigere efter disses Bortgang, indtil de formelig hørte til Dagens Orden. Alle de katolske Helgener — og en Katalog fra 1643 nævner 25,000 sådane — har udført Mirakler. Det er en Betingelse for at blive kanoniseret. Og ikke alene har de 25,000 øvet Mirakler, medens de levede, men ofte har de udvirket endnu mange flere efter deres Død; deres Ben, Klæder, Bil-

agtværdig Postmester i Byen Lacedonia i Provinsen Avellino i Italien. Hun var lige til den 6. April 1888 en fuldstændig frisk og smuk Pige. På den nævnte Dag angrebes hun imidlertid af en Sygdom, der forkrøblede alle hendes Lemmer, forvred Rygraden og hurtig sænkede hende i den største Elendighed. Hænderne lukkedes, og Neglene groede ind i Håndf[illegible]dens Kød. Hun kunde næppe tåle Næring. Den venstre Kind var lammet og Munden fortrukken til den ene Side. Øjnene tålte ikke Lyset, så hun levede i stadigt Mørke. Hendes hele Legeme visnede hen. Lægerne opgav alt Håb om at redde hende. Familien bad da til den pompeijanske Madonna. Den 21 Juli modtog hun den sidste Olie. Den 29. om Natten bad hun om at få være alene. Hun bad til Madonna, og da hun sagde Ordene „hav Barmhjærtighed og vis dig selv for mig!" faldt et klart Lys ind i hendes Øjne, uden at det smærtede, og i Lyset så' hun den pompeijanske Madonna i snehvid Kjole og blå Kappe samt med en Krans af Roser i Hånden. „Antonietta, vil du komme til Pompeij?" spurgte Synet. „Hvor kan jeg", var Svaret, „jeg er lam og en Krøbling." — „Stå op", vedblev Synet, „du er helbredt!" Og Madonna lagde sine Hænder paa Pigens Bryst

leder og Grave har „gjort Mirakler“ i det uendelige. Og deriblandt har de også gjort sådanne Ting som at *opvække døde*. Jesus har ingenlunde været alene derom.

For at ingen skal tage dette for Overdrivelse citerer jeg en fremragende og nøgtern, engelsk Historiker om denne Side af Sagen, hvilket tillige vil virke opklarende på dette dunkle Felt. Jeg citerer fra *W. E. H. Leckys* ypperlige Værk „Rationalismens Oprindelse og Historie i Europa“:

---

og Side og løftede hende op i en siddende Stilling på Sengekanten, idet hun gentog: „Du er helbredt . . . Du skal leve og forkynde min Magt i Lacedonia. I Morgen skal du stå op og nyde Nadverens Sakramente og så valfarte til Pompeij. Ved Kirkens Indgang skal du afføre dig dine Sko og på dine nøgne Knæ nærme dig Alteret. Hvad Nåde du måtte ønske, vend dig dermed til mig; jeg er din Moder.“

Dermed forsvandt Synet. Pigen prøvede sine Lemmer. Hun kunde bevæge dem. Hun stod op og gik. Hun var helbredt. Af Frygt for at skræmme Forældrene blev hun liggende til Faderen kom for at se til hende. Da fortalte hun ham det hele og viste hans vantro Øjne, at hun var frisk.

Nyheden spredtes i Byen, og Venner og Naboer stimlede til Huset. Næste Morgen gik hun til Kirken; Præsten prædikede over Miraklet. Hendes Læge kom og fandt endog Sårene i Håndfladen lægte. Han kunde blot konstatere, at hun havde været syg, og at hun nu var rask. Hun spiste og drak.

Valfarten til Pompeij fandt naturligvis Sted, som Madonna havde foreskrevet. Pigen blev tilbage i Ny Pompeij i en Stiftelse for forældreløse Børn, hvor hun nu fremdeles er.“

„For at forstå denne Sags Stilling må vi først og fremmest blive den almindelige protestantiske Idé kvit, at Mirakler har været meget sjældne og rent undtagelsesvise Kendsgærninger, der blot skete for at vidne om Jesus og hans Apostles guddommelige Sendelse. Hos Kirkefædrene — særlig fra det fjerde og femte Aarh. — finder vi dem omtalte ikke alene som udførte i myldrende Overflod men også som udførte i alle mulige Hensigter. De udgjorde en Slags himmelsk Barmhjærtighedsinstitution, der helbredede syge, trøstede sørgende og stillede al Nød og Trang blandt de troende. De var Tegn på helgenagtig Dyd og Karakter og skaffede sådanne Personer almen Respekt og Ærefrygt, samt hjalp ofte „Helgenerne“ i deres asketiske Liv og Pligter. Da således én af dem trak sig tilbage i Ørkenen for at sulte sig selv til Guds Ære og sin Sjæls Frelse, bragte Fuglene ham hver Dag den nødvendige Spise. Da en Ven besøgte ham, bragte de befjærede Tjenere ham dobbelt Portion. Da han døde, kom der to Løver og begrov ham og hylede af Sorg ved hans Grav og modtog knælende Venners Velsignelse“ Helgenen var „Eneboeren Paul“; Vennen var den hellige Antonius, og Historien berettes af den hellige Jerom, så hvis Hellighed er nogen Garanti for Sanddruhed, så er alt dette utvivlsomt.

En anden Helgen var af den Mening, at en Munk ikke måtte se sit eget nøgne

Legeme. Derfor tog han aldrig et Bad. *Så* hellig var *han!* — En Gang kom han på sin Vandring til en Flod. Hvordan skulde nu den arme Mand komme over? At gå over med Klæderne på var ikke behageligt, og at tage dem af og se sig selv nøgen . . . o, ve! — Medens den alt for hellige Mand stod i disse Betragtninger, kom der imidlertid en tjenstvillig Engel ned fra Himlen og bar ham over Floden.

I *Middelalderen* var Atmosfæren tæt og overfyldt af det mirakuløse. Efterspørgslen efter Mirakler var næsten uendelig og Forsyningen holdt Trit med Efterspørgslen. Intet var den Gang almindeligere for en gudfrygtig Mand end at blive løftet legemlig op fra Gulvet medens han bad, eller at få Besøg af Jomfru Maria eller en Engel. Der fandtes næppe en Landsby, som ikke havde sin Relikvie, der havde helbredt Syge, eller sit Billede, der havde åbnet eller lukket Øjnene eller bøjet Hovedet. Lidt sjældnere men langtfra utroligt for den Tid var det, at Fiskene flokkedes ved Stranden for at høre den hellige Antonius' lærde Veltalenhed, eller at det fandtes nødvendigt at klippe Jesusskikkelsens Hår på et Krusifix i Borgos en Gang om Måneden, eller at „Madonna af Støtten" i Saragossa ved en Lejligbed gav en Mand hans amputerede Ben tilbage! *)

*) Der er næppe noget vidunderligere i det ny Testamente. — Dette Mirakel er s æ r l i g

Håbløst Syge blev øjeblikkelig raske, når de berørte en Relikvie eller et Billede. Rilikvier bares af Engle gennem Luften. Når Missionærerne gik ud blandt Hedningerne, skete der Tegn og Mirakler i Mængde om dem for at bevise, at de var sendte af Gud til Hedningerne. Drog en Fyrste Sværdet for en gejstlig Sag, så stred ofte Apostlene selv ved hans Side, medens Mirakler forårsagede Ødelæggelse og Forfærdelse i Fjendens Rækker. Anklagedes en skyldig, beviste han sin Uskyldighed ved Jertegn.

Kirkefaderen *Augustin*, en i alle Dele sjælden Mand såvel af Aand som af Karakter, fortæller os, at i hans eget Bispedømme øvede den hellige Stefans Lig i Løbet af 2 Aar ikke mindre end halvfjersindstyve vel bevidnede Mirakler, som han med kritisk Omhu samlede ud af en „myldrende Mangfoldighed". I Naboprovinsen, hvor Liget før havde været, var Tallet meget større. Blandt disse Mirakler var der fem Tilfælde af *Opvækkelse fra de Døde*.

Og mange af disse Myriader af Mirakler er, som sagt, bevidnede af gode og troværdige Vidner. Læg så til disse katolske Mirakler, der danner en jævn og ubrudt Fortsættelse af de ny-testamentlige, den moderne Spiritismes, samt

godt bevidnet og anses af spanske Teologer for et af de aller sikreste. I Domkirken i Saratoga er der et Billede, hvor nogle dejlige Engle er i Færd med at anbringe det amputerede Ben paa den sovende Mand.

ikke kristne Religioners og vilde Folkeslags; thi buddhistiske og atvistiske Helgener er lige så dygtige til at gøre Mirakler som de kristne. Middelalderens Mirakelmængde genfindes derfor også i andre Religionssamfund om ikke altid så anerkendte og hædrede som i Evropa. Og blandt vilde og halvvilde Folkeslag er Mirakler ligeledes meget almindelige. Også dèr er de ofte Religionens væsentlige Indhold og „Tegn". „Al Historie viser på det klareste," siger *Lecky*, „at Mirakler er hyppigst, hvor der er mindst Civilisation, og at de aftager jævnt med den voksende Kultur".

Vi må altså foreløbigt tage alle disse Mirakler under ét. Der er ingen Væsensforskel mellem dem. Hvad der gælder en Del af dem, gælder alle. *Benyttelsen* kan være forskellig; men de store Gærninger selv er over alt og altid de samme, — Syge helbredes ved Håndspålæggelse eller Ord, Døde opvækkes, Stumme gengives Talens Brug og Ævne osv. osv.

Lad os da først se på *Miraklet* som sådant uden at tage Hensyn til dets Benyttelse i den kristne mere end i andre Religioners, Lærers eller Hensigters Tjeneste.

III.

Hvem bryder sig vel om et Mirakel.
For min Del, så véd jeg ikke af andet end Mirakler.
Hver Time af Nat eller Dag er for mig et Mirakel,
hver Kubiktomme af Rummet er et Mirakel,
hver Kvadratalen af Jorden er bedækket af Mirakler,
og for hver Fod, vi trænger ned i dens Indre, finder vi nye.
Mig er Søen en ustanselig Strøm af Mirakler;
Fiskene, som svømmer dèr, — Klipperne, Skærene, Bølgernes Dans,
Skibene og deres Besætninger, —
hvad findes der vel mere vidunderligt, mere mirakuløst?
(Walt Whitman).

Ordet *Mirakel* betyder *Under*. Det er det forbausende og ufattelige, som, fordi det er forbausende og ufatteligt, antages at måtte være en direkte Aabenbaring af Guds Kraft.

For de gamle var Miraklet en Gærning, der blev øvet *til Trods* for alle Naturlove. Den ophævede midlertidigt og lokalt de evige Naturloves Virken. Den slog et Hul i den hele Verdensorden, anbragte en absolut Pause i den. Dette er Miraklets oprindelige Betydning. I senere Tider har denne Teori om Underet vist

sig uholdbar for de fleste. Nutidens Mennesker *kan* ikke tro på en Sol, der stanser på en jødisk Feltherres Bud. De véd, hvad en sådan Stansning vilde betyde. De véd, at den pludselige Stansning vilde — på samme Måde som når Bræmsen virker på en Jærnbanevogn — udvikle en sådan Hede, at vort Solsystem vilde forgå derved. De véd, at Solen ikke kunde stanse et Øjeblik, uden at alle Kloder i Rummet følte Stødet og forrykkedes i deres Stillinger. Dette måtte ske, ifald Miraklet ikke også indbefattede en midlertidig Ophævelse af alle Mekanikens og Fysikens Love. Og Mekanikens og Fysikens Love er jo for dem, der tror på Gud, blot Guds Love; Aabenbaringer af en Side af hans evige og uforanderlige Væsen. En Ophævelse af dem blev en midlertidig Forandring af Guds eget Væsen. Og en sådan Mulighed støder jo lige meget an mod den gamle og mod den ny Tro.

Der er derfor opstået en ny „Fortolkning" af Miraklerne. Den går ud på, at de i Virkeligheden følger Naturlove; men at de åbenbarer et højere Sæt af Love eller en mere indviklet og finere Kombination af sådanne. Hermed forandrer da Miraklet ganske Natur. Det bliver ikke længere ufatteligt, men blot på Grund af Tidens Uvidenhed ufattet. Det bliver ikke længere overnaturligt eller stridende mod Naturens Love, men lige så naturlig som Roser og Stjærner.

Vi vil først behandle den gamle, op-

rindelige og hos os endnu gængse Opfattelse af Miraklet, — den, der gør det til det ufattelige Under og Gudstegn, til et *Brud* på Naturens Orden.

For de gamle var Naturen noget dødt og mekanisk. Den havde ingen eller kun ringe Forbindelse med Gud. Den var som et Uhrværk, Gud havde sat i Gang ved Skabelsen og siden ikke befattet sig mere med. Han stod uden for den. Ja, der herskede endog en Følelse af, at Naturen var i en Art Oprør og Fjendskab mod Gud. Denne Følelse fik hos enkelte Udslag i, at den nærmest ansås som Djævlens Værk eller Rige; hos mange Kristne deri, at de følte, den var ugudelig, „verdslig", en Hindring for et Liv i Gud, en Fristelse, en Snare, en Dødvægt på Sjælen, et Fængsel, hvori man sad fangen. Det går igen endnu i Kirkens Frygt for det „materielle" og det „naturlige". Legemet og dets Kræfter og Drifter betragtes knap som Guds Værk, som Del af hans hellige Skabning, som Muligheder, Råmateriale, hvorpå den Aand, han har givet os af sin egen Aand, skal virke og arbejde til deres Udvikling. De betragtes snarere under Navn af „Kødet" og „Sanserne" som noget ondt, *noget*, der drager den rene Sjæl ned.*)

Og vi møder det samme Natursyn

*) Legemet og det sanselige, siger den engelske Digter Robert Browning, skulde snarere opfattes som Sjælens og det åndeliges Grundlag, som — med et dristigt Billede — dets Befordring, hvormed det sendes frem på sin Vandring og Udvikling gennem Tid og Evighed.

igen i den moderne ateistiske Verdenslære, hvor også Naturen er en Slags Maskine, der går og går, altid på samme Måde og uden Liv eller Sjæl, uden Mening, Tanke eller Følelse.

Gud så's ikke gennem Naturen. Menneskene følte sig derfor langt borte fra Guddommen, bundne og fængslede i den mekaniske, jærnhårde Natur. En Række Filosofer kunde ikke en Gang tro, at Gud stod Naturen så nær, at han havde *skabt den direkte*. De opfantaserede en Række Mellemskabninger mellem Gud og Naturen, — en Slags åndelige Væsner eller Skabninger, de såkaldte Æoner („de evige"). Først skabte Gud et Væsen *lidt* mindre åndeligt end sig selv, så et andet endnu lidt mindre åndeligt, og således videre, til Naturen fremkom ved Enden af denne Nedgangens Kæde, og således, at der mellem Naturen og Gud blev næsten en uendelig Kløft.

Fra dette Verdenssyn er det let at forstå Miraklets Betydning. I det — og i det alene — åbenbarer Gud sig direkte. Gennem det brød han voldsomt igennem de fængslende Naturlove, slog Hul på den mekaniske Verdensorden og viste sit eget Aasyn. Det forkyndte den Kendsgærning, at Gud dog ikke helt havde forladt Verden, at han endnu var nær og frem for alt, at han var mægtigere end selve Naturens mægtigste Kræfter. Selv Solen kunde han stanse. Selv de døde kunde han opvække.

Antag det gamle Verdenssyn, og Mi-

raklet bliver en religiøs Nødvendighed. Uden det ingen Aabenbaring, ingen Vished om Guds Væsen, Magt og Nærhed. Antag dette Verdenssyn og Miraklet bliver en smuk Drøm, en poetisk Fantasi. Da forstår vi det tærende Krav derpå og gode Mænds Vilje til at tro derpå. Man tror så let, hvad éns Hjærte må, *må* tro, hvad alle éns Længsler stiler imod. Og vi forstår tilmed, at gode Mænd, der indså, at uden Mirakler blev et stærkt religiøst Liv umuligt, ikke indlod sig på nogen indgående Kritik af Mirakelhistorierne, men gærne hjalp dem frem til blind Tiltro. — Jo flere Mirakler, desto mere Gud og Religion. Miraklet var Beviset for Guds Magt og Indflydelse her i Verden. Lad os gøre os *det* klart, og vi vil da let forstå den Rolle, det har spillet i den kristne Kirke.

Nutidens Verdenssyn er et andet. Vi kan ikke samtidig tro på en gudløs Natur og en overnaturlig Gud. Vi må enten se Gud i Naturen eller slet ikke se ham. Er der en Gud, så åbenbarer Naturen ham, så er dens Love hans Love, og så er den evige Verdensorden ikke andet end Guds ordnede Rige. Kan på den anden Side Naturen, (og dertil hører også Moral, Kærlighed, Tanker, Drømme, Tro, Håb, Sjæl — thi vi véd nu, at alt er harmoniske Dele af det hele, alt har sine Love, der er i Samklang med Tyngdelov og Kloders Baner i Rummet) forklares uden Gud, så er der ikke længere nogen Grund til at tro på en Gud.

Hermed er ikke sagt, at Naturen åbenbarer Gud *helt*. Derom véd vi vist intet. Alt, hvad der er sagt, og alt, hvad vi véd, er, at Naturen, det vil sige den hele Skabning, alt det, som er til, den hele lovfaste Verdensorden, er én eneste Aabenbaring af den Eviges Aand og den eneste Aabenbaring, vi har. Vi kan kende Gud så langt, som denne fører os og ikke længere.

Den Gud, vi kan kende, er altså ikke at søge uden for eller over Naturen, men i og gennem den. Ved at studere Naturen lærer vi *ham* at kende. Dens Kræfter er Udslag af hans Kraft. Dens Love er hans „Vaner", hans uforanderlige Væsen. En Naturlov vil blot sige, at således gør Gud denne eller hin Ting. Ved at lyde Lovene lyder vi ham. Ved at elske Naturen, slår vi Armene om hans Hals. Hviler vi i det grønne Græs, er det i hans Favn, vi sidder.

„O, Gud, dine egne Tanker tænker jeg efter dig", udbrød Astronomen *Herschell* i Undren over de Love og Idéer, han opdagede og læste i Stjærnemylderen. Netop, — hver Ting, hver Lov, hver Del af det mægtige Verdenssystém er en Guds Tanke. „Vi må gå ud fra, at Universet er fornuftmæssigt", sagde den store tyske Videnskabsmand *Helmholtz*, „uden det er ingen Videnskab mulig." At det er fornuftmæssigt vil sige, at der er Mening, Tanke, Hensigt, Forståelse i alt, — Aand, Visdom åbenbaret deri. Videnskaben hviler således i Virkeligheden, lige som

al Tænkning, på den Antagelse, at al Natur blot er en levende Aands, Guds Aabenbaring og Udtryk.

Al Videnskab er blot en menneskelig Tænken efter af Guds egne Tanker, en Læsen af hans Idéer, en Staven os frem gennem hans levende Ord. Som i Astronomien, således over alt. Geologen, der i Jordlagene læser sig til vor Jords Udviklingshistorie, sætter sig blot ind i Guds Tanker. Botanikeren, der undersøger Blomster og Planter, finder Guds Tanker dèr og fortæller dem til os andre. Al Opfindelse og Opdagelse er blot en Tilegnelse af Guds Mening på et eller andet Punkt, en Sætten sig ind i hans Tankegang. Og hele den moderne videnskabelige Tænkning, der på Grundlag af alle Naturens Kendsgærninger eller Aabenbaringer (thi for dette Syn er hver Kendsgærning en Aabenbaring) søger at finde de store Grundtanker eller Hovedlove for det hele — Meningen, Hensigten, Aanden i det hele —, er blot Menneskenes endelige Forsøg på at løse og forstå Guds eget Ord og trænge helt ind hans Naturs åbenbarede Sind. Derfor er også al Videnskab i sit Væsen religiøs. Den er en Udforskning af Guds Sind, en Sidden ved hans Fødder for at lytte og lære, en Afsløring af hans Væsen, en Aabenbaring af ham selv. Selv om den enkelte Videnskabsmand ser det hele anderledes, selv om han tror, at han modarbejder al Religion og Tro, vil hans Arbejde dog blive en ny Sætning i det os

åbenbarede virkelige Guds Ord. Og selv om en enkelt Tid kommer på Vildspor og glemmer, at Naturen blot er Guds Tale, vil en følgende Tid dog se klarere på Grund af dens Arbejde og på Grund deraf dyrke Gud mere i Aand og i Sandhed. Al Forskning tjener ham, enten Forskeren har det til Hensigt eller ikke. „Han betjener sig selv af Menneskenes Vrede", sang Salmernes Digter, „og vender den til Nytte". Selv Ateisten tjener den Gud, han fornægter, tjener ham ved selve sin Fornægtelse og sine ateistiske Argumenter. De klargør Tanken. De viser andre, hvor lidt der i den Retning kan siges. De er som et Eftersyn af Tænkningens Grundvold og leder til en Udbedring og Udfyldning, hvor sådant tiltrænges. Det er et mærkeligt Instinkt, der har ledet Samlerne af vore Bibelbøger til at indlemme en tvivlende og vantro Bog — „Prædikerens Bog" — i vor kristne Bibel. Det er et *rigtigt* Instinkt. I det større Guds Ord, der repræsenteres af al Tænkning og Sandhed, hører også Ateistens og Agnostikerens Bøger med. Og deres Bøger hjælper til at synge den Troens Lovsang, der er det heles Indhold og Udkomme.

I dette Verdenssyn er der ingen Plads for Miraklet. Miraklets Opgave var at åbenbare Guds Magt og Nærværelse i en Verden, hvor ellers intet vidnede derom. Men i en Verden, hvor *alt* vidner derom, hvor den daglige, naturlige, evige Verdensorden er som en Afstøbning af Guds

eget uforanderlige Væsen, dèr behøves ingen, ingen Mirakler. Og dèr bliver de umulige og utænkelige. Så langt fra at åbenbare Gud vilde de, dèr fornægte ham. Så langt fra at styrke Troen, vilde de dèr vække et Hav af Tvivl.

Thi *sæt* at et Mirakel virkelig skete i denne af Gud selv ordnede Verden, hvad vilde så det betyde? hvad Virkning vilde det have? — Tænk at én kom i Guds Navn og drejede Solen 10 Grader tilbage over Himmelhvælvingen. Sæt at det blev gjort. At Miraklet hændte. Hvad så? Vilde det styrke et moderne Menneskes Tro? Vilde det rense og styrke Religionens Sag? — Nej, det vilde tværtimod kaste os tilbage i den mørkeste Tvivl og Vildrede og trække Religionen ned til en Frygtens og Uvidenhedens Sag. Thi hvad vilde det betyde? Jo, at Guds egen Verdensorden var bleven slået i Stykker, var ophævet, var gået i Stå, at Guds eget Væsen med andre Ord var undergået en Revolution. Vi kunde ikke længere lide på nogen Ting. Al Videnskab blev umulig; alt civiliseret Liv umuligt; thi det er alt grundet på Tillid til Naturlovenes Ufejlbarlighed. Og den Gud, der således blev åbenbaret, blev en Gud, der var splidagtig med sig selv —, og vi véd, hvad Jesus mente, Resultatet måtte blive, hvor sådan indre Splidagtighed findes. Vi vilde have for os en Gud, der bestemmer ét i Dag og et andet i Morgen; der giver Love den ene Dag, som han selv ugenért bryder den næste, forandrer

Sind som Kamæleonen Skind. En Gud, vi aldrig kunde lide på, en foranderlig, omskiftende Gud. Den gamle Lære om hans evige Uforanderlighed vilde være omstødt af Miraklet. Han vilde ikke længere være den samme i Dag som i Går end sige til evig Tid. Han vilde ikke længere være den Evige. Filosoferne vilde fortælle os, at hvad der er underkastet Foranderlighed er ikke evigt og uforanderligt; en Gud, der gør Mirakler og åbenbart forandrer Sind, er en Gud, der en Dag må dø.

Kort sagt, indrømmes det, at den ordnede Verden i selve sin Orden, i selve sit Grundvæsen er et Udtryk for Guds eget Væsen, er hans Værk og åbenbarer hans Sind, så bliver et Mirakel en Umulighed, fordi det vilde være Guds skiftende Sind, Gud brydende sit eget Væsens Love, Gud sparkende omkuld, hvad han selv havde opbygget. Hændte det, måtte vi opgive Troen på en evig og uforanderlig Gud eller på Verdensordenen som et Udtryk for hans Tanke, Vilje og Sind.

Der står vi nu. Bevís at et virkeligt Mirakel nogen Sinde er hændt, og det er bevíst, enten, at der ingen virkelig Gud er, eller at Verdensordenen ikke er hans Værk. Og hvis er det da?

Det er dette ændrede Grundsyn på Verden og dens Forhold til Guddommen, der har gjort Troen på egentlige Mirakler i den gamle Forstand — som Lovbrud — til en Umulighed. Hvor Hi-

storien beretter om såkaldte Mirakler, søger man derfor først mere kritisk at efterforske deres historiske Troværdighed og slå det fast, at de *er* hændte (og ingen vil på Forhånd benægte det), så forklares de som Udslag af ukendte eller mindre kendte Naturlove, som harmoniske Led i Verdensordenen, og ikke som Lovbrud.

Man må derhos mærke sig, at det samme Verdenssyn, der gør det umuligt at *tro* på Mirakler, gør dem også aldeles *unødvendige*. Vi *tror* dem ikke, fordi de står i Strid med den Verdensorden, hvori Guddommen er åbenbaret, og vi *behøver* dem ikke og føler ingen Trang til dem, fordi vi i denne Verdensorden har Guds Magt, Visdom, Godhed, Ømhed og Nærværelse overvældende åbenbaret. Vi føler ingen Trang til at se Solen sættes tilbage, fordi vi i dens sædvanlige Gang ser Guds Hånd og Tanke. Vi behøver ikke Opvækkelse fra de døde, fordi hver Livets Time, hver Fødsel og hvert Håb, der besejrer Døden, fortæller os, at „Gud er med os".

Lad først et Menneske føle og forstå, at Gud står bag ved al Naturen og den hele Verdensorden, at hver Lov og Ting er hans Tanke og Gærning, hvor tåbelig og smålig bliver da ikke alle de såkaldte Mirakler! Hvor mirakuløs, vidunderlig og fuld af Guds Hellighed bliver da ikke den dagligdags Verden, hvori vi lever! Blomsterfloret f. Eks. — Glem alle de videnskabelige halvvejs Teorier

om, at de er naturlige Vækster, Udviklingens Produkter osv. Gå til Bunds i Sagen. Husk blot, at de er Dele af denne Natur, som i Følge Helmholtz må være „fornuftmæssig", åbenbare Aand, Tanker og Mening. Bryd dig ikke om at spekulere på, hvordan de fra først af blev til, eller hvordan Gud må forstås. Se dem bare stå dèr, vinkende og duftende, med Gud som den sidste Forklaringsgrund bag sig — og hvor taler de da ikke om ham! Se i dem hans Tanker. Læs hans Sind igennem dem. Tag dem som Ord, hvori han udtrykker sit eget Væsen. Tag dem som Bud fra ham til dig, — til os Mennesker — fra ham, der først tænkte dem, til os, der kan læse hans Tanker, — og du vil aldrig mere tørste efter „Tegn" og Mirakler uden for Naturen. Det vil synes dig latterligt, at Folk, går Blomsterne forbi og sætter sig andægtig til at styrke deres Tro med Historien om Jesu Vandring på Vandet.

Eller tag dine egne Tanker og dine egne Følelser, dit eget Hverdagsliv, de menneskelige Ansigter, du ser, dit Forhold til dem, den Kærlighed, du møder. . . . Og du vil forstå Muhameds skønne Ord: „I kan have Barmhjærtighed med hinanden — elske hinanden — sandelig, heri er et *„Tegn"* for forstandige Folk!"

Og man vil forstå nu, hvorledes jeg har kunnet sige, at Mirakeltroen står hindrende i Vejen for en større, friskere og naturligere Tro. Den ene ser og føler Gud

gennem et Par Snese tvivlsomme Handlinger udførte for 1900 Aar siden i Galilæa, den anden *ser* og *føler* ham gennem den hele *Verdensorden*. Den ene er Undtagelsens den anden er Regelens Religion. Så længe man bygger sin Tro på en Del Mirakler, sidder man som fangen i et lille Bur i Guds store Verden. Man kender ikke al dens Storhed og Frihed, al dens Guddomsfylde. Ens Religion blev snæver og éns Gudstanker små. Virkeligheden holder én ikke oppe og jager det varme Blod ind i „alle Sindets Aarer" og ind i selve „Troen" og Sjælen. Man vinder ikke Følelsen af denne Verdens og Livets Hellighed. Man føler sig aldrig trykket til Guds bankende Bryst. Man lever et delt Liv. Naturen og det naturlige Liv med alle deres Kræfter og Inspirationer bliver stående uden for det religiøse Liv. Men den Stund, Miraklerne falder, smælter det hele sammen for én til Enhed og Harmoni. Vårens grønne Løv synger dejligere Salmer end David kendte, og Orgelsangen derinde falder sammen med Bølgebruset og Vindsuset herude. Videnskabens Bøger „priser Herren" lige så højt og jublende som Profeter og Evangelister. Et Blik gennem Teleskopet er som at høre Esaias tale. Dagens Pligter og Gærninger bliver til Røgelsekar og Tempeltjeneste i Guds store Verdenskirke. Kærligheden selv bliver en Gnist fra Guddommens Flammehav. Hjemmet bliver et Stykke af hans Rige. Hver

ædel Tanke er et Bud fra ham. Overalt bryder han frem*). Arbejdet for enhver Reform, for al Løftning og Bedring af Livet bliver Gudstjeneste:

„Kirken bliver den grønne Jord,
Vidde, Vang og Hav og Fjord;
Himlen kun kan Hvælvet spænde
over, så den vorder stor.

Dèr skal al din Gærning gøres,
så det tør i Koret høres.
Du med Ugens Værk kan møde,
øver dog ej Helligbrøde.

Den skal dække alt, som Barken
dækker Træets alt i Stammen;
Liv og Tro skal smælte sammen.
Den skal Døgnets Gærning bære
enhedshelt med Lov og Lære.

Dèr skal Dagens Yrke være
ét med Flugt på Stjærnebanen,
Barnets Leg med Julegranen,
Kongedansen foran Arken."

Lad os blive den indsnævrende, synsvridende Mirakeltro kvit — og *den* Kirke vil komme!

---

*) Som den amerikanske Digter Walt Whitman synger:

„Jeg ser noget af Gud hver Time på Dagen;
jeg finder Breve fra ham på Gaden,
og hvert af dem bærer hans egenhændige Underskrift,
men jeg lader dem ligge, for jeg véd,
at hvor som helst jeg går, venter mig andre,

IV.

Tro er Tillid til Lov og Orden.
(Ralph Waldo Emerson.)

Begrebet *Lov i Naturen* er i den Udstrækning og i den Betydning, hvori den moderne Tanke og Videnskab kender det, temmelig nyt. Det kan blot siges at være nogle Aarhundreder gammelt.

Og hvorledes er vi komne til dette Begreb? — Ved Forsøg, Eksperimenter og Erfaring. — Ved Millioner Forsøg og Eksperimenter og ved et uendeligt Antal Erfaringer.

For Eksempel: Man iagttog, at når en Sten kastedes op i Luften, faldt den ned igen. Den blev *aldrig* hængende fast oppe i Luften. Den fløj *aldrig* højere og højere op, til den forsvandt. Faldt *altid* og ufravillig ned igen. Over alt på Jorden, til alle Aarstider og under alle Omstændigheder. Ikke én eneste Undtagelse. — Og man fandt, at hvad der gælder Stenen, gælder alt, der er tungere end Luft. Når et Æble falder af, falder det *ned*, aldrig op, aldrig tilside, altid lige ned.

Og dog var det først i Slutningen af det sekstende Aarhundrede, at man efter

disse Iagttagelser og ved deres nærmere Undersøgelse sluttede sig til og fandt en *Lov*. Før den Tid må Menneskene have lagt mindre Mærke til disse Ting, end vi nu gør. De må have opfattet det som en Regel, at af en eller anden Grund falder Ting som oftest nedad; men noget andet har ikke for dem været så utænkeligt som for os: det var blot mærkeligt, underligt, — „et Under".

Galilei gav sig, som man véd, først til at anstille nærmere Undersøgelser for at få Rede på „Faldlovene". Han fandt, at *alle Legemer falder lige hurtigt**) og at de i Løbet af det første Sekund falder 4,9 Meter, medens de ved Udløbet af det andet Sekund i *det hele* er faldet 2^2 eller 2×2 Gange 4,9 Meter og ved Udløbet af det tredje 3^2 eller 3×3 Gange 4,9 Meter osv.

Her havde man altså en nøjagtig matematisk Lov for Legemers Fald. Millioner Eksperimenter har siden vist, at den passer på alle Legemer, på alle Forhold og i alle Verdensdele. Man har i de 300 Aar efter Lovens Opdagelse ikke funden én eneste Undtagelse.

Nu måles disse Hurtigheder og påvises denne Lov med største Lethed ved Hjælp af ganske simple Apparater, ved enhver højere Skole i Verden, for hvert nyt Hold af Elever. Og den, der én Gang har siddet og betragtet denne „Faldma-

*) Gælder egentlig blot h e l t i lufttomt Rum hvor en Fjer og en Blyklump falder lige hurtigt.

skine," selv har eksperimenteret med den, så at sige lagt sin egen Hånd på den såkaldte Tyngdelov og *selv* stavet den ud af Naturens Bog; — den, der selv har gjort Forsøg og derefter beregnet de matematiske Værdier og i disse atter set *Loven* skrive sig selv for sine egne Øjne; — den der har gjort det, vil have fået et uforglemmeligt og uudsletteligt Indtryk af, hvad en Naturlov vil sige og hvor utænkeligt et Mirakel er. Det gælkun om at få „*Syn for Sagn*"*)

At Legemerne „falder" på denne Måde skyldes, fandt man så, blot *Jordmassens Tiltrækningskraft.* At de falder vil sige, at de drages ind mod Jordens Tyngdepunkt eller Centrum.

Det lå da nær at slutte, at denne Tyngdens Lov og de dertil hørende Faldfænomener blot er Led i en større Række af Kendsgærninger, specielle Udtryk for en mere omfattende *Lov.* Forn odentlig, måtte man jo tænke, er det ikke Jordens Masse alene, der tiltrækker andre Legemer, men *alle Legemer, der tiltrækker* hverandre efter et bestemt Forhold. Og Styrken af denne Tiltrækning afhænger af Legemets Størrelse og Afstand. Når et

*) Derfor burde alle Teologer gennemgå et praktisk anlagt naturvidenskabeligt Kursus. Et Aar i et fysisk eller kemisk Laboratorium, under fire Øjne med Kendsgærninger og så at sige befole denne Guds virkelige Verden og dens Indretning, vilde rette mange teologiske Fejl og klargøre det religiøse Liv og religiøse Tænkning i forbausende Grad.

faldende Legeme i det første Sekund gennemløber en Afstand af 4,9 Meter, så skyldes det Jordens Størrelse eller Masse, at Faldet har netop denne Værdi. Var Jorden tungere, vilde den blive større.

Og så kom *Newton* og fandt på Grundlag af tidligere udførte astronomiske Iagttagelser, at det er den samme Lov, som bestemmer et Æbles Fald fra Grenen, der også bestemmer alle Himmellegemers Bevægelse i Rummet, — *Tiltrækningen mellem dem.* Loven fik derved et almengyldigt Udtryk, som passede for alle Tilfælde, hvor den virker. Og man fandt, at den hersker absolut over alt. Det er den, der skaber Flod og Ebbe; den, der bestemmer Jordens Bane om Solen. Man fandt den igen i de fjærne Dobbeltsole i Rummet. Over alt, hvor man ser hen, møder man samme Lov, i stort som i småt. Hvert eneste Blik viser os Millioner Eksempler på den og *aldrig* en Undtagelse. Bestandig matematisk nøjagtig.

Man dukkede ned i Fortiden og fandt ved Beregninger, hvis Korrekthed lader sig nøjagtig påvise, at den også bestandig *har* været. Vi beregner nu vore Maskiner efter den; vi beregner Almanaken efter den, og vi udregner usynlige Planeters Plads og Vægt ved den. Og aldrig slår det fejl. *Aldrig!*

For at nu et Mirakel skulde finde Sted på dette Felt, måtte altså denne universale Lov på et enkelt Punkt ophæves for en Tid. Det vil sige, at Jord-

massen f. Eks. pludselig over for en bestemt Genstand måtte ophøre at øve den Virkning, som Masser i al Evighed har øvet på hinanden og på hvis matematiske Uforanderlighed Universets Beregnelighed og Livets Tryghed beror. Og ikke det alene, men et Led i Naturens Lovkæde vilde dermed være brudt. Ethvert Mirakel vilde i al Evighed efterlade sig et tomt Hul i Verdensudviklingen, blive som én Paranthes i Naturens Historie.

Dette er kun et enkelt Eksempel. Ligegyldigt hvilket Område af Naturen eller Livet vi vender os til, møder vi lignende nøjagtige og let påviselige Love, hvis Ophævelse på noget enkelt Punkt vilde have sat Mærker i hele Naturudviklingen og gjort alt utrygt og uberegneligt for os. For at Vand uden videre skulde forvandles til Vin, måtte Love ligeså almengyldige og sikre som Tyngdeloven midlertidig ophæves eller udslettes og den skabende Kraft ganske pludselig virke på en anden Måde, end dens egen Natur bestemmer og den fra Evighed af *har* virket på.

Og ikke nok hermed; men man finder snart, at der ikke blot er evige Love for alt, men at disse Love griber ind i hverandre, hører sammen, er Dele af en Enhed, et Systém, en harmonisk Plan, — at med andre Ord det hele Universum gennem alle Tider og alt Rum er ét til den mindste Detaille lovfast, ordnet Rige. Vi kan beregne hvilken Dag Solformør-

kelser fandt Sted for Tusinde Aar siden. Vi kan sige, hvorledes Stjærnerne vil vise sig om ti Tusinde Aar. Vi kan gøre det, fordi disse Love er uforanderlige og fordi der aldrig har været noget Brud på dem. Om der havde været det, vilde vore Beregninger snart vise sig frugtesløse. Vi kan gøre det, fordi hver Ting griber ind i den næste, fordi alt er sammenhængende, og ethvert Trin i Udviklingen forklares af det forudgående.

For at en Sten skal gøre et umotiveret Hop op i Luften, eller for at et Menneske skal kunne gå på Vandet, må den samme Lov ophæves, som holder Verdnerne sammen. Tyngdens Lov måtte ophøre at være *absolut*. Den lod sig da ikke længere med Sikkerhed beregne. Kunde Jesus gå på Vand, så kunde det også en skøn Dag falde Solen ind at gå ud af sin Bane i Verdensrummet. Begge Dele er *lige* umulige i Verden, således som Gud har skabt den. Begge Dele forudsætter en Lov, som ikke længere er Lov, — en brudt Lov, — forudsætter, at Tyngdens Lov er lunefuld. Og ilde vilde det være for os, om det var Tilfældet. Alt ordnet Liv beror på, at vi med absolut Sikkerhed kan stole på Naturlovenes Ubrydelighed og Ensformighed, — på at der ikke *kan* ske Mirakler. Det værste, Gud kunde gøre os, vilde være at tillade Muligheden af Mirakler — om en sådan Ting var tænkelig. Da kunde vi ikke en Gang stole på Almanaken. Den astronomiske Viden-

skab vilde da være en Umulighed, og det industrielle Liv utænkeligt. En Verden, hvor Mirakler er mulige, er en ubeboelig Verden, — en kaotisk Verden. Alt, hvad der giver Livet Værd, beror på, at Mirakler ikke kan ske, at Lovene er sikre og ubrydelige.

V.

På alle Områder og over alt finder vi denne fuldstændige Lovfasthed, dette ordnede Rige. Alt er sammenhængende. Alt er bundet sammen med disse Love i en eneste altomfattende *Verdensorden*, hvor alt følger evige Love, hvor hver Ting sker, fordi den under de givne Omstændigheder og efter sine Love måtte ske. Alt omfattes af denne Orden. Alt, vi sér, alt, vi har opdaget, alt, vi kan drømme om, hører den til. Fortid og Fremtid er afhængige af den. Sjæl og Hjærteslag er den underkastede. Alt. Uden for den kender vi intet.

Skal vi derfor i vor Tid, efter at have nået til fuld Klarhed over dette Forhold, kunne tro på eller se Gud, — så er det netop i og gennem denne Verdensorden, vi må se ham. Udenfor den er intet. Dèr kan han ikke være. I den må han være, om han findes. Og er han i den, må han fylde den helt; alle dens Led må høre ham til. Den må i sin Helhed netop være hans Orden, et Udtryk for hans Væsen og Natur.

Verdensordenen selv, således som vi ser den, måler den, analyserer den ef-

terhånden, opdager og bliver klar over den i alle dens Dele og Enkeltheder, — den må åbenbare *ham*. Som den er, må han være. Dens Lovfasthed betyder, oversat til Religion, hans Evighed og Uforanderlighed.

Men er det således, da bliver, som man vil se, Mirakler aldeles utænkelige. Miraklet er en Fornægtelse af den Verdensorden, der efter dette netop åbenbarer og udtrykker Guddommen.

Og således er det, vi i Dag står over for det gamle Grundspørgsmål om Gud. *Enten må vi finde Gud i den Natur, som omgiver og indbefatter os, i dens ubrydelige Love, i dens ordnede Rige, i dens Kræfter, eller vi må opgive at finde ham.* Uden for er der ingen Plads for ham. Den Gud, vi alene herefter *kan* tro på, er Lovenes og den evige Verdensordens Gud. Miraklernes og de specielle Aabenbaringers Tordengud er os utænkelig. Hvor en sådan endnu forkyndes, er det umuligt at undgå at smile.

Enkelte, der er opvoksede i den gamle Anskuelse, mener, at dette er at „lukke Gud ud af hans Verden." Det er netop det, det *ikke* er. Det er snarere at lukke ham ind i hele hans Verden, ind i hver mindste Krog af den.

De, der tænker således, er de „lidet troende", der ikke har følt Guds Nærværelse i det daglige Liv og i hans Skabning. De har ikke med Salmernes Digter følt, at „Himlene synger hans Pris". Den Sang, *den* Aabenbaring er

gået dem forbi. Det er *dem*, og ikke Videnskaben, der er „gudløse." Det er *dem* og ikke Videnskaben og den fri Tanke, der gør Verden mekanisk og materiel. Det er *dem*, og ikke Videnskaben, der lægger noget ind i Begrebet *Lov*, som ikke hører til.

Lov betyder ikke andet end, at således sker det bestandigt og ufravigeligt ifølge Tingenes egen Natur. Loven er ikke mekanisk, men organisk åndelig. Den er netop et Pust af Aand, af Visdom og sund Sans ind i Universet. Den er sund Sans, Tanke, Plan, Mening, Hensigt, Idé. *Det er, fordi Naturen er lovordnet, at vi kan forstå og beregne den.* Lovene udgør Sammenknytningspunktet med vor Aand og vor Forstand. De er Rationalitetsmærket på Naturen uden om os. Lovfastheden, Verdensordenen, betyder intet andet end, at en Aand, der er i Slægt med vor Aand, Forstand og Vilje har ordnet og hersker over alle Naturens Riger fra Evighed af.

Lov er Vilje og Tanke. Orden er Aandsmærke. Evig og uforanderlig Orden er blot en anden Måde at sige evig og uforanderlig Gud på. Videnskabens *Verdensorden* er Religionens *Gud*. — „Tro er kun Tillid til Lov og Orden."

Det eneste, hvorom der videre kan rejses Spørgsmål, er, om den således i selve Verdensordenen åbenbarede Gud ikke alene er Rationalitet, Visdom og Vilje, men også Retfærdighed og Kærlighed. Svaret herpå må atter ligge i en

nærmere Undersøgelse af, hvad der hører Verdensordenen til. Og det er for en sådan Undersøgelse, at blandt andet den Kendsgærning, vi kalder Skønhed — Blomster og Solskin — får sit Værd.

Men under enhver Omstændighed: *Kun hvad Verdensordenen indeholder kan for os åbenbare Gud.* Kun hvad vi dèr finder af ham *er i det hele at finde.* For en sådan Opfattelse forsvinder da også den gamle Strid mellem Religion og Videnskab, Tro og Tanke. De gamle, tænkte Modsætninger eksisterer ikke længere. Religion og Videnskab anerkender de samme Fakta, de samme Love, den samme Verdensorden. De går ud på de samme Forudsætninger, opererer på samme Grundlag. Religionen kender ingen anden sikker Aabenbaring af Gud, end hvad Videnskab, Forskning og derpå bygget Tænkning gradvis giver os. Kendskab til Naturen er for den Kendskab til Gud. Videnskaben fjærner Sløret fra hans Ansigt. Den og den alene afdækker hans Tanker og viser os hans Veje. Den er den eneste troværdige Teologi. Men al Videnskab og al Viden er på den anden Side Vidne og Videnskab om Guddommen — Teologi. Fysik og Kemi lader os se ind i hans Råd og følge hans Tankegang. De er teologiske Fag. Naturens Love er hans Væsen. Tempel og Universitet kan atter forenes; en Faldmaskine sættes på Højaltret. Al Viden er blot Troens Forklaring. Hver Opdagelse er et Skridt nærmere fuld Kendskab til Gud-

dommen. Anden Gud end den, der således afsløres, kender vi ikke. Himlene forkynder hans Lov, og vor egen Natur åbenbarer hans Hensigt med os. Således kan Religion og Videnskab på intet Punkt komme i Strid. Den første bøjer sig ydmygt for den sidste overalt, hvor det gælder Forskning og Viden og retter sin Tro og sin Gudstjeneste derefter. Videnskabens Fakta er den Troendes Mirakler og Tegn. Jo større Viden, desto flere Undere. Jo flere Opdagelser, desto stærkere Tro. Jo fastere Orden, desto tryggere Tillid, Ordenen er hans — er *ham*.

Her står vi ved det store Skæl mellem den ny og den gamle Tro og Opfattelse. Den gamle søgte Gud i Enkelthederne, i Undtagelserne, i enestående Tilfælder, i Jesu Mirakler, i Jesu Person, i Biblen, i Profeterne. Den gamle Præst ofrede Aars Arbejde på at bevise, at Profetierne er gåede i Opfyldelse, thi Guds Tilværelse, Sanddruhed og Væren med os afhang for hans Tilhørere deraf. Han dvælede veltalende ved Miraklerne, fordi de var som små Aabninger i en mekanisk, død og gudløs Natur ind til den guddommelige Kraft og Virken. Det gjaldt for ham fremfor alt om at bevise, at Biblen er Guds eget Ord, direkte åbenbaret Menneskene som saadant; thi uden det så' hverken han eller hans Menighed nogen Mulighed for at tro på Gud. Og det gjaldt om at vise, at i Jødernes Historie havde Gud virket, — ført dem ud af Ægypten o. s. v. — at

endelig Jesu eget Liv var fyldt af ham. Thi uden for disse Ting kendte ingen Gud. På disse små Punkter i Historien, Universet, i Rum og Tid hvilte al Gudstro og byggedes alt religiøst Liv. Blev der rokket ved et af disse Punkter, skjalv hele Kirkens Hær i Skræk for, at Tro og Gudsrige skulde ramle sammen. Kom en Videnskabsmand og viste, at Biblens Naturkundskab kun er lidt bevendt, så stod Kirken færdig til at brænde ham, fordi hans Ord „underminerede Troens Grundvold."

Det var et skrøbeligt Grundlag, de gamle Kirker gav Gudsriget og Gudstroen her i Verden.

For os af den ny Tro derimod, er Gud den Aand, den Vilje, den Kraft og Magt og uendelige Visdom, som den hele Verdensorden *åbenbarer* nu i Dag som al Tid tilforn. Vi ser ham i hver Busk ved Vejkanten; vi hører hans Røst i det gådefulde Liv, der aldrig slukkes og al Tid fornyes. Vi føler hans Magt i vor egen Puls. Vi ser hans lægende Hånd i den daglige Sundhed, han giver os. Vi føler hans Kærlighed i alt, som bringer Kinden til at gløde og Blodet til at brænde af Glæde og Fryd. Vårens grønne Enge synes os Brev fra ham, og det blå skvulpende Vand som hans egen Hvisken.

Ti Tusinde Røster taler ud til os fra alt, vi sér, og forkynder, at „så elskede Gud Verden." Vi grunder over hans milde, ømme Moderkærlighed, hver Gang vi støder på disseovervældende vakre Ting, hvor-

med han har bestrøet Verden. Vi læser hans Tanker, læser os et Stykke ind i hans Sind, i hver en Bog om Natur og Liv, som vi åbner. Vi står daglig over for Undere og Tegn uden Tal. Vi følger det nys udsprungne Birketræs fine Grene og sløragtige grønne, og vi ser i hele denne årelange Udvikling, hvoraf det er udsprunget, en Guds skønne Tanke. Vi ser og ser til Øjnene dugges, Hjærtet bliver varmt af Glæde, af Taknemmelighed, Tillid og Genkærlighed, — ser og ser for at udfinde hans hele Mening med det, for at tilegne os al den Kærlighed, det bringer. Og vi læser om Geologernes og Astronomernes Forskninger, svimler over de Afgrunde af Tid, de lader os skue ned i. Vi læser om Verdners Vækst og Fødsel og Død, om Nebular og Evolution, og ser, hvorledes Led følger Led i Udviklingens Gang, Trin efter Trin; alt sammenhængende, lovfast, uafbrudt, sikkert, — og vi siger til os selv: „Således skabte altså Gud Verden."

Og vi læser Historien — ikke bare Jødernes, men vor egen også og alle Folkeslags. Den almindelige, „verdslige" Historie, og vi ser, at det altsammen er *hellig Historie*. En Magt, der står uden for, som er stærkere end Menneskenes, griber ind over alt — ikke blot i Jødernes Historie. Menneskene tjener den blot og ledes af den. Alexander og Cæsar udfører blot ubevidst dens Bud, iværksætter dens Planer. Ikke menneskeligt Fremsyn men et over Menneskene hvi-

lende Forsyn skaber Fremskridt, Udviklingen og alle de store Begivenheder. Ilde var vi farne, om det ikke var så. Aldrig havde vi nået ud over Barbariet, om det ikke havde været så. Menneskene strider og stræber, lægger deres Planer og sætter deres Mål. Men deres Strid og Stræb, deres Kamp for og deres Kamp imod — alt indordnes gennem Tidernes Gang under Mål, de ikke aner og Planer, de aldrig har drømt. „De bygger allesammen bedre, end de selv ved," som Emerson siger.

Der er over alt i Historien to Faktorer til Stede, — den menneskelige og den overmenneskelige, de nære Mål og de fjærne, mod hvilke Aarhundreders Arbejde, Teorier og Kampe konvergerer. Al Historie er lige så meget en Aabenbaring af Guds Veje i Verden, som en Bogførsel over Menneskenes Handlinger.

Og *han* griber ind her som i den fysiske Natur, — ikke ved Mirakler, ikke nu og da ved Undere og Jærtegn, men jævnt og bestandig, gennem Udviklingens Love og dens Gang gennem Menneskenes egne Kræfter. Det gamle Ordsprog har Ret: „Mennesket spå'r, men Gud råder." Vi arbejder, strides og kives, planlægger og drømmer; han bestemmer, leder og styrer. Men hans Mål er et fjærnt Mål, og derfor bliver Vej og Gang ofte os ufattelige. Kun vor Retsfølelse er som Kompasnålen, der altid viser den Retning, hvori den eviges Vilje arbejder. Kun på Grundlag af den,

lader Fremtiden sig forudsige. Og den Art Profeti var det, de store jødiske Profetier gav. Indholdet af dem alle var dette: „Således skal det blive, fordi det er ret; og dette står for Fald, fordi det er vrangt og slet".

Her har vi da utvivlsomt det Grundlag, hvorpå Fremtidens Tro, Religiøsitet og Kirke vil hvile: — *Forståelse og Anerkendelse af Naturens evige Orden.* Lad så Menneskene udvikles, deres Øjne oplades deres Forstand vækkes og deres Følelsesliv uddybes, at de i selve Naturens Orden føler Alfaderens Nærværelse, Forsyn og Kærlighed; at dens Betragtning dikterer Salmer og Lovsang; at den giver den Tro, som er Glæde og den Fred, der ikke kender Uro eller Angst.

Det var en Trøst for de gamle at vide, at Jesus, deres Frelser, var så mægtig, at han kunde gå på Vand. Lad det være vor Trøst, vort Håb, vor Tro, vor Glæde, vor Fred, at den Gud, vi forlader os på, den Gud der sendte Jesus og sender hver Solstråle ind i vort Hjem og hver kærlig Tanke i vort Sind, er den samme som den, i hvis Hånd Stjærnernes Millionvrimmel ligger, hvis Magt, Vilje og Sind den hele Verdensorden udtrykker. Alle Love er hans og alle Kræfter. Stjærnehæren åbenbarer ham, men ikke mindre Blomsterfloret og hvert ømt elskende Hjærte. Etor er han og mægtig. Så stor og så mægtig at hans Magt er i hvert grønnende Blad og i hvert enkelt Græsstrå som i hver Sol og hver Stjærne, at hans ledende

Hånd holdende hvert Menneskes Hånd, som den holder hver Klode i Universet; og hans Øre er nær den sagteste Hvisken, der ånder fra en Barnestrube og samtidig åbent for Verdnernes Musik i Rummet; — ved *min* Side her og dog samtidigt ved *din* og alle Menneskers og gennem det hele Universum, hvor Liv og Kraft er; thi det er ham.

Mægtig og stor så Forstanden svimler. Og kærlig som stor; som hans Magt så hans Kærlighed — uendelig. Et Dyb uden Grændser og uden Bund.

„En Tanke har jeg", synger en Digter, „så stor og altomfattende, at den udgør min hele og eneste Trosbekendelse og tilfredsstiller al min Sjæls Trang, — det er *Gudstanken*."

II.

Kultur og Religion

II

Kultur og Religion

I. Kultur og Religion.

Det er en Kendsgærning, at der i vor Tid her hjemme er blevet lagt en delende Kløft mellem det, vi kalde *moderne Kultur* og *Religion*. De to står næsten mod hinanden som fjendtlige Lejre. De forstår i hvert Fald ikke hinanden. Det har jo endog hændt, at det *„oplyste“*, *„dannede“* Menneske har sét foragtende ned på det religiøse Liv som noget, der blot passer for uvidende Mennesker eller et barnligt Udviklingstrin, medens den bestående Religionsforkyndelse og Kirke på deres Side har hånet, trodset og bekæmpet det Lys, der i vore Dage er kommet ind i Verden — fra Guddommen og ved den naturligvis — i Form af øget Viden om Guds Universum og Livets Natur og derpå bygget klarere Tænkning og højere Kultur.

Et sådant Forhold er efter mine Tanker og efter min Overbevisning unaturligt og i Længden umuligt og uudholdeligt. Kløften må udfyldes. De to må bringes sammen. Vi er religiøse Mennesker. Religionen er en bestemmende Del af det Liv, der hører vor Natur til. Det bliver halvt, fladt, dødt, overfladisk og utilfredsstillende uden den. Den lægger Højde

og Dybde i det, en Fred og Harmoni, som vi ikke bør og som vi ikke i Længden kan undvære. Jeg nærer visselig så dyb en Agtelse og inderlig en Kærlighed som nogen for alt, hvad der kan indbefattes under Begrebet *intellektuel Kultur;* men lad denne stige så højt, den vil og ledsages af den mest glimrende materielle Civilisation, — ilde står det dog til, er ikke samtidig *Mennesket selv vokset,* vokset i Karraktér og Mandighed. Det nytter ikke at vide alt, er Livet selv ussel og sygt. Det er ikke nok, at vi kan tænke frit, rummeligt og stort, vi må også kunne leve rummeligt lyst og stort. Der er Sjæl og Hjærte så vel som Hjærne i os, og det går ikke an at forsømme det Liv, der hører de første til.

Den væsentlige Aarsag til denne Sondring mellem moderne Kultur og Liv og Religionen er utvivltsom at søge i de ældre Kirkers manglende Ævne til at forstå og følge med i den ny Tid. De har ikke fattet, at den Viden, den har fundet, de Tanker, der har besjælet den, de mægtige Bevægelser, der har rystet den, har været fra den samme Gud, i hvis Navn Esajas talte og Jesus kom. De har ikke forstået de Følelser, der har rørt sig i moderne Menneskers Bryst, deres Tvivl og Grunde til Tvivl, deres Nægten og Famlen, deres Længsler og Oprør; — de har ikke følt også i dette en Gæren og Virken af den samme Guds Aand, der omvendte Saulus og Augustin. De har derfor ikke kunnet vejlede, men har tvært-

imod mødt frem med Fordømmelse og Misforståelse, hvor de skulde have givet Forståelsens Sympati. De har omgærdet sig med en Mur af gamle Tankeformer og gamle Udtryk for det religiøse Liv, og de har forvekslet Form med Indhold og ment, at når Tiden ikke vilde modtage Religion og Kristendom i Former, som passede det tredie og det trettende men ikke det tyvende Aarhundrede, så var det Religion og Kristendom selv, den ikke vilde have. De har Ansvar for at have spærret Vejen for mange til Guds og til Kristi Rige ved deres forældede og forstenede Teologi. De har ikke forstået, at Aanden kan fylde mange skiftende Former, at skal den ikke tabes, men forblive den samme, så *må* Formerne skifte, som Tiderne skifter og bringe mere Viden og mere Erfaring.

Der er i den sidste Tid ved Mænd af god Vilje og stor Energi blevet gjort glædelige Forsøg fra Kirkernes Side på at gøre godt igen, hvad der således er forbrudt og fejlet; på at møde Tiden med mere Sympati og Forståelse og samtidig ved et indre Reformarbdjde og ved at tale Religion i det tyvende i Stedet for i det tiende Aarhundredes Sprog at genvinde det tabte Terræn. Bevægelsen er kommen sent hos os; i andre Lande har den allerede nået langt og har givet os historisk ubrudte Kirker (protestantiske), der både forstår Tiden og er af den og med den, og som derpå pany er blevet en Livs- og Kulturmagt i Samfundene.

Men efter min Overbevisning skal der dog endnu mere til, end denne Bevægelse kan yde, før vor Tid atter kan tænke og føle religiøst uden at opgive det Liv og den Sandhed, som det er dens Opgave at hævde. Meget må ændres, meget må forsvinde, og meget må komme i Stedet. De gamle Former må glemmes og nye skabes. Religionens Udseende og Ydre, dens Ord og dens Tanker, må hentes fra den ny Verden, som Forskning og Viden har åbenbaret os. Mange af Tidens længe bekæmpede Tanker må blive modtaget i Religionens Navn som guddomssendte Sandheder. Noget af Tidens Aand må trænge ind til og opfriske, idet den blander sig med den af Kirkerne opbevarede Aand. Og enkelte store Grundtanker og Grundsandheder på Religionens Område, hidtil fornægtede og fordunklede, må slås fast og vinde hel Anerkendelse, før vor Tid uden Kompromis kan få sin ægte og ærlige Religion.

Først må vi få *det* slået fast, at *Religion er Liv og ikke Teologi*, at hvad vi forstår ved Religion og Kristendom, er ikke at tro en Mængde mærkelige Ting men at leve stort, dybt og højt. Her står vi efter min Formening ved det, der mest hindrer Religionens og Kristendommens Indflydelse og Vekst, ved det der har slået dem med Lamhed og Død, og ved det Punkt, hvor en radikal Reformation er bydende nødvendig såvel i det religiøse Livs som i al Fornufts, Sandheds og Rimeligheds Navn og Interesse.

Her er ikke Tale om, hvorvidt *Tro* ikke i og for sig er en stor og velsignende Magt. Jeg for min Del tvivler ikke derpå; men det er kommet så vidt, at det for den store Mængde af Mennesker står således, at Religion og Kristendom *først og fremmest* betyder at *tro* noget, at det er denne Tro, hvorpå det kommer an, den, Gud forlanger af os, den, der er Betingelsen for Indtrædelse i hans Rige og Kendemærket på et religiøst Liv. Man har omskrevet Profetens høje og rungende Ord: „Hvad forlanger vel Herren din Gud af dig uden dette, at du skal øve, hvad Ret er, elske Barmhjærtighed og vandre gennem Livet i Ydmyghed for Gud?“ — man har omskrevet de høje Ord, så at det fra Kirkerne lyder: „Hvad forlanger vel Herren den treenige Gud af dig uden dette, at du *tror* på ham som en treenig Gud, af du *tror* på den nedarvede Dogmatik eller Lære om Jesu, og at du *ikke tror*, at Karaktér og Livsførelse har afgørende Betydning for Guds Dom over og Forhold til et Menneske?“

Og *dette* må ændres. Lad Kirkernes Mænd arbejde med Kæmpers Energi og Engles gode Vilje, de formår dog ikke at vinde Tiden over til sig, til de på dette Punkt selv er vundet over til Tidens Opfattelse og urokkelige Overbevisning. Biblens store Ord *Retfærdighed* må blive genindsat på den herskende Plads i Religionen, hvorfra Kirkerne har kastet det ud for at sætte *Rettroenhed* i Stedet. Man må holde op at spørge så meget efter Troen og forlange Livet.

Her må der ikke hviles, før det er kommet ind i enhvers Bevidsthed og lyder klart og tydeligt fra alle Prædikestole, at det gode Menneske, hvad så end dets Tro, Tvivl eller Fornægtelse er, er „Guds Barn"; at ikke Mangel på Tro, men vel lavt eller dårligt Liv skiller fra Guddommen og Guds Rige; at en Ateist, der gør Ret og lever et godt, mandigt Liv, står Faderen nærmere i enhver Henseende og går før ind i Hans Rige, end en Troende, der lever mindre godt og mandigt; at Liv i Godhed er Liv i Gud og den bedste Gudsdyrkelse, der findes, moralsk Liv — Liv i Sandhed, Retskaffenhed og Kærlighed.

Velkommen al den Tro, al den Trøst, alt det Håb, al den Inspiration og alt det dybere Liv, som nogen Kirke kan bringe vor Menneskehed! Ære være de gamle Helgener med deres Søgen efter Gud! ilde vilde Fremtiden være faren, frembragte ikke også den sådanne Mænd. Velkommen alt af ægte og sandt religiøst Liv, som nogen kan bringe os. Men klart må det altid skinne frem og aldrig skjules eller fordunkles, at hvad det gælder er Liv og Karaktér — *Moral*; at derefter må vi alle, Troende og ikke Troende, *alene* dømmes og måles.

Og jeg forstår ikke rettere end, at dette er den eneste Bibellære og klart og tydeligt, hvad Jesus atter og atter udtalte. Ordet Rettroenhed findes vistnok ikke i Bibelen, der i det hele befatter sig lidet med anden *Tro* end den, der er

simpel Tillid til Ham, som står bagom alt, Tillid til hans Retfærdighed og Godhed. — *Retfærdighed*, der er det samme som vor *Moral*, det er derimod dens bærende Ord, dens stadige Omkvæd. Gud selv er Retfærdighedens, det vil sige Moralens Herre — *den Moralske*. Og Profet efter Profet kommer i dette Ords Navn og Interesse, ikke for at forkynde Teologi og Dogmer, men for at rense, løfte og adle Livet, gøre denne Verden lidt mere værdig til at kaldes et *Guds Rige*. — Jesus synes uafladelig i vekslende Ordlag at gentage sit: „Ikke hver den, der råber Herre, Herre! — men hver den, der gør Faderens Vilje, (hvad ret o: hvad moralsk er) skal indgå i Guds Rige." — Og da man beder ham udpege den største i Gudsriget, hvad gør han så? — Dèr står Peter med sin klippefaste Tro og Johannes med sin personlige, varme Hengivenhed for Jesus. Peger han på én af dem? Nej, Kristendommen havde aldrig erobret Verden, kunde Jesus det have gjort. Den var forlængst død, havde hans Aand været istand dertil. *„Han tog et lille Barn og satte det midt iblandt dem"*. — Det var hans Svar. Det var hans Fingerpeg. Et lille, *udøbt* Jødebarn, som han tog op iflæng ved Vejkanten. Et Barn, der selvfølgelig ikke kendte det ringeste til den kristne Tro (som ikke var bleven til). Udøbt og vantro — „her, du troende Peter med Tro som Fjæld og du elskende Johannes og alle I andre, som drømmer jer store i min Faders Rige

og nær den Eviges Hjærte, her er den største af jer alle. Og sandelig, sandelig", lægger han til, „uden at I alle bliver som dette Barn, får I ikke engang med al jer Tro og al jer Hengivenhed for og Stolen på mig, *Adgang* til Riget."

Det var Jesu Ord i Sagen. Og fordi han da og ofte ejede slige Ord, der ændrede alle Værdsættelser og slog Hul i Systémer og Beregninger, derfor er der endnu *intenst* Liv i hans Tanker som i hans Personlighed. Her er naturligvis ikke Sted eller Plads til at dvæle ved Ord, men enhver vil dog forstå, at hvad Jesus mente var, at det er det barnerene Sind og glade, gode, skyldfri Hjærte, det og ikke Tro, en ægte, *naturlig og glad Godhed* og ikke en ydre anstrængt Moral, der gør en Sjæl til Borger i Guds Rige. „Rent og lyst" siger hans Handling, „som i Barnets Sjæl må det være i jer; ægte, helt og naturligt må eders Liv være som et Barns, før I i det hele kan blive Borgere i det himmelske Rige. Men har I de Betingelser, så spørges der heller ikke om noget andet."

Det går ikke længere an i Religionens Navn at komme med mere eller mindre fantatiske Teorier, Gætninger og Dogmer om Universets Tilblivelse, Bygning eller Natur. Den må ophøre at ville have sin egen Naturvidenskab og får se til at passe sig selv ind i den Verden, som Videnskab og Tænkning har gjort til den eneste eksisterende for moderne Mennesker.

Lov og Orden er denne Verdens Ken-

demærker. Alt et lovfast; alt er Led i et hele, Dele af en fremadskridende Verdensorden, der ikke kender Brud eller Stykker. Den er som en Klædning uden Søm, vævet i et Stykke — Guds flagrende Klæbebond. Mirakler er Umuligheder i en sådan Verden. Det vilde være Rifter i den guddommelige Dragt; de vilde være Stykker af et Kaos, som Verdensordenen ikke kender. De vilde være som Slag i Ansigtet på den Gud, hvis Væsen den evige Verdensorden åbenbarer og er. De vilde ikke alene være Brud på Naturlove, men Afbrydelser i Guds Liv, Disharmonier i hans Væsen. Udførte af ham selv, vilde de give os en selvmodsigende, selvbekæmpende og selvfornægtende Gud. Naturens Lov er hans Bud. Naturens Orden er hans Væsen. Dens Undere er de Tegn og Mirakler, hvormed han evigt og altid åbenbarer sig for os. *Verdensordenen er hans Aabenbaring.* Den eneste fyldige. Som han dèr er, som vi dèr finder ham, *således er han.* Dèr må vi læse os til hans Love, hans Bud, hans Vilje, og hans Forjættelse. Findes han ikke dèr, så er han ikke til at finde. Kun hvad der harmonerer med den er sandt. Selv vore Evangelier må vi søge dèr, — *og vi finder dem dèr.* På vor Forståelse af den, vor Følelse af den må vor Tro hvile. Men det må ej glemmes, at den indbefatter vor egen Natur, vore egne Længsler, Håb og Drømme og alle Vismænds, Profeters og Séeres Ord.

Det religiøse Liv må med andre Ord

ikke bygges på Fortidens Skrifter og Sagn, men på vor egen religiøse Forståelse, Følelse og Tolkning af Verdensordenen selv — af Natur og Liv. Fortidens Skrifter og Profeter vil altid være os til Hjælp, Agtelsen for dem vil aldrig mindske; men som *Grundlag* for Religionen kan vi ikke tage enkelte Mennesker, Folk eller deres Ord, men alene Livets og Naturens egen Ordning. Og fordi denne *er* religiøs, derfor er Religionen og dens Magt evige. Fortidens Profeter og Religionsstiftere har blot været Genier, der ævnede at se og tolke den Religion, som Naturen selv indeslutter. Vi må takke dem for deres Hjælp og selv bane os frem til Forståelsen af den Originalåbenbaring, som de blot kopierede. Vi må med Jesus se fra de gamle Skrifter til „Markens Liljer". Vi må atter finde Guddommen i Naturens Love og i det dagligdags Liv, hvorfra en begrænset Forkyndelse og en vildledende Mirakeldyrkelse har fjærnet ham fra Menneskenes Syn og Følelse. *Vi finder ham dèr.* Vi finder, at Videnskabens „Lov og Orden" og Jesu „Fader" er forskellige Ord for det samme, at Jesus blot nævnede og forstod en Side af den Eviges Natur, som Videnskaberne ikke befatter sig med. Magt og Kærlighed er ét i denne Verden. — Vi må få gjort Religionen til en *naturlig* Ting, der har sin Rod i Dagens Hændelser og i vore sædvanlige, ligefremme Tanker og Følelser.

Og vi må få gjort den til en *rationel*

Ting. Det vil sige, at den Forstand, Guddommen har givet os, må vi benytte på det religiøse Felt til Vejledning og Oplysning, til Vagt mod Fejltagelser og Tåbeligheder på samme Måde, som vi benytter den på andre Områder. Ingen drømmer om at spinde Religion ud af Hjærnen som en logisk Tankerække mere end vi på den Måde „opfinder" Videnskab. Religionens *Indhold* er spredt over alt Liv; Forstanden kan blot samle, belyse og vejlede.

II. Dekadent Kristendom.

Den gamle Teologi hviler på den Hovedhjørvesten, at Menuesket er et *faldent* Væsen, og at dets Natur ved dette Fald er blevet i Bund og Grund fordærvet. Der er en Grundskade ved vor Sjæl, således at vi intet godt kan gøre, og at intet virkelig godt findes ios. Vore bedste Handlinger bliver Synd. Det „naturlige" Menneske — det vil sige du og jeg og alle, som ikke ved den *rette* Tro er blevet genfødt på den *rette* Måde — er ganske og aldeles i Syndens Magt. Vore bedste Længsler, vor højeste Stræben viser sig for den dybe teologiske Analyse som Forfængelighed og Dårlighed. „Det moralske Menneske, som ikke tillige er troende", sagde en Metodistpræst, „er værre end en Gudsfornægter; al dets Dyd er Djævelens Blændværk, hvormed han søger at føre andre på Vildspor".

Det naturlige Menneske er helt slet og ejer ikke i sig selv Kraft til at hæve sig ud af Synden og Elendigheden. Endog dets Vilje er til det onde. Det er først, når det gennem den *rette* Art af Tro på en mirakuløs Måde er blevet født på ny, at det bliver i Stand til at gøre eller ville, hvad der er godt. — Dette Syn har,

mener jeg, givet os en unaturlig og sygelig — en *dekadent Kristendom.*

Særkendet for dekadent Literatur og Kunst er jo, at de med feberagtig Iver og fuldstændig Opgåen deri kaster sig over alt, som er mørkt, stygt, sygt, svagt og usselt i Livet og hos Menneskene; at de overdriver disse Ting i deres Fremstillinger og aldeles ikke sér de andre og lysere Sider ved Tilværelsen og Menneskene. Det er sygelig Ensidighed og Overdrivelse af Usselhed og Styghed. Man ynder at male Fordærvelse, og man gør lidet andet.

Men netop det samme kan, forekommer det mig, men fuld Ret siges om en længe herskende Retning inden for Kristendommen, for hvilken de bestående teologiske Systémer delvis er Udtryk — *dekadent Religiøsitet bragt i Systém* kan vi næsten kalde disse (i den Tolkning, de i Almindelighed har fået).

Synd er Yndlingsordet i denne Kristendom. Det er Systémets mørke og triste Sol, hvorom alt bevæger sig. — Og *alt* er Synd og Fordærvelse. I så Måde er endog den dekadente Literatur Sandheden selv, når den sammenlignes med dekadent Kristendom; thi den første finder dog altid *noget* godt og smukt hist og her i Råddenskabens Sump, men den dekadente Kristendom ophøjer det, som nævnt, til en Trossætning, at i det „naturlige" Menneske — du og jeg — findes der ikke Spor af godt; alt er slet i Bund og Grund; total fordærvet. Noget godt

kommer der alene ind i Livet med den rette Tro.

Verden er en „falden“ Verden. Den „hviler helt i Synd“ og er „den evige Fortabelse hjemfalden“. Hele vort Liv — hvad os „naturlige“ Mennesker angår — er Synd. Den dekadente Kristendom ynder lige som den dekadente Literatur at påvise, at Dyd og Adel hos et Menneske dog tilsidst bunder i Elendighed og Usselhed. Den ynder at grave og grave efter det syndige Udspring. Den synes ofte at finde Behag i at tyde alt i den værste Mening og få Livet rigtig tilsmudset af Dårlighed og Synd.

I min Ungdom hørte jeg fortælle om en Mand, der nok ikke hørte til „Mo'rs bedste Børn.“ Da Livsflammen begyndte at blaffe mod det sidste i ham, kom hans Sjælesørger for at forberede ham til den sidste Afsked. Sjælesørgeren ønskede at få Rede på, om Manden også forstod, at han var en Syndens Træl, helt og holdent i Syndens Magt og dens Straf, som er Døden, hjemfalden; samt om han videre var på det rene med, at der kun var Håb for ham i Jesu Forsoning. — Jo det forstod han nok. Han var sig vel bevidst, at han havde været en temmelig stor Synder, og han vilde gærne indrømme, at han fortjente en Del Aars Indespærring i de glødende Cellefængsler i Himmelslottets Kælderhvælving — Indespærring for Livet eller for Evigheden syntes han nok var en vel streng Dom; men han var ikke oplagt til at

disputere med sin Dommer. Han forstod også, at hans eneste Håb var Guds Nåde. — Ja, det var godt nok, mente Sjælesørgeren, men følte han sig også i Bund og Grund ganske fordærvet, sådan at der ikke var en eneste ren Plet i ham, thi uden dette kunde han ikke komme til Frelseren med det rette bodfærdige Sind. — Nej, det kunde Manden ikke være med på. En stor Synder havde han været, og han havde intet imod at male sin Synd med de sorteste Farver; stort godt havde der ikke været i han; men *lidt* havde der været, det tvang Sandhed og Ærlighed ham til at holde fast ved. — —

Hvordan det gik Manden, véd jeg ikke, og for Historiens absolutte Sandhed vil jeg heller ikke indestå. Således omtrent hørte jeg den fortælle, og den illustrerer i hvert Fald den Kristendom, som vore teologiske Lærebøger, opfattet i deres Strænghed, fremstiller. Havde Sjælesørgeren ikke talt således, så *burde* han som konsekvent Teolog have gjort det.

Det er vistnok så, at den gamle Teologi nu sjældent forkyndes i al sin hæslige Strænghed. Den mildnes og fortolkes på mange Måder. Der slappes på Tøjlerne. Tidens humanere Aand og Forkyndernes gode Hjærte benytter sig af hvert Smuthul i Systémerne til at smugle mere Rimelighed, Lys og virkelig Tro på Guds Faderhjærte ind i Forkyndelsen. — Det var anderledes i de gode gamle Dage da de store Prædikanter og Teologer holdt sig strængt til Ordlyden og lod

Helvedesflammerne knitre deres Tilhørere om Ørerne, da de lagde ud i det vide og brede om, hvorledes Menneskenaturen er total fordærvet, hvorledes selv det lille smilende Barn, der leger på Moderens Skød, blot er en „Helvedesglød," med mindre Jesu Nåde har dækket det. „Helvedes Gulve er brolagte med Småbørns Hjærneskaller," råbte en af det forrige Aarhundredes store Teologer og Sjælesørgere.

De Tider er heldigvis forbi og kommer aldrig mere igen. Men de og den Teologi, der endnu står som et Minde om dem, har sat dybe Mærker i Kristendommen. Den er virkelig i stor Udstrækning bleven dekadent, sygelig, ved sin stadige Dvælen ved og Overdrivelse af Sygdom og Synd. Det har farvet dens hele Forkyndelse, gjort dens Salmer til Klagesange, fyldt dens Templer med en Tristhedens Aand og stemt Prædikenerne til en næsten evindelig Grædetone. Den har fået en sygelig Hang til at se Ondskab og Usselhed overalt og til at dvæle derved i det uendelige. Hvad der er sundt og friskt, er næsten blevet banlyst fra Kirkerne. Religionen selv er bleven Sygelighed, Dekadence. Det dybe Suk og det hængende Hoved er blevet Kendetegn og Symboler på den Religion, der grundedes ved Galilæersøens blomsterkransede Bredder, og som ifølge Stifteren skulde gøre Livet til et Bryllupsgilde. Det, som bærer Navnet af og i sit sande Væsen er et Glædesbudskab, et Evangelium, er blevet

til Begravelsessalmer. — Jeg tror med fuld Ret at kunne kalde denne Retning dekadent Kristendom. Man har gravet så længe og så udholdende i Synd og Usselhed, til der er kommet Gravluft i vore Gudshuse, og til Religionen selv i den almindelige Mening er bleven uadskillelig knyttet til denne sygelige Rugen over og grådfulde Kælen for Synd, — til Folk har vanskeligt ved at tænke sig andre Former for Religion eller Kristendom.

En Følge af dette Syn på Menneskenaturen som i Bund og Grund fordærvet er det også, at den hele Verden i Kirkens Opfattelse bliver en Jammerdal. Da det „naturlige" Menneske er helt ondt og slet, da dets bedste Stræben og Længsel er Ondskab eller Dårskab, så er det jo klart, at også alt, hvad der hører det „naturlige" Menneske til, alt, det har bygget op her i Verden af Civilisation og Kultur, blot kan være Jammer og Elendighed. Derfor står denne Kristendom også udenfor de 90 pCt. af Livets Indhold og kaster kun sin sygelige Aand over de genværende 10 pCt.

Selvfølgelig ender alt dette i — eller *er* rettere sagt — den mest grufulde Pessimisme. Alt er dårligt, alt Elendighed, alt fortabt, alt Forfald — undtagen en lille Brøkdel af Menneskene, der ved den rette Tro's Frelse skal få det bedre i et andet Liv. Den hele Verden er falden og fordærvet.

Er det i Grunden at undres over, at dekadente Poeter vender sig med deres

syge Lovsange til en sådan Religionsretning, — som f. Eks, når *Paul Verlaine* rangler hjem fra sin Kafé for at skrive Jomfru Marias Pris.

Ethvert alvorligt Menneske er sig fuldt bevidst, at Usselhedens Rødder sno'r sig dybt ned i den menneskelige Natur og er den taknemmelig, der kan sætte ligesom et gloende Jærn i dets Samvittighed, så det sér og føler, hvor uselt det er og bringes til at hade Synden med hele sin Sjæl. At gøre det må altid blive én af Kristendommens væsentlige Opgaver. Det er kun mod Ensidigheden, Overdrivelsen og Sygeligheden, at der her protesteres.

Menneskenaturen er ikke total fordærvet, og hver Præst véd det og handler efter denne sin Viden i det daglige Liv. Man stoler ganske godt på os „naturlige" Mennesker i Handel og Vandel.

Jesu Lære var da også her en ganske anden end Kirkens. Hans stadige Billede for sin egen Virksomhed var Gartnerens eller Jordbrugerens Arbejde. Menneskenaturen var for ham som en Hvedeager, hvor den gode Sæd og Klinten vokser sammen. Selve Vejen til Himmerigets Rige gik gennem en stille, gradvis *Vækst*, ikke gennem store Spring og i det Ydre synbare Omvendelser. Guds Rige kommer til en Sjæl uden Tegn, der kan iagttages. En Sjæls Fremskridt mod Riget er som et Træ's Vækst — som Sennepstræets: Begyndelsen er den rene Ubetydelighed; men med Tiden vokser det sig stille frem til det mægtige Træ, hvori Himlens

Fugle bygger deres Reder. — Kirkens Opgave er at pleje og dyrke det voksende Gode i Mennesket; tage de små Begyndelser, som findes, samle omhyggelig de gode Karaktértræk, styrke dem, appellere til dem; varsomt luge Ukrudtet bort, skaffe Plads og god dyb Jord at vokse i, lægge Omstændigheder og Omgivelser tilrette.

Således var det, Jesus anskueliggjorde Kirkens Arbejde og Forkyndelse. Menneskenaturen indeholdt i hans Øjne det Grundlag, hvorpå Gudsriget må bygges — alle Materialer og Muligheder. Det er blot Pleje og Vækst, der fordres. Mennesket er jo skabt i Guddommens Billede. Ondskaben kan have spredt sig vidt i det; men Gudsbilledet er dog ikke helt udslettet. Der er noget godt paa Bunden af enhver Sjæl. Der ligger en dyb Længsel mod det Gode begravet under al Synd og Usselhed.

Det gamle Ord om, at ifald man bliver holdt for Tyv, kan man lige så godt blive det, holder Stik over alt. Vi har begyndt at lære i Børneopdragelsen, at Selvagtelse er én af de vigtigste Faktorer i Barnets Udvikling. Den, om hvem man tror godt, vil gøre sit bedste for at retfærdiggøre Troen; den, om hvem man tror slet, vil i ni af ti Tilfælde sørge for, at éns Tro ikke bliver gjort til Skamme. Og den, der har Agtelse for sig selv, der føler et vist Værd — og det kan ske i al Ydmyghed — ved sin egen Personlighed, har deri en temmelig god Beskytter mod Lavhed og Usselhed.

Den dekadente Retning inden for Kristendommen har lagt an på at berøve os al Selvagtelse, al Følelse af Værd og Tro på den menneskelige Natur. Den har forkyndt så længe, at det er vor Natur at være usle og at begå al Slags Usselhed, at vi har vænnet os til at tro det. Synden er bleven gjort naturlig ved denne Forkyndelse. Det var dens Hensigt at gøre den afskrækkende; men det er i Stedet for lykkedes den at vænne os til den som noget uundgåeligt, noget ganske naturligt — en Svaghed, som hører Verdensordenen til. Der er ikke længere Tale om at omvende sig fra den, rive hele dens Væsen ud af sin Sjæl, men blot om at få Tilgivelse for den. — Dette er, påstår jeg, atter Dekadence.

Heldigvis er der i vor Tid indenfor *alle* Kirkesamfund (vi befinder os her på det brede Felt, hvor Mænd af alle Sekter og Kirker mødes) forlængst frembrudt en ny Kristendomsopfattelse, en *Renaissance* af Jesu Kristendom, med en mere sund, frejdig, manende og mandig Forkyndelse. Den bortkaster frygtløs de Dogmer, der står den i Vejen, og den piller den gyldne og evige Sandhed ud af andre for at lade Misforståelsen og Falskheden, der har omgivet dem, falde i Glemselens dybeste Grav. Den sér på Livet og Menneskene på samme Måde som Jesus. Den tragter efter at være som *Gartneren* i Menneskehedens Have. Den vil pleje og dyrke det gode, den finder; og den finder, at der er meget godt. Den vil *styrke* det gode;

den siger ikke uafladelig til os: „I er Syndere, Syndere, Syndere og intet uden Syndere“. Den søger og leder også i os, men mere efter hvad godt, der findes, end efter det onde. Og når den finder det gode, værner den om det, viser os at der dog er noget af Guds eget Væsen — hvad al Godhed er — i os, søger at vække Selvagtelse og Selvtillid, samtidig som den maner og drager os mod større Højder.

Og som med Menneskenaturen, således også med Livet i sin Helhed. Den sér det „naturlige“ Liv som en Blanding af godt og ondt; ikke som bare ondt; og den søger at styrke det første og svække og bekæmpe det sidste. Den sér Grundlaget for og Begyndelsen til Gudsriget i disse „*naturlige*“ Begyndelser til, hvad der er godt i og om os. Dens store Ord bliver derfor det samme som Jesus benytter: *Vækst* eller Udvikling.

Det skaber Sygelighed blot at se Sygdom. Jeg har kendt en Sindssygelæge, en udmærket Mand, som fandt Sindssygdom omtrent hos alle Mennesker og Sindssygdom som Grunden til alt godt og til alt ondt i Verden. Det må skabe både Svaghed og Tristhed uafladelig at sidde og stirre på al Verdens Synd. Man hypnotiseres tilsidt deraf — og sér og sér bare Synd.

Der kommer en ganske anden Sundhed og Friskhed ind i Religionen i det Øjeblik, vi bliver denne Ensidighed og Overdrivelse kvit og sér os selv, Mennesker og alt Liv, som Blandinger af godt og

ondt: sér det gode i det naturlige Menneske og Liv som ét med det gode i den helligste og som ét med Guds eget Væsen, — sér det som den voksende Hvedeager (grøn og lav endnu) der, naar den bliver helt fuldvoksen og moden, repræsenterer Gudsriget.

III. Ske din Vilje!

„Ske din Vilje her på Jorden lige så fuldt og helt, som den sker i Himlen!" — Således bad Jesus, og således lærte han sine Disciple at bede. Det Ønske, det Håb, det Krav skulde stadig brænde i deres Hjærter. Det skulde lige som være den kristne Kirkes Feltråb og Fanemærke. „Komme dit Rige og ske din Vilje på Jorden som i Himlen."

Underligt at Ord så tydelige og klare skulde kunne misforstås. Underligt, at hele den Side af Kristendommen, som disse Ord betegner, skulde kunne blive glemt af Kirkerne og næsten ganske overset, ja at deres Arbejde ofte skulde gå i stik modsat Retning.

Ordene gør Kristendommen til en radikal Reformbevægelse — den radikaleste, vi kan tænke os, den alsidigste, der kan eksistere. De stiller den på enhver virkelig Reforms Side, gør den til en evig Fremskridtsbevægelse på alle Livets Felter.

Det Rige, for hvis Komme der bedes, er *Guds* Rige, det vil sige, det er den fulde Sandheds, Retfærdigheds og Broderkærligheds Rige. Det er det Rige, hvor alt det sker, som er ret og godt i stort

som i smått og hvor intet andet sker. Og det er *det* Rige, som Kirken omtrent udelukkende henlægger til *andre* Verdener og *andre* Liv. Jesus lærte sine Disciple at bede — og at arbejde — for dette Riges Komme også til *denne* Verden og i *dette* Liv. „*Komme* dit Rige til os", sagde han; ikke „lad os komme til dit Rige." Der er Forskel — stor Forskel på dette. Det første er, hvad Jesus lærte sine Tilhørere at bede om og ønskede at arbejde for, at leve for, at give Livet hen for. „Søg først Guds Rige og dets Retfærdighed", — dets Komme til Jorden. Lad Ønsket om at se Retfærdighed ske og Kærlighed råde her på Jorden være dit højeste og første Ønske og din væsentligste Stræben. Søg det først. Giv dig hen i Længsel og Arbejde for bedre Tider og bedre Forholds Komme. Lev for det, tænk først på det. Når du åbner dine Læber til Bøn, så vær det den første Tanke, de første Bønnens Ord, der kommer fra dine Læber: „Fader — komme dit Rige. Komme dit Rige til vor sorgtyngede Jord. Komme dit Rige med Ret og med Glæde til alle de lidende, udstødte, fattige og forladte. Komme dit Rige og giv dem Del i Livets Goder, Lys og Velsignelse. Komme dit Rige med den fulde Sandhed, der jager al Frygt på Flugt; med den Sindets Renhed og Adel, der bortskaffer Last og Dårlighed og gør Livet til Skønhed og Fryd; med den rige, fulde Kærlighed, der er Livets Værd. Komme dit Rige med

Sundhed og med Kraft, med jævnt fordelt Velstand og Lykke og med faste, frie, selvstændige Karraktérer. Komme dit Lysrige — og ske din Vilje her i vor Verden — her og nu — som den sker i den højeste Himmel. *Din* Vilje, som er Retfærdighed og Kærlighed, som er alt godt. Den ske her på Jorden i vore Love, i vore Institutioner, i alle private og offentlige Forhold — som i Himlen. *Din* Vilje og ikke al den Uret, som nu sker, al den Ukærlighed, som nu råder!"

Den anden Omskrivning af Bønnen „lad os komme til dit Rige"! er, hvad Kirkerne som oftest har lært os at bede, at gøre til vort højeste Ønske og vor væsentlige Søgen og Stræben. Lad *os* komme i Himlen; ikke „lad Himlen komme til din Jord og dens Mennesker." Forskellen på Jesu Kristendom og på meget af den sædvanlige organiserede Kristendom betegnes ved de to Måder at mene Bønnen på. Forskellen på Jesu Personligheds samt den første Kristendoms Magt og den bestående Kristendoms forholdsvise Magtesløshed ligger i de to Opfattelser af Bønnen. Jesu Bøn er Selvhengivelse, den inderligste Kærligheds og Ømheds så vel som den stærke Tro's og Idealitets Bøn. Kirkernes Opfattelse af den er Selvsøgen, Selviskhed, der endog gør Religion og Kristendom til Egoisme. Og bag ved den står en død Tro og komplet Mangel på Idealitet. Jesus betoner „Dit Rige" og den hele „Jord". Kirkerne samler alt om „os". Lad „os" komme i

Himlem; hvad kommer vel Jorden os ved. Lad „os“ bare komme ind i Riget, hvad bryder vi os så om, enten det kommer til Jordens sukkende Masser eller ikke.

Jesu Tro var en inderlig og levende Magt. For ham var Gud Virkelighed, han var den absolutte Godhed, den ømme og kærlige Alfader. Han var den Renhed, som kun den rene af Hjærtet kan se. Hans Vilje var Ret, hans Ord var al Sandhed. Og hans Vilje var ingen tom Spøg, ingen Samling af smukke Fraser til Søndagsbrug alene. Den var det rette, som skal og må ske hver Dag i Ugen, — her som over alt. Det gode Menneske kunde ikke have nogen højere Opgave i Verden end at arbejde for, at den måtte komme til at ske, — søge hans Rige og dets Ret. Den kristne skulde først og fremmest være en Gudsrigets Stridsmand her i Verden, en Arbejder på dets Mure.

Og Jesus var Idealist. Det vil sige, han så' mere end det, som *er*. Han så' også Ting, der ikke er, men *bør* være. Han fandt ikke alt, hvad han så' omsig, såre godt. Tværtimod fandt han meget af det såre slet. Han så' Verden fuld af Usselhed, Elendighed og Ukærlighed. Men han havde *Tro*, Tro på en god og kærlig Alfader; derfor vidste han, at disse Ting ikke er evige, ikke er *Guds* Vilje; men at de er Ting, der sker *trods* hans Vilje, og som det er hver gudfrygtig Mands Pligt at hjælpe til at skaffe ud af Verden, så blot det gode og rette bliver tilbage.

Han så' i Aanden, hvad Samfundet kan blive, når Uvidenhed er ryddet bort ved Kundskab og Sandhed, og Last og Elendighed overvunden af Retfærdighed og Kærlighed. Han var Idealist. Der er ingen Ende på den Fremgang, her er Plads for, mente han. Mennesket sidder inde med sådanne Muligheder, at det kan blive som en Søn af den evige Gud og hele vor Jord som vore Drømme om en Himmel.

Idealerne *kan* virkeliggøres; — de er Guds Bud og Aabenbaringer. Og det er Mennesket, som vi kender det, for hvem alt dette er muligt, Mennesket her på Jorden. Endogså *her* kan vi dødelige grundlægge en Del af Guds Rige. Vi behøver ikke at vente, til Døden fører os over i andre Verdener. Vi behøver ingen bedre Verden. Vi behøver blot en bedre Brug af denne, en fyldigere Udvikling og Vækst af Menneskene i den. Himlen er ikke en Ting vi skal sidde og vente på med foldede Hænder. Den er *et Ideal vi skal virkeliggøre allerede her på Jorden.*

Han delte ikke Kirkernes sædvanlige Selvopgivelse overfor dette Liv og denne vor smukke Jord. Han vilde utvivlsomt protestere, om han kunde høre alle de Ting, der siges i hans Navn, at det ikke nytter at forbedre Ting og Forhold *her* i Verden; at denne Verden må vi opgive og forsage og kun rette Blikket mod Himlen. Jorden var intet Vrag i hans Øjne. Det gjaldt ikke om at frelse sig

bort fra den, men om at frelse alle, som lever på den. Den var heller ikke opgivet af Gud. Han sad ikke borte i en anden Verden og sankede Jordens bedre Beboere om sig uden Tanke på at vinde den *hele* Jord; han *vilde* gøre den til sin, til en Del af sit fuldkomne Rige. Her — *også her* på Mark og ved Strand skulde Guds Rige grundes. „Komme dit Rige og ske din Vilje her på Jorden som i Himlen".

Således lærte Jesus.

Anderledes er den Aand og Lære, der i *Almindelighed* slår os imøde fra vore Kirker.

De opgiver Jorden; de ser intet godt i den; de kan ikke tænke sig den som Sæde for et Gudsrige; de henlægger det og Himlen til andre Verdener. Det nytter ikke at ville gøre vor Jord til et fuldkomment Opholdssted. Alt Arbejde på at udvikle „dette jordiske Liv" er næsten spildt Arbejde. Hvad det gælder om er at få sikret sig en god Plads efter Døden i en anden Verden. *Her* vil vi ikke arbejde for Guds Riges Komme; *dèr* venter vi at glide uforskyldte ind i det. Ja, det er unægteligt, at Kirkernes Sprog over for dem, der arbejder og søger efter bedre Forhold her på Jorden, ofte lyder, som mente de: „Vi giver hans Riges Komme en god Dag. Vi har sikret os Plads i Himlen; gør du det samme."

De har så ringe Tro på Menneskene. Hele deres Fornægtelse af Jesu Bøn og

Aand paa dette Område bunder utvivlsomt i manglende Tro på Menneskene og deres Muligheder. De tror ikke, at de Mennesker, vi *her* har med at bestille, kan blive Borgere i et Gudsrige. De må først dø og blive forvandlede til noget ganske andet. Kirkernes Himmel befolkes blot af Engle. En Himmel — et himmelsk Rige — befolket af almindelige men fuldvoksne Mennesker tror de ikke på. De mangler notop Jesu endeløse Tro på Menneskets Sjæl, der var den tidligere Kristendoms Styrke. Hvor han så Sønnemærket, ser de blot Usselheden. Hvor han derfor kunde vække nye og uanede Kræfter, kan de blot kue og slukke den Længslens Flamme, som Naturen tænder i de flestes Bryst.

De mangler Jesu Idealitet og Tro. De finder det bestaaende så nogenlunde tilfredsstillende. Elendigheden brænder dem ikke ind i Sjælen. De kan ikke forstå den Indignation og Retsfølelse, der dikterer Lignelsen om den rige Mand og Lazarus. De finder vel, at enkelte Ting ikke er ganske, som de burde være, og de vil være med til at rette på disse Ting. De vil lappe og flikke i det små, gyde lidt Olie i Form af Barmhjærtighed og Medlidenhedsarbejde, Fattigpleje og lignende på Tidens stormfulde sociale Hav. Men de har glemt og fatter ikke Jesu Mål og Ideal: „Komme dit Rige og ske din Vilje her på Jorden som i Himlen".

De mangler Idealitet og de mangler Troen. Troen på en levende Gud, der

hader Uret og vil Ret og Sandhed. Troen på at Almagten dog tilsidst er på Rettens Side og står bagved hvert Gode, der vinker fra det fjærne. Troen på, at Verberne *bør* og *vorde* betyder det samme. Troen på, at denne Verden virkelig *er* en guddommelig Skabning, og at ret og godt derfor også kan findes i den, — ja er det eneste, som bør findes, det eneste, vi bør tillade.

„Ske din Vilje!“ — dette Feltråb, dette Viljens længselsfulde Stormløb hen imod det eneste rette og fuldkomne, denne Bøn, der er som et draget Sværd mod al Uret — den har Kirkerne gjort til en Selvopgivelsens, Svaghedens, Lammelsens Bøn. Hvad der skulde kalde til Kamp for Gud mod al Uret, har de gjort til en Underkastelse under Elendigheden. — *Guds Vilje er kun Ret*, ved at glemme det, er Bønnen bleven til det modsatte af, hvad Jesus mente. „Ske kun, hvad Ret er, her på Jorden som i Himlen, i Virkelighedens Verden som i Idealets!“ Det var, hvad Jesus mente. „Lad ske, hvad der vil, godt eller ondt, Ret eller Uret, og lad os ydmygt bøje vort Hoved og Ryg derunder“, det er den almindelige Forståelse af Bønnen.

Hvilke Midler der skal benyttes, hvilke Veje der skal gå's for at gøre vor Jord mere og mere til et Gudsrige, derom kan der, uvidende som vi er om meget af, hvad det her gælder, herske ærlig Meningsforskel, som må respekteres. Her burde der være Plads for gensidig Ag-

telse og Velvilje, for Forståelse og Kærlighed midt i Meningers og Overbevisningers Brydning. Der burde ikke herske Meningsforskel om, hvorvidt det er en kristen Kirkes Opgave at *arbejde* så vel som bede med al Kraft og Energi for at øge Retfærdighed, Kærlighed og Sandhed i alle Livets Forhold. „Ske din Vilje på Jorden som i Himlen", disse høje, herlige Ord burde vi kunne læse os til i dens Gærning og Aand. Den må føle, hvor meget her er at ændre, hvor langt bedre Livet *kan* blive her på Jorden, end det er. Den skulde føle det stærkere, end det føles noget andet Steds. Den skulde eje det højeste Ideal og Mål, dreven af denne Følelse burde den *arbejde*. De kristne Kirker, der står mørke og lukkede de seks Dage om Ugen og kun åbner deres kolde kælderagtige Hvælvinger den syvende for lidt Sang og Præken, — sådanne kristne Kirker er det vanskeligt at forstå. Vi finde ikke hos dem den lidenskabelige Længsel „Komme dit Rige, ske din Vilje!" eller dens Grundlæggers Ord: „Jeg må arbejde og øve Guds Værk på Jorden medens det endnu er Dag; Natten kommer, da ingen længere kan arbejde." Man skulde tro at en *kristen* Kirke, som føler alt, hvad der er at gøre, alt, hvad der *kan* gøres, vilde organisere sig som en energisk Institution til at bringe Lys og bedre Forhold ind i en Verden ad alle Veje og på alle Måder. Man venter af en *kristen* Kirke, at den skal være som et Samfunds ban-

kende Hjærte, altid arbejdende, altid sendende friskt, rent Blod ud i Livet, altid rensende og ryddende, altid spredende Lys og Velvilje ud blandt Menneskene. Man venter at finde den åben Nat og Dag Aaret rundt, — et Tilflugtssted for den ensomme og forladte, en anden Arne for den sørgende og elendige, — man venter at finde nogen Lighed mellem dens Aand og Virksomhed og Jesu Liv og Arbejde.

Og vil Kirkerne slå ind på den Vej, så har de uden Tvivl en vel så god Arbejdsmark som for atten Hundrede Aar siden. — Ejede de Ævne og Aand dertil, kunde ingen som de være til Hjælp i den sociale Strid og Søgen, som udgør vor Tids store Kendetegn. De burde kunne fri Striden for Bitterhed og Klassehad og løfte den hele Sag op til rolig og velvillig Bedømmelse. De burde kunne løse for os, eller hjælpe os at løse, som et moralsk Spørgsmål og ved sindig uselvisk Prøvelse, uden Fordom og uden Nag, med det ene Formål for Øje at finde det rette og det bedste, dette dybtgående og altomfattende Spørgsmål, der i de Følelser, hvoraf det springer, og det Mål hvorimod det peger, er en Variation af Bønnen „Komme dit Rige og ske din Vilje på Jorden som i Himlen."

IV. Hvad Tro vil sige.

Det er med Ord som med møntede Pengestykker. Præget slides af dem, når de forbliver alt for længe i Cirkulation, så man ikke længere kan se, hvad de er værd, eller hvad de betyder.

De bliver blanke, intetsigende Metalstykker og må tilbage til Mønten igen for at blive prægede pány.

Således er det gået med mange af vore éngang største og smukkeste Ord. De er gået gennem så mange Hænder, at der ikke længere er noget igen af det oprindelige Præg. De er nu bare tom Klang, Ord, der glider upåagtede mellem Læberne, Ord uden Kraft, der i deres Afslidthed er blevne stygge, usle og rent ud latterlige, medens de engang bar Præget af Slægtens største Tanker og dybeste Følelser.

Det går især således med religiøse Ord. Ordet *Dyd* f. Eks. er jo blevet rent ubrugeligt. Det betyder for almindelige Øren intet. Eller det er i hvert Fald blevet til ren Skillemønt, Øremønt; medens det engang bar sit klareste Præg i reneste Guld. På alle Sprog er Ordet i Slægt med et andet Ord, der har beholdt sit Præg, — Ordet *dygtig*, *duelig*, den der

er noget ved. De to Ord er af samme Stamme. *Den dydige er den dygtige*, den som duer til noget, den som er fuld af positiv overstrømmende Kraft. Det er den *etiske Dygtighed*. Dygtigheden, Kraften, Energien løftet op til Moralens Niveau, anvendt på etiske Idealer, efter evige etiske Principer. Det er Dygtighed til at rive sig løs fra al Lavhed og Usseldom, al Fejghed og sjælelig Smudsighed, Dygtighed til helt ud, indad som udad at stå som en rank, fri, agtværdig Mand. *Det* er den oprindelige og virkelige Betydning af Ordet *Dyd* — den *moralsk dygtige*.

Et andet Ord, der har lidt på samme Vís, er Ordet *Tro*. Som det nu går om iblandt os, betyder det en vis Opfattelse af Jesu Natur eller af Guddommens indre Organisation og integrerende Dele. Det er med andre Ord en teologisk eller metafysisk Spekulation, slået fast som Dogme. Det er at tro på Jesu Guddom; det er under enhver Omstændighed at *mene* visse Ting om fjærne og tildels helt uden for vort Erkendelsesfelt liggende Sager. Det har lidt eller intet at gøre med Liv. Det er den Tro, om hvilken det hedder i Jakobs Brev i vort ny Testamente, at også Djævlene har Tro, men forbliver lige gode (eller onde) Djævle for det. Der er ingen bærende Magt i den, ingen løftende, opadstræbende og uimodståelig Energi. Det er bare dogmatisk Skillemønt — en Skuepenge, der er slået til Minde om visse historiske Begi-

venheder eller Personer, og som bæres som Medalje og Kendetegn af de forskellige Sekter og Kirkesamfund i Verden.

Men således var ikke Ordets oprindelige Betydning. Således mente ikke Paulus det, da han påstod, at det var en Mønt (en Værdi), der lod sig veksle i tusindvis af gode og ædle Handlinger og omsætte til Liv og til Kærlighed uden Ende. Vi *véd*, at den teologiske Tro *ikke* er af den Beskaffenhed. De gamle jødiske Profeter mente det heller ikke således. Af og til benyttes det også endnu i sin oprindelige Betydning.

Tro er det, som giver vort *Håb* Underlag og Soliditet, sagde Paulus. Det er Håb i tiende Potens. Det er Følelsen af, at det, vi håber, er *sikkert*. Det er at gribe forud med en sjælelig Magt, det, vi vil, det, vi ønske, det vi stævner imod. Det er at føle sig sikker angående Tings Udfald. Det er en Kraft, ikke en Mening. Det er en Egenskab ved Mennesket, ikke et Dogme. Napoleon havde Tro — Tro på sin egen Sejrsævne. Håb, Ønske og Vilje blev hos ham til Tro. „Hvad andre kaldeŕ Håb," siger Digterinden Mrs. Browning om en af sine Helte, „kaldte han Tro."

Tro har den Mand, der i Fortrøstning til at høste Udbyttet, beplanter sine Marker om Våren. Han har Tro på Naturen, Tro på dens Regelmæssighed, Tro på dens fortsatte Beståen. Han regner på Forhånd med Høstens Udbytte. Vide med positiv Vished, at det skal komme, kan

han ikke. Thi Verden kan gå tilgrunde i Sommerens Løb. Naturlovene kan være ham imod. Han arbejder i Tro og Tillid til Naturlovene, ikke i *blind* Tro. Al ægte Tro er seende. Han har god Grund for sin Tro, al ægte Tro har det, men han har ikke absolut Vished.

Uden Tro bliver Livet umuligt, thi vi ejer ikke absolut Vished om noget; vi må over alt lægge Tro til. Ejer vi ikke Ævnen dertil, bliver vi stående rådløse og hjælpeløse. Troen forgriber Udviklingens Gang. Den slutter fra, hvad der har været, til hvad der må blive, fra den stykkevise Erkendelse til det hele Princip, den almene Lov, — og sætter Livet ind på sin Slutning. Den er ikke ufejlbar, den er ikke Viden, men den er en Magt, og en Magt, der er uundværlig for al menneskelig Eksistents. Al Fremskridt er bygget på den, al Fremskridt drives af Tro, Tro på Morgendagen, Tro på endnu uprøvede Principer og Idéer, Tro på Idealer, som endnu intet Øje har set og ingen Viden målt og undersøgt.

Den franske Revolution var et Udbrud af famlende, dunkel Tro, Tro på Menneskets Ævne til at være sin egen Lov og sin egen Herre, på *alles* Ævner til at være det, på Muligheden for almen Lykke og alment Velvære i denne Verden, på Muligheden af et Samfund uden Herskere, hvor det *hele* Folk tager Del i Styrelsen og gennem Diskussion og Rådslagning afgør alt. – Det var Tro. Der var ingen *Erfaring* at henvise til eller at lære af.

Al Erfaring talte *mod* et sådant Samfund og sådanne Antagelser. Der var ingen positiv *Viden* at påberåbe sig. Royalisterne og de konservative havde al Erfaring og al Viden på deres Side. Revolutionsmændene og det Folk, der fulgte dem, havde bare *Tro*. Slet og ret *Tro*. Tro på, at det var muligt, som endnu aldrig var gjort, at det kunde ske, som intet Menneske endnu havde sét. Og de satte deres Tro mod al Verdens Erfaring og Viden og *vandt*. — Og hvad mere var, deres Tro var *dengang* absolut uigennemførlig. Det var Tro på det *dengang* umulige. Samfundene var ikke fremskredne nok for dets Virkeliggørelse. Der manglede endnu Jærnbaner, Telegrafer, Presse, Bøger, Skoler og Biblioteker. Uden dette var det Samfund, der drømtes om, lige så umuligt, som Royalister og Aristokrater sagde. Dømmende ud fra al Erfaring og alt bestående havde *de* Ret. Men de andre lagde deres Tro i Vægtskålen og *fik* derigennem Ret. Thi det er Troens Storhed, at den selv gør det muligt og virkeliggør det, hvortil den fæster sig. Den er en Magt til Opfyldelse og til Virkeliggørelse.

Den er Tro på Principer imod vor altid stykkevise Viden. Tro på Love til Trods for det, de spredte Fænomener fortæller. Al Tro er *det* — det og intet andet. Bondens Tro på den kommende Høst er Tro på Naturens fysiske Love og deres Ubrydelighed. Når Astronomen siger — dèr og dèr i Himmelrummet, hvor intet Øje sér noget, hvor ingen Viden kan

nå frem, dèr er der en Planet, hvis Bane og Størrelse er så og så, — da øver han blot en Troshandling. Han holder sig til Tyngdekraftens *Love* imod Teleskopenes *Vidnesbyrd*. Han regner og beregner og siger: skal Tyngdekraften holde Stik, er den en almindelig og evig Lov, så *må* der være en sådan Planet dèr, og Tyngdekraften tror jeg bestemt er almindelig og evig. Lidt senere bygger vi så et stærkere Teleskop og *sér* Planeten.

Således er det også med den moralske og religiøse Tro, til hvilken vi gærne indskrænker Navnet. Den er Tro på Ting, som ingen kender, ingen har sét, og ingen kan bevise. Men den er blot Tro på de usynlige *Love* mod de spredte, enkeltstående Kendsgærningers tilsyneladende Lære, Tro på det hele mod den stykkevise Erkendelse. Den er Tro på evige Principer mod deres halve Virkeliggørelse. Den er Tro på, at de morålske Love, som vi her finder, er *absolute* og virker gennem *al* Tid og *alt* Rum. Den er Foregriben af Udviklingens Gang. Den løfter os op fra den stykkevise Viden og Virkelighed til Principernes, Idealernes og de evige, uforanderlige Loves Verden, fra et forvirrende Kaos af slet opfattede Enkeltheder til det hele og absolute. Den sér, at Uret sker; men den siger: „Jeg holder på Loven trods den enkelte Kendsgærning. Ret er det endelige, det, hvortil alt tilsidst samler sig. Retfærdighed er Loven; Uret er blot Kortsynethed. Jeg tror på Principerne trods Kendsgærningerne. Jeg véd,

at Jesus blev korsfæstet; jeg *tror*, at han er opstanden og himmelfaren; Retfærdighedens Verdenslov kræver det. Jeg *véd*, at Løgn ofte har siddet i Højsædet; jeg *tror* alligevel, at kun Sandhed er til endeligt Gavn. Jeg sér daglig, at Usseldom fører til Ærens højeste Trin; jeg kan ikke i Detaljer *forklare* hvert enkelt Tilfælde; men jeg holder på Lov og Princip trods mit eget Syn: — *Usseldom gavner aldrig.* Jeg sér, at Naturen er fuld af Grusomhed, jeg kan ikke forklare det. Vor Viden *er* stykkevis, vor Horisonts Radius blot tredive Aar på et Sandkorn i Rummet. Jeg søger *Loven* under Fænoménerne og klynger mig ventende til den. Når Horisonten bliver videre, vil jeg se bedre og være istand til at forklare, hvad nu synes Modsigelse. Jeg holder på den *Lov*, jeg finder. Godhed, Kærlighed, Visdom og Omsorg finder jeg at være Loven. Jeg føler dens Tag i mig selv, og jeg giver mig hen til den, lader den bære mig, møder hver Modgang og hvert uudgrundeligt Mysterium med dens sejrsyngende Formel. Jeg holder på Lov mod Fænomener, — på Princip mod Virkelighed, på det hele mod det stykkevise og derfor på Idealet mod det realiserede, på Håb mod Erfaring, på det store mod det små.

Tro er ikke andet end dette. Men som sådan er den Livets stærkeste Magt, — som Verdenshistorien tilfulde viser. Lad en Gnist af den tænde i et Menneskes Bryst, og det Menneske er uimod-

ståeligt. Lad den tændes i et Folk, og det Folks Historie vil blive et Stykke Verdenshistorie. Den lytter smilende til alle Argumenter hentede fra Fortid, Viden og Erfaring; „det er sandt," siger den, men desto mere Trang er der til at få den Sandhed ændret. Jeg overlader jer alle Dokumenter undtagen ét, nemlig Troens. Det som *er*, er på eders Side, det, der *bør* være, er på min; vinde kan I derfor ikke. I har en to, tre, eller en to, tre Millioner halvforståede Kendsgærninger at holde eder til, jeg har det hele Princip, der forklarer både det gode og det slette i eders Kendsgærninger. Jeg har Loven, I blot en Del dunkelt opfattede Manifestationer af den. I sér, at Uret sker, jeg, at Ret skal og må ske. I føler Fortidens Bånd, jeg Fremtidens mægtige Dragning. I bygger på et Øjebliks Erfaring, jeg på en Evigheds Love og Løfter.

Al Tro er blot dette: — *Gud* er den højeste Lov, hvori alle andre Love mødes og finder sin Enhed. Det er vort Ord for at sige, at alt har ét Udspring, ét Centrum, er en Enhed, og at denne Enhed moralsk sét er Retfærdighed, Sandhed og Kærlighed. Tro på Gud er Tro på dette. Om vi tror på ham som en Person, en Kraft eller en Lov, har forholdsvis ringe Betydning. At tro på ham som Sandhed, Retfærdighed og Kærlighed og ét med al Magt, det er det store. Det er at tro på Lov og Princip trods al stykkevis Viden. Det er at tro på det ideale trods al Virkelighed.

Det er *ubevisligt*. Guds Tilværelse kan *ikke bevises*. Alle Argumenter er omsonst, fordi alle Argumenter blot kan bygges på Erfaringer og på Enkeltheder, på det, som er og har været, eller ligger inden for vor Videns Kres, medens Guds Tilværelse begrundes lige meget ved den Fremtid, som vi ikke kender, ved det, som endnu *ikke* er, og hvorom ingen har drømt. Han er for stor til at rummes i et Bevis. Den, der vil *bevise* ham, må være alvidende og altseende og have været fra Evighed af. — Det er og må altid blive en *Trossag*. Ikke *blind* Tro; ikke ubegrundet Tro; men Tro bygget ud fra det, som vi sér og véd, ud fra de Principer og Love, som vi finder i Naturen om os og i os, ud fra de Vink og Idealer, som vi dèr finder, — dristigt sluttende fra dette stykkevise til det hele — fra Kærlighed til Allærlighed, fra stykkevis Retfærdighed til absolut Retfærdighed. Anderledes har aldrig Mænd troet, og anderledes vil de aldrig tro. Det eneste Argument for Gud, der er værd at agte på, har Blomster og Hjærtelag for Præmisser, og Alfaderen til Resultat og Slutning.

Tro er derfor Troen på de etiske Love trods de uetiske Kendsgærninger; Troen på Ret, Sandhed og Kærlighed til Trods for alt; Troen på Principer; Troen på Idealer; Troen på, at alt det, der bør være, er den Eviges Vilje. Den griber ind i Fremtiden, læser den Indhold og gør den til Nutid. Den undersøger Him-

len og former Jorden i sit Billede. Den planter Blomster ved hver Grav og siger: „Døden er blot et Fænomen; Ret og Kærlighed evige Magter og Love. Intet kan gøre Skår i Guds Enhed, og Uret eller Mangel på Ømhed vilde gøre Skår i den. Vor Viden er blot et Sandskorn jaget gennem Ørkener af Mørke og uopklaret Mysterie. Jeg sér intet, ævner mindre at forklare, men jeg giver mig hen til min Tro på Lov og Evighed; — Retfærdighed og Kærlighed behøver ikke min Påvisning eller Forklaring De står, og så længe de står, hvem har vel da noget at frygte? Jeg kaster mig i deres Favn og lader dem være mit Skjold og mit Værge.

Det er ingen let Sag at løse Livets Gåder. De tager Fejl, som mener, at vi, der „tror" indbilder os at vide meget mere om de Undere, der omgiver os, end de, der ikke tror. Vi kan lige så lidt som de løse alle Gåder. Vi erkender med dem Lidenheden af det, vi véd, og Uendeligheden af det, vi ikke véd. Vi kan ikke besvare alle nysgerrige Spørgsmål. Til mangfoldige af dem har vi intet andet Svar end: det véd vi ikke. Vi kan ikke fortælle, hvad Livets sidste Mål og Ende er; vi kender det ikke i dets inderste Grund, i dets dybeste Mening. Vi véd meget lidt om det kommende Liv. Vi føler os omgiven af Undere og Gåder, som vi ikke magter at løse, som vi må lade ligge ubesvarede.

Vi hører Filosoferne teoretisere om, at

Livet er dette, og Livet er hint; at dette og hint er Meningen dermed; vi hører Teologerne fortælle os, hvad Gud fra første Begyndelse har bestemt, hvad hans Tanker er, hvilke Veje han vil føre os; vi hører dem „forklare“ alt, hvorfor dette sker og hvorfor hint ikke sker; de kender Sorgens Betydning, de véd hvor Forsynet griber ind, og hvor det ikke griber ind.

Vi kan ikke følge hverken Filosoferne eller Teologerne i deres megen Viden. Vi ser, at Systém slår Systém ihjel, og at hver af dem har sine Huller. Vi opgiver at forstå og forklare Livet og Verden.

Vi nøjer os med små og beskedne Vink hist og her, som synes at tyde på visse Antagelsers Rigtighed. Frem for alt føler vi os forvisset om to Ting: at hvordan det end er eller ikke er — Universet er et ordnet Rige, et lovfast Rige. Og det ikke blot fysisk og matematisk, men også etisk. Vi tror på Lov og Orden som almægtige og altbeherskende; vi tror også på dem i Moralens Verden, i Menneskets Liv og Skæbne. Vi tror, der er en Lov for vore Handlinger og deres Følger, som for Stjærner og Blomster. Vi tror, at den Livssfære, som betegnes ved Kræfter og Undere som Retfærdighed, Kærlighed og Sandhed, også er lovfast og vel ordnet. Vi tror med andre Ord, at der råder en Moralens, en Retfærdighedens så vel som en Tyngdens Lov for alt. Den Lov kan være større, ny Bevægelser og Svingninger inden for den af videre Omfang, end vort Øje og

vor Fornuft kan opfatte. Men den er der, dybt under alt, vi ser, højt over alt — vi hviler i dens Arme. Ikke Tilfældet, men Retten skal tilsidst åbenbares i min Skæbne — i alles Skæbne.

Det er den *ene* Ting, hvorom vi er forvissede, og den *anden* er, at følger vi gennem Livet den Vej, som afmærkes ved Ret og Pligt, følger den så godt, vi formår, famlende, snublende, men følger den dog — så er vi på Livets „Vej", og så stævner vi imod det Mål og den Mening, Livet måtte have. Og Mål og Mening er der.

Det er disse to Ting, vi mener ved Tro; det er dem, der udgør Grundlaget for al sand Religion. Og af de to er den sidste den vigtigste.

Har vi opnået Klarhed og Vished på disse to Punkter, så bekymrer vi os ikke mere om de mange Gåder. Vi lader dem roligt ligge. Vi frygter ikke for Undere. Vi nedtrykkes ikke længere af vor Uvidenhed om de mange dybe Ting. Vi føler os sikre i det, vi véd og tror, vi lytter med Interesse til dem, der byder Forklaring på Gåderne, men vi har ingen Hastværk med at antage nye Meninger. Vi forstår Tvivlernes Tvivl og sympatiserer med hver Troendes Tro. Det undrer os ikke, at Systém slår Systém ihjel, og at Meningernes Tal er som Havets Sand. Livet er jo så mangfoldigt og så endeløst, og vor Horisont så trang, vor Viden og Erfaring så begrændset. Vi lader Systémer og Meninger summe os forbi, holder fast ved én og anden Ting

i dem, der synes os et Vink om fjærne Muligheder, eller kaster en lille Lysstråle for vor Fod over den Vej, vi vandrer. Det haster ikke med at forstå og vide alt. Og vi vil ganske vist ikke indlade os på Slutninger og Teorier, som Morgendagen kan slå over Ende. Vi kan vente, til større Klarhed kommer. Vi véd *nok* til at bære vor Uvished uden Uro og uden Ængstelse. Vi véd, i hvad Retning alt bedre Liv ligger. Vi véd, hvordan Livet bør leves, og vi véd, at lever vi det således, vil vi finde Meningen dermed således, som det tjener os bedst. Hvad Ret er vil ske Fyldest lige så fuldt, som hvad der er fornuftigt.

En stor ikke-troende Videnskabsmand — Helmholtz — har sagt, at i al Forskning, i alt videnskabeligt Arbejde, i al Tænkning må vi gå ud fra den Antagelse, at Universet og Livet er fornuftmæssigt — er fornuftigt ordnet; at en absolut og uendelig Fornuft eller Visdom i hvert Fald *synes* at tale ud af alle Ting. Uden den Antagelse, siger han, bliver al Videnskab og al Tænkning en Umulighed. Alt hviler på den i Tankens Verden. Vi Troende går et Skridt videre og siger, at hvad der synes *er* således. Universet og Livet *er* en absolut Fornufts- eller Visdoms Tale, Udtryk eller Aabenbaring.

Men at Universet er fornuftsmæssigt betyder blot, at dets Love og dets Orden svarer til vor Forstands Love og Orden.

Således vil det vistnok også en Gang blive fastslået, at Universet og Livet er

retmæssigt, at deres Love og Orden svarer til vor *moralske Natur's* Love og Orden, at vor Retsfølelse ikke er andet end Følelsen af en evig og altbeherskende Lov, af Universets virkelige Natur.

Meget er det, vi ikke véd, og tæt er Mørket omkring os, Livet er fuldt af Gåder på alle Kanter. Når vi trækker vore Håb og Gætninger fra, bliver der kun meget lidt tilbage, som vi med Sandhed kan sige, at vi véd. Men dette lidet er mig nok. Følger jeg trofast den Vej gennem Livet, som min Følelse af Ret og Pligt anviser mig, som min Samvittighed fører mig, som alle højere Idealer maner mig til at gå, så véd jeg med Vished, at da følger jeg den Vej, der fører til Liv; da søger jeg, og da vil jeg også finde, det bedste, som kan findes i Tid og Evighed. Da følger jeg Guds egen Kaldelse og ledes af hans egen Hånd fremad til det, som han har beredt mig. Lad så Mørke og Uvidenhed omgive mig; der er intet at frygte, intet at ængstes over; hvad godt, der findes, vil jeg nå, når jeg vandrer den Vej, hans Hånd leder mig.

Prøv den, og du vil finde, at hvert Skridt gør det næste lettere, bringer større Klarhed, mere Lys, at din Tro og Tillid vokser. Du lærer at forlade dig på ham, hvis ledende Hånd Samvittigheden og Idealet er. Du føler, at ved hver Pligt, du udøver, trykker du blot *hans* Hånd. Du véd, at *han* er med dig. Og du går rolig Farer og Død imøde.

V. Naturens Evangelium.

Jeg forstår mig ikke ganske på en Del af vore Videnskabsmænd og en Del af vore moderne Tænkere. De oversér, synes det mig, yderst vigtige Led i den Natur, de søger at udforske. Jeg forstår næppe dem bedre end vore højortodokse Teologer, der er så ængstelige for deres fire Evangeliers Ægthed, at de synes rent at glemme, at der er os overleveret i fuldstændig ægte Stand mindst fire Tusende Evangelier. De taler med rørende Ærefrygt om Mathæus' Evangelium og Lukas' Evangelium; men de glemmer ganske Rosens, Liljens, Havets, Solstrålernes, det grønne Græs', Høstfarvernes, det menneskelige Hjærtes, den blå Himmels, den mystiske Tankeævnes, Mindets, Håbets, Glædens, Barnelatterens, Vårjublens Evangelier. Og dog er disse sidste af en så ganske anderledes Ægthed end de første.

Det er desværre meget tvivlsomt, hvem der skrev de førstnævnte, hvor meget af disse vi tør ansé for historisk og hvor meget der blot er Sagn, Legende eller ren Digtning; men al Tvivl forstummer over for de andre Evangelier. *De* er alle fra samme Hånd *De* er inspirerede

— aldeles sikkert. *De* er første Hånds Aabenbaringer. Ja, det er jo endog her for svagt et Udtryk, når vi taler om Inspiration. Det allermeste, der kan siges for Mathæus' Evangelium, er, at Forfatteren var inspireret af Gud, da han skrev. Og endog dette er tvivlsomt. Matthæus kender vi så lidt til. Det hele bliver så dunkelt og så rent menneskeligt og fejlfuldt. — Men Rosens glade Budskab og det Evangelium, Solstrålerne maler over Land og Sø i alle Regnbuens Farver og i hvert Sprog og Alfabet i Verden, — det er ikke alene inspireret, men det er skrevet med Guds egen Finger. Om dette er det sandt, hvad Sagnet sagde om Mose Tavler og Bud. Og om nogen Forvanskning eller menneskelig Tilføjelse kan der ikke være Tale. Det hændte ofte under det ny Testamentes Afskrivning, at Afskriverne begik Fejl, der således indsneg sig i Teksten; men vi behøver ingen Afskrivers Fejl at frygte i det Evangelium, der i Dag ligger udspredt for os i Sollyset. Den Tekst *er* hellig, og den *er* fejlfri. Her har vi en ægte og utvivlsom Aabenbaring af den evige Gud.

Jeg forstår som sagt hverken vore ortodokse Teologer eller vore moderne Tænkere og Videnskabsmænd, når de overser, eller endog lader hånt om disse Kendsgærninger. Jeg for min Del véd intet større og intet helligere i Verden, og jeg kender ingen Skrift, der er mere tydelig. Ifald Guddommen ønskede at åbenbare sig for os, forstår jeg ikke,

hvordan den bedre og tydeligere kunde gøre det. Lidt Forstand til at tyde Tegn, læse Skrift og føle en Aands Pust må den dog kunne forudsætte hos os. Hvordan kunde den vel bedre åbenbare sig selv som en kærlig, en til det yderste øm og omsorgsfuld Gud — en Fader- og Modergud, — end ved at sende os *Blomster?* Nye Buketter hver Morgen i endeløse Mængder af evig Foranderlighed, men altid smukke og herlige, og hver eneste Blomst så omhyggelig udført, at det nok kunde siges: „Sandelig, sandelig siger jeg eder, end ikke Salomon i al sin Herlighed var klædt som en af dem." — Eller der er ét af *Sancta Naturas* tusende Evangelier, som for mig personlig er mere tydelig, mere hjærteoverbevisende end noget andet; det er *Solskinnets.* Bare det varme, blanke, gyldne, tætte Solskin. Tal til mig om Ateisme, midt i en Verden badet i det! Søg lige så godt at få mig til at tro, at jeg selv aldeles ikke er til. Hvad Magt, hvad Motiv, hvad Aarsag, hvad Grund i Verden vilde vel have spaltet dette gyldne Skin eller det hvide Lys i en hel Kost af herlige Farver, for dermed at male hvert Landskab, fryde til Øjets fulde Lyst hver Krog af vor Verden, — hvilken anden Magt, Motiv eller Grund end øm, inderlig Faderkærlighed? Og så længe denne Farvekost maler Evangeliet op og ned for mine Øjne, hvad skal jeg så i Grunden med de andre?

Der er en Sætning i Johannes Evan-

geliet, som på mange udmærkede Mennesker gør et overordentlig dybt Indtryk. Den er deres kæreste Ord i Biblen, — Evangeliernes Kærne og Centrum, dette: „Så elskede Gud Verden, at han sendte sin Søn. . . “

På mig gør denne Sætning intet Indtryk. For det første tror jeg ikke på den i den gængse Betydning. Og for det andet forekommer det mig omtrent som at tale udelukkende om og kæle for én eneste Bærbusk i Bærplukningstiden. Ja vist har Gud elsket Verden. *Det* behøver vi da sandelig ikke at lære af Johannes eller af Bibelen. Det kan vi da lære på nærmere Hold. *Det* synger jo alle Naturens Evangelier om. „Så har Gud elsket Verden, at han sender *os* til eder,“ synger hver Solstråle, der møder vort Øje, der maler Naturen om os og forvandler den til et Himmerige. „Så har Gud elsket Verden, at han har sendt jer *os*“ ler Rosen op i vore Ansigter, og jubler det fra Millioner Tunger i Skov og på Mark. „Så har Gud elsket Verden, at han har hvælvet mit rige Tag over eder“ siger den stille, blå Himmel. „Så har Gud elsket Verden, at han har givet eder et ømt Hjærte og Ævne til at holde af hverandre, hjælpe hverandre, vise Barmhjærtighed mod hverandre,“ siger Kærligheden i vort eget og andres Bryst; — „så har han elsket den, at han har sendt eder Venner og har fyldt eders Liv med Glæde, med Jubel, med Sang, med Latter og Smil.“

Og ud af sin Kærlighed har han sendt Jesus med naturligvis. Og Paulus og Esaias og Sokrates og Epictetus og Muhamed og Buddha og Confucius og Lao-Tsze og Zoroaster. Ja og Emerson og Carlyle, og Luther og Goethe, og Spencer og Darwin, og Bethoven og Mozart, — og alle de andre af den Hærskare af Mænd og Kvinder, gennem hvem Guddommen støtter Solens og Blomsternes Virken, udfylder deres Aabenbaringer, frelser og opløfter den Verden, der hviler i hans Kærlighed.

Men lad os få det hele Evangeliums Orgelsang og ikke blot en enkelt fjærn Tone.

Teologerne oversér det, og mange Videnskabsmænd og Tænkere oversér det. De finder alt i Naturen undtagen Kærlighed og Skønhed. De tager alt med i deres Systémer undtagen disse to. Men ved at undlade dem, undlader de netop det, som for os er det vigtigste, og to af de mest besynderlige og bemærkelsesværdige Kendsgærninger i Universet.

Mange Tænkere går frem omtrent på følgende Måde: De analyserer den materielle Verden. De finder visse Kræfter — Tyngdekraft, Elektricitet, Varme, etc. — De analyserer videre og kommer til det Resultat, at alle disse blot er Former af én og samme Kraft, som de sér forklaret gennem disse rent fysiske Kræfter. Verden er en Enhed, siger de, og en eneste altindbefattende Kraft virker i og gennem den. Men denne Kraft kan vi

ikke kalde Gud. Vi véd intet om den, uden at *den er Kraft*. Om den er ond eller god, véd vi ikke. Sandsynligvis er den ingen af Delene. Den er nærmest som Tyngdekraften, moralsk neutral, — uden etisk Karraktér eller Egenskab. Kærlighed kender den så lidt som Had.

Men Tænkerne har glemt at tage alle deres Fakta med. De har blot sét den ene Urkraft gennem Elektricitet, Tyngdekraft og andre rent fysiske Manifestationer af den; men de må dog også tage alle de sjælelige Kræfter med og læse den underliggende Enhed i Lyset af *det hele*. Hjærtets Elsken, Tålmod og Offervillighed er dog lige så store Ting og Kræfter som Skyernes Udladninger og selve Selvopholdelsesdriften.

Besynderligt er det i det hele, at når Tænkerne vil søge Guddommen, så begynder de gærne med Stjærner og Sole og glemmer ganske det menneskelige Hjærte, Sind og Liv og alt, hvad disse åbenbarer. Men netop *her* er det dog vel, vi må finde Guddommens, Urkraftens *Forhold til os* og Betydning og Mening *for os*, — den Side af den, hvormed vi nærmest har at gøre. Her burde vi vel også finde enkelte værdifulde Vink om, hvad den i det hele *er*.

Besynderligt! Den ateistiske Tænker finder den ene, herskende Magt åbenbaret i Tordenvejr og Solens Tilbliven; men det falder ham aldrig ind, at dog den lille Blomst ved Vejkanten, den glitrende Dugdråbe i Græsset, den rødmende Bar-

nekind, det smilende Modermøje, det varme Vennehjærte, Tanken i vor egen Hjærne og Kærligheden i vort eget Bryst også må være Aabenbaringer eller Manifestationer af dens Væsen. Vil vi vide, hvad den er, må vi også tage disse med i Betragtning.

Det er den gamle Historie om Elias på Bjærget: Der kom en Storm, men Herren var ikke i Stormen; der kom et Jordskælv, men Herren var ikke i Jordskælvet; men saa stansede Storm og Naturoprør, og gennem det påfølgende Stille hørte Profeten den eviges Røst.

Stjærner og Sole åbenbarer os vistnok blot Kraft og Magt, til Nød Visdommen; men min Vens Hjærte åbenbarer mig Alfaderen. „I dit Ansigt har jeg set Gud," sagde den døende Buesen til sin Hustru.

Det er i det menneskelige Hjærte, i den menneskelige Sjæl og i det Liv, der hører dem til, at vi må søge den Guddom, der svarer til dem. Derfor hænder det så ofte, at Videnskabsmanden ikke finder den. Hans Stjærnestøv åbenbarer ikke, hvad hans eget Hjærtes Slag, hans egen Sandhedssøgen hver Time bærer Vidnesbyrd om. „Sønnen," hedder det hos Johannes, „åbenbarer ham". Sønnen, Barnet, — den menneskelige Sjæl i dens højere Liv og Udtryksformer.

Måske kunde jeg til Nød lade mig forklare Sol og Måne som Resultater af rent mekaniske Udviklingsprocesser; men et godt varmt Hjærte bag to lysende Øjne, min Vens Håndtryk, et virkeligt godt selv-

opofrende Menneske, — det har for mig blot én eneste mulig Forklaring: „Faderen sendte os —; thi så højt har han elsket Verden."

Måske kunde jeg til Nød tro på Muligheden af en blind, fysisk Tilbliven af Sø og Land; men Markens og Mosens Skov og Blomster —; dèr er blot én Forklaring, der nogenlunde kan tilfredsstille mig: „Faderen sendte os."

Kort sagt: en Verden i graat, en Verden uden Blomster, uden Skønhed, uden Farver, uden Glæde, uden Kærlighed, uden Tænkning, uden Venskab, — den kunde jeg til Nød tro paa som en ateistisk Verden, en guddomsløs Verden, en Tilfældets Verden, en Verden, hvis Aarsag slet og ret var Kraft og intet uden rent fysisk Kraft. Men i den Verden, hvori vi faktisk lever, dèr er Evangelieordene „Således elskede Gud Verden.." ridset alt for dybt og alt for tydeligt ind i al Naturen til at gøre Tvivl rationel eller mulig for mig.

Men Naturen er dog ikke bare Blomster og Solskin. Der er stygt og ondt i den også og meget, som virkelig er moralsk indifferent. — Ja, ganske vist. Langt være det fra mig at ville løse alle Gåder eller se alting klart. Men om så Verden randt over af Ondskab, — der *er* dog Blomsterne, Solskinnet, mine Venner, mine egne Tanker, mit eget Hjærte og min egen Sjæl ligefuldt. Og *de* siger, hvad de siger, om end Ondskab og Ligegyldighed råber aldrig så højt. Lad Tor-

denen brage, den kan ikke overdøve mine egne Tanker og Følelser. Lad Kampen for Tilværelsen rase så meget, den vil, det kan ikke gøre mig blind for den Kendsgærning, at Millioner af gode Hjærter giver Livet hen i Stedet for at gøre alt for at beholde det.

Og jeg kan ikke følge de Filosofer, som mener, at disse to Sider ved Liv og Natur nevtraliserer hinanden. Det gør de aldeles ikke. De staar *ved Siden af hinanden*. Der er sort, og der er hvidt. Det går ikke an at sige, at det tilsammen gør gråt. De står der ganske for sig, begge lige udprægede, som om der var to Verdner og ikke én; den ene lys, god, moralsk, et sandt Gudsrige; den anden (for vort Blik måske meget større) mørk, grå, ond eller moralsk indifferent, — den simple, brutale Magts Rige.

Vil man alligevel tro paa én eneste Verden, der udgør et harmonisk Hele, så sér jeg for min Del blot én Vej dertil: Vi maa sige, at den moralsk udprægede Verden kaster Lys over, forklarer og er en Manifestation af den tilsyneladende moralsk indifferente; vi maa falde tilbage paa vor Uvidenhed og Kortsynethed, vor Horisonts snævre Grænser; vi maa huske, at vor Erfaring blot strækker sig over nogle faa Aar af en Evighed, og at hele vor Synskres blot er et Sandkorn i Verdensrummet; vi må indrømme Vanskeligheden af inden for så snævre Grænser at sé det Hele som et samlet Billede; vi må forstå, at vi blot sér og

fatter stykkevis, glimtvis. Hele den mørke Verden er en uforstået Verden. Den lyse udgøres af de Punkter, hvor Lysglimtene falder, — hvor vi *sér*.

Hvad der i Dag synes os vrangt, galt og meningsløst, vil vi måske om tyve Aar se som et nødvendigt og nyttigt Led i en Livsudvikling, som Følge af givne Aarsager. Eller hvad vi ikke fatter, når vi betragter det enkelte Liv, bliver måske klarere, når vi overskuer dermed beslægtede og sammenknyttede Liv; thi ingens Skæbne opfyldes i ham selv alene. Absolute Individer eksisterer ikke. Vi lider for andres Synd og andre for vor. Og vi løftes ved andres Retfærdighed og støtter andre, hvor vi selv er stærke.

Eller endelig: hvad der i vor Tid er blindt og kaotisk, vil måske for det 30te Aarhundredes Historiker synes ganske simpelt og ligetil som Multiplikationstabellen. Og Gåder, som ingen Tænker og ingen Historiker her nogen Sinde vil ævne at løse, vilde måske se simple nok ud for den, der overskuede en Snes Solsystemer og en halv Snes Millioner Aar. Er det så ikke også tænkeligt, at om al Evigheden lå åben for vort Blik, så *forstod* vi, hvorfor også det er til, som er vrangt, stygt og ondt?

Husk imidlertid, siger den engelske Digter *Robert Browning*, at Verden er en voksende Verden, — Udvikling underkastet. Vil vi kende dens sande Natur, maa vi kende dens *Tendenser*, — hvad den peger imod; ikke alene hvad der

hidtil er opnået. Æbletræet åbenbarer først sit Væsen i Frugten. Det nytter ikke at grave sig ned til Roden. Således er det også i det fineste og højeste, Verden hidtil har frembragt, vi må læse os til dets Væsen, — eller fange Tendensen i Udviklingen. Det fysiske er Roden. Vi må højere op — til de senere Udviklingstrin, til Mennesket. Til Menneskets højeste Tanker, til Menneskets fineste Følelser, til Menneskets reneste og fagreste Instinkter, Længsler, Drømme og Idealer. *Dèrigennem* går Udviklingens Vej videre. Dèr sér vi Tendensen. Således tegner Frugten til at blive. *Således* er derfor også den Kraft, der frembringer det alt, i sit inderste Væsen, — således som den højeste Digter, Séer og Profet skimter den i sine fagreste Drømme; således som den er i det reneste Kvindesind, i det ædleste og kraftigste Mandshjærte. Vil du kende Gud, så se *did* — og lad Stjærner og Atomer fare så længe.

Og det udgør også Sandheden i den kristne Tanke om Guddommens Aabenbaring i Jesus. Så sandt som han i sit Liv og sit Sind gav Udtryk for det højeste menneskelige, gav han os også deri den fyldigste Aabenbaring af Alfaderen. „Hvo der har set Sønnen — Mennesket i sin fulde Udvikling — har sét Faderen". Det højeste menneskelige afspejler én Side i hvert Fald af Guddommen, og den for os vigtigste Side.

VI. Menneskets Værdighed.

Dr. William Ellery Channing hed den Mand, der kan betragtes som den moderne Unitarismes første Banebryder og Høvding. Han var en af Tidens største religiøse Séere og Talere og mindede ved sin milde, rene og faste Karakter meget om den franske Biskop *Fénélon*. Få Mænd har i vor Tid stået den bedste Type af de katolske „Helgener" nærmere end han. Han var en dyb og inderlig religiøs Natur, men samtidig et i Tanker og Idéer helt moderne Menneske og en sjælden klar og kraftig Tænker.

Han var Præst i Boston i forrige Aarhundredes første Halvdel og skilte sig i Tyverne ud fra den helt frisindede ortodokse Kirke, han tidligere havde tilhørt, og blev Lederen for den nydannede unitariske Bevægelse.

Den ny Bevægelse havde ikke Smag for teologisk Strid og kun ringe Interesse for den religiøse Histories Tydning. Det var for den *Nutiden*, det gjaldt, og dens Tro var ikke en Tro om Jesus, men om den evige Gud, Livet og Menneskene, — en større Tro på Gud, en dybere Følelse af hans Uendelighed i alle Retninger;

en større Tro på Menneskene, mere Håb for dem, mere Tillid til dem og dybere Forståelse af deres Naturs Storhed; og endelig en større Tro på Livet, en dybere Følelse af dets Værd og Hellighed.

Det var særlig disse tre Ting, som var den ny unitariske Bevægelses Budskab og som i *Channing* fandt sin første og største Forkynder. Han var alt andet end en hårkløvende Teolog eller snæver Dogmatiker. Mild i sine Domme, yderst tolerant, víd i sit Syn og sin Tænkning, ingen Kampens Mand, men stille, beskeden og tilbagetrukken. Heller ingen særlig begavet Taler, snarere en fin Essayist, uden Spor af Larm og Råben i sin Forkyndelse, — stille flød den som Evangeliet selv; men en sådan Magt var der i den stille Mands rolige Ord, at de skabte en ny religiøs Bevægelse, der i vore Dage er godt på Vej til at omskabe hele den kristne Kirke. Thi Unitarismen er noget meget mere end en lille Sekt; dens Tanker har i Aarenes Løb trængt sig ind i alle ortodokse Kirker i England og Amerika.*) Channings Værker findes i de fleste ledende ortodokse Præsters Biblioteker, og ofte hører man ham citeret fra deres Prædikestole. De er oversatte på flere europæiske Sprog, og en Mand som den afdøde Professor *Edouard Laboulaye*, en af Aarhundredets største Lærde på den internationale Retsvidenskabs Område (fransk Senator, livslang Republikaner

*) Også i de fleste Lande i Europa.

etc.) udtalte, at han for sit moralsk svækkede Fædreland satte alt sit Håb til William Ellery Channings Indflydelse gennem sine Skrifter. — Selv var alt sekterisk Væsen Channing meget imod; han tilhørte de store i egentligste Forstand *universale* Aander. Det var ikke hans Mening at danne en Sekt, men han håbede, at den Opfattelse, han hævdede, med Tidén skulde blive ikke blot den unitariske men den kristne.

Læser man Channings Værker, finder man kun lidt af, hvad vi kalder Teologi. Det berøres lige som tilfældigt, hvor det kommer til at stå i Vejen for hans egne Tanker. Når han i en Del Foredrag angriber Troen på Jesu Guddom og forklarer sit Syn på dette Punkt, føler man, at dette gøres ikke så meget af teologisk Interesse eller for dette Dogmes egen Skyld, som fordi Vejen til lysere, klarere og sandere Lissyn for de Mennesker, der sad forskansede bag dette gamle Dogme, måtte gå over dets Ruiner.

Hvad man derimod overalt møder i hans Værker er en dyb og levende Tro på Gud som den absolutte Retfærdighed og al Kærligheds Ophav, som den altfavnende Fader, den ømme, lyse Gud, der smiler os imøde gennem Blomster og Solskin og åbenbaredes så fuldt i Jesu Ømhed og Kærlighed, der ikke ejede Fordømmelse for nogen angrende Sjæl. — Dertil en stille men inderlig Glæde ved dette Liv og inderlig Taknemlighed mod Gud for det. Ingen af de gamle guds-

bespottelige Klager over, at denne Verden er en Jammerdal; Livet syntes ham helligt som Tempelsale, og Jorden prægtig som et Himmerige, og Gud nær os her som ved Aabenbaringens hvide Trone. „Guds rige Velsignelse hidtil, Livets hele Herlighed, giver mig urokkelig Tillid, uden Spørgsmål og uden Tvivl, for al Fremtid", siger han. — Videre møder man Tro på Mennesket. Han var en stille mild Tænker, om hvem man let kan forestille sig, at han, hvis nogen havde slået ham på det ene Øre, vilde have vendt det andet til; men der var én Ting, som forargede ham, der vakte hele hans Sjæls rene Lidenskab, det var Kirkens Lære om Mennesket som et faldent og bundfordærvet Væsen, for hvem Synd og Ondskab er det naturligste. Denne Lære forekom ham oprørende. Og *dèr* lå for ham selve Hovedpunktet i Striden mellem det gamle og det ny. I Modsætning til Kirkens Lære opstillede han her sin egen inderlige Tro på Mennesket som et i Bunden godt Væsen, som i det mindste udviklingsdygtigt og skabt for Godhed. Han fornyede i sit Fædreland *Troen på Mennesket.* Han gengav det Troen på sig selv, Følelsen af sit Værd, — af *en Værdighed at opretholde.*

Naturligvis gik så klar og skarp en Tænker ikke her til tåbelige Overdrivelser, der altid i Længden hævner sig selv. Hans Lære om Menneskenes Værdighed betød ikke, at Menneskene *er* gode og gode *nok,* som de er. Det var ingen

Overseen af Slægtens Ondskab, ingen Forringelse af Syndens Sorthed. Få Mænd har visselig været følsommere for alt, der er af det onde, end denne personlige fine og rene Sjæl. Synet af ondt, af Bitterhed, af Misundelse var ham smærteligt. Og få har vist nok bedre kunnet sympatisere med Esajas' Ord: „Al vor Retfærdighed er dog blot som skidne Pjalter;" det bedste, vi gør, er endnu kun ringe målt med Idealets Mål. Få kirkelige Talere har nogensinde haft så høje og rene Idealer og været strængere i deres Krav.

Men han opponerede mod den sygelige Opfattelse, der påstår, at der *intet* godt findes i os, og at vi af Naturen er mest tilbøjelige til ondt; at først en *overnaturlig Frelse ved Tro* kan gøre vor Natur modtagelig for det gode. Dette kaldte han Bagtalelse af den menneskelige Natur. Han følte det, han vidste med sig selv, at han aldrig havde været et helt ondt og faldent Menneske, at det gode altid havde haft hans Længsel og Kærlighed, selv hvor han ikke helt magtede det, at der var *noget* i ham, som det vilde være dum Løgn eller sygeligt Hykleri at kalde ondt, syndigt eller uværdigt. Og det harmede ham, at Religionen skulde overdrive og bygge sin Forkyndelse på hele Slægtens Bagtalelse. Han så' tillige, at Kirkens Forkyndelse på dette Punkt havde skabt dyb Elendighed blandt Menneskene, sygelig Undervurdering af egen Kraft og Vilje, Hykleri og lumpen Usselhed under Religionens Maske.

Vi véd, at det ikke er ualmindeligt, at Folk opgiver en ærlig Stræben efter et højere Liv, fordi de har fået den Tro, at Mennesket intet kan opnå ved egen Kraft, at de *kun* ved Guds Nåde ævner at udrette noget. Det er jo en forfærdelig lammende Lære, som vi ser Virkningen af over alt. Her må Grunden søges til, at Religion og Kirke kan blomstre uden at Folkets Liv og Karakter højnes. Fra Prædikestolen kommer ingen manende Ord, ingen Kaldelse til Viljen, ingen Vækkelse af egen Kraft; men derimod den lammende Lære: „Gør, hvad du vil, det nytter ingen Ting, det vejer intet; *alt* beror på Guds Nåde og din Tro. Om du hele Livet igennem af al din Kraft stræber efter at opfylde Guds Krav til dig, om du bliver Verdens ædleste og reneste Personlighed, ikke meget lavere end Englene, — det nytter dig ikke det mindste, du vilde dog gå til Helvede efter din Død, om du ikke troede den ortodokse Teologi, og al din Godhed vilde være værre end intet". Jeg har selv hørt en Præst udtale fra Prædikestolen, at „et moralsk Liv uden den rette Tro er værre end Vantro; Det er Djævelens Snare, hvorved han søger at fange Menneskene og narre dem bort fra den eneste saliggørende *Tro*". Og fra et ortodokst Standpunkt er dette logisk og konsekvent. Den ortodokse Præst, der *ikke* mener det, har forlængst fået et Hul både i sin Logik og sin Ortodoksi. Han er ortodoks i sine teologiske Præmisser, men Kætter, Fritænker og Unitar i sine praktiske Slutninger.

Vi har vist alle set, hvor forringende denne Lære om „Menneskets Fald“ og vor absolute Syndefuldhed har virket på det hele Samfund. „Skal jeg være Tyv, så lad mig være Tyv“, er det meget nærliggende Ræsonnement. Og vi ser, at det følges over for Kirkens Lære. Menneskene har hørt det så længe og ofte, at de er „Syndere“, „Syndere“, „arme Syndere“ og intet andet, at de intet magter mod Synden ved egen Kraft, at det nytter intet at stride imod, at den første Betingelse for Frelse tvertimod er at have en rigtig dyb Følelse af, hvor ussel og elendig man er (og har Følelsen sit Udspring i, at man virkelig også *er* en elendig Synder, så — næsten så meget desto bedre), — de har så længe hørt dette, at de slår sig til Ro med at være „Syndere“. Det nytter jo alligevel ikke at stride imod. Og lidt mere eller lidt mindre Synd gør jo intet. Gud vejer ikke. Enten bliver jeg frelst ved „Guds Nåde i Kristus Jesus“, og da går det akkurat lige let, enten jeg lever mit Liv som en Helgen, eller jeg er en Morder, Tyv og durkdreven Kæltring, ja måske endog lettest, hvis jeg er det sidste; — eller jeg bliver fordømt, fordi jeg ikke tror, og da er det også ligegyldigt, hvordan jeg har levet; det vejer ikke et Fnug i Vægtskålen. En Channing og en fuldblods Kæltring vilde blive pint akkurat lige meget og lige længe, — fordi de ikke havde det rette Hoved til at tro med. Livet gør intet.

Og ikke nok hermed; men dette evig

og altid at høre hvor *naturlig Synden er*, og at *vi er Syndere, Syndere* og intet andet, samtidig med at Godheden opstilles som noget ganske uopnåeligt, fjærnt og unaturligt, det bidrager i højeste Grad til at lamme hele den moralske Natur. Man lærer at gentage med et dumt Suk: „Ak ja, ak ja; vi er Syndere alle sammen; Skriften kar Ret i det". Og dermed slår man sig til Ro og vedbliver at småsynde og leve lavt. Hvad andet skal man vel gøre?

Over for alt dette brugte Channing så stærke Ord, som et mildt, dannet Temperament vilde tillade ham. Han kaldte det ikke en arg Løgn; men han *viste, at det er det*. Han erklærede, at alt dette om Syndefald og Frelse alene ved Tro på Jesus er forfærdelig vildledende Falskhed. At hver Sjæl står direkte Ansigt til Ansigt med Gud og dømmes efter eget Værd og eget Liv. At Jesus ikke ævner at gøre andet for os end sætte et manende og opløftende Eksempel, give Klarhed og vise Vej. Han kan ikke bære vore Synder. Vi må bære dem selv, sone for dem selv og selv arbejde os bort fra dem. Og vi *kan* det. Det er Usandhed og Misforståelse at sige, at vor egen Kraft intet nytter, og at Guds Nåde må gøre alt. Vist må Guds Nåde være med her som over alt. Men her som over alt kommer den blot, efter som vi selv stræber og arbejder. Det er her som i den materielle Verden. Vi kan ikke ved egne Kræfter alene frembringe et eneste Hvede-

korn; men vi får heller ikke Hvede eller Brød, hvis vi ikke arbejder derfor. Vi må så' og plante, så kommer Guds Nåde i Form af Regn og Solskin og alle Naturens skabende Kræfter. Planter vi 10 Mål Hvede, så lægger Gud 10 Mål Nåde til. Prøv det! Plant 1000 Mål, og du får tusindfold af Guds Nåde. — Det er nok sandt på en Måde, hvad Paulus siger, at *alt* skylder vi „Guds Nåde", thi selve Arbejdsævnen og Forstanden skylder vi tilvisse ham. Men vi må ikke forstå hans Ord således, at vi tror, at vi kan undlade at benytte Forstanden og Arbejdsævnen, og at Guds Nåde lige fuldt vil give os alt. Lad Bonden gøre med sin Ager, hvad Kirken har rådet Menneskene til at gøre med deres Sjæle: *bare* stole på „Guds frie Nåde" og foragte „egen Kraft", og det vil gå ilde med Ager og Høst.

Nej, vil du vinde Guds Hjælp og Nåde, indadtil eller udadtil, så *arbejd!* — det er Prisen. Så brug alle de Ævner og Kræfter, Gud af sin Nåde har givet dig. Gør det, og han vil lægge sin Solskin og Regn, sin Hjælp og sin Nåde til — Mål for Mål, hvad du sår, skal du og høste. Således er Livets Lov over alt.

Og du *har* Kraft og Ævne til at stride mod Synden og løfte din Sjæl op af dens Sumpe. Prøv, og du skal se. Du *kan* lade være at lyve f. Eks. Gør det da i ét og alt. Vær sand! Det vil øge dine Kræfter til at bekæmpe andre Svagheder. Du kan ganske vist ikke i et Spring nå Jesu Forbillede eller Himlens Fuldkom-

menhed. Livet består heller ikke i Spring men i jævn Vækst og Udvikling. Stans kun aldrig, giv aldrig tabt. Lad dit Liv være en jævn Udvikling bort fra det onde og mod det gode. Lad din Sjæl stadig *vokse*. Strid og kæmp mod det onde, der vil holde dig tilbage. *På denne Måde* vil du tilsidst vinde Guds Nåde og din Sjæls Frigørelse.

At vor Natur er hel ond og alle vore Tilbøjeligheder onde er usandt. Vi er, som Jesus sagde, at ligne ved en Ager, hvor Hvede og Ukrudt vokser sammen. Vi er hverken helt gode eller helt onde. Vi er ikke bare Ukrudt, heller ikke bare godt Korn. Der er stygge Ting i de bedste af os, og der er herlige Ting, ægte himmelske Perler at finde i mangen ussel og uomvendt Sjæl. Det gælder om at holde Ukrudtet nede og få den gode Sæd til at vokse i os. — Husk Jesu Lignelse om Gudsriget i Sjælen netop som en Have eller en Ager, og om Gudsrigets Vækst og Sjælens Udvikling i alt godt som en Haves Dyrkning og Planters Vækst. Således opfattede *han* det. Sjælen frelses ved *at dyrke den gode Sæd i den*, ikke ved en mirakuløs Omvendelse eller hysteriske Spring.

Og videre: Ser vi på Mennesket, ikke som det for Tiden er, men som det er anlagt, bestemt, — som dets Natur er ordnet og som den lover, så er det så langtfra, at vi står overfor et ondt Væsen, for hvem Synd er det naturlige, at vi tvertimod finder, at Mennesket øjensynligt

er skikket for det gode. Dets Natur er god i den Forstand, at Godhed er dens naturlige Mål: den Frugt, hvori den omsider finder fuldt Udtryk og Fuldbyrdelse.

Mennesket er vist ikke fra Begyndelsen af skabt fuldkommen i den Forstand, at det først var og handlede fuldkomment. Heller ikke er det da faldent. Det har vistnok aldrig været bedre, end det nu er. I Begyndelsen var det vistnok meget værre, ufuldkomnere. Det er en *Vækst*, som Jesus sagde, Det vokser sig stedse større, rigere, bedre. Men det er øjensynligt, at det fra Begyndelsen af har været skabt for den Fuldkommenhed, der endnu ligger i Fremtiden. Den er Guds Bestemmelse med Mennesket. Hele dets Natur peger for et dybtseende Blik i den Retning. Det oprindelige Menneske var i sin Ufuldkommenhed som Grankoglen. Det er intet fuldkomment Grantræ svingende sin Krone mod den blå Himmel; men hele det fuldvoksne Grantræs Mulighed ligger dog allerede i det.

I denne Forstand er det, vi siger, at Menneskets Natur er god og ikke ond. Det er ikke fuldkomment endnu; men det fuldkomne, ideale Menneske, al Godhed, ligger i det som en Mulighed på samme Måde, som det vordende Grantræ i Frøet, eller det voksne Træ i den lille Busk.

Vor Tro er en Tro ikke så meget på det som er, som på det der er *muligt*, ikke på Menneskene som de er, men på *menneskelige Muligheder*. Vi siger ikke

heller til Menneskene: „Mindes, hvad I var før Syndefaldet;“ men: „forstå eders Natur ret og tænk på, hvad I kan blive ved videre Udvikling og Vækst af det gode i eder“.

Det er dette, det Ny Testamente mener med den Tro på „Guds Søn“, på at „have Sønnen“, der frigør og saliggør. Det er Troen på, at inde i hvert Menneske slumrer, som Træet i Granfrøet, Muligheden for en sand Guds Søn. Og dette er Kristentroens Kærne, som en dårlig Teologi har skjult.

Men vi må også huske, at disse Muligheder hænger nøje sammen med det nuværende, med hvad vi er. De er blot den videre Udvikling af, hvad der allerede findes i os, spirer og vokser i os. Det klare Blik vil kunne se noget af Gudssønnens Håb allerede skinnende frem fra hver Sjæl. Der er Ting i os alle så høje som Himlen, så hellige som noget, Engles Bryst véd af. Vær kun tro mod det bedste i dig selv, og mere og mere vil dit Liv helliges og fredes, og Gudssønnens Håb komme til syne i dig.

Ingen Sjæl er sunket så lavt, at Frøet — Muligheden — ikke endnu er der. Lad den tage sig sammen; lad den vende om, ikke i Anger alene, men også i Arbejde for at sone og bedres, ikke til en ny Tro eller Teologi, men til de Veje, det gode helliger; lad Medmennesker støtte og hjælpe den, og Guds Nåde — hans Regn og Solskin — vil ej mangle. Væksten vil komme.

Og hvor meget vi end beklager det onde i Menneskene, må vi dog ej heller lukke vore Øjne for det meget gode og ædle. Det vilde være Synd mod dem. Vi må aldrig glemme, hvor megen ofrende, ren Kærlighed, der lever om os, hvor megen Sandhedstroskab, hvor megen fin Retsfølelse, hvor megen himmelsk Renhed og Adel. Gud være lovet! de fleste af os kender lige så meget dertil som til det onde. Vi har mødt Gudegnisten på de utænkeligste Steder. Og vor Tro på Menneskets Muligheder styrkes med hver Dag, vi lever, og med al Erfaring, vi vinder.

Mennesket er intet fuldendt Væsen; men et endnu ufuldendt, ufuldkomment, hjerterørende, opadstræbende Væsen. Og har vi Ting at skamme os over, har vi også Ting, der må give os en taknemmelig Følelse (mod Giveren deraf) af vort Værd. Vi er ikke blot Syndere i Guds Øjne. Vi er også hans Børn, der vil og stræber mod det gode. Vi er ikke blot jammerligt Kryb. Vi er også, og det er Tåbelighed og Synd at glemme det, hans Sønner og Døtre, der allerede viser mangt et Træk lig Faderens.

Ingen overdreven Mistro til os selv! Ingen Bagtalelse af den menneskelige Natur i Religionens Navn. Også den er Guds Gave og Skabning. Ingen hyklerisk Krybben i Støvet. Vi er ikke „Kryb". Vi er ikke foragtelige. Vi er ikke avlet i Synd og bårne til Ondskab. Det er Usandhed. Er vi foragteligt Kryb, da er

Skylden vor egen og ikke den menneskelige Naturs. Da er det vor egen personlige Skam. Nej, rejs dig Menneske, af Smuds og Dynd! føl dit eget gudgivne Værd, de himmelpegende Ævner, han har givet dig; føl Gudskræfterne i dit Blod, i dine Tanker; føl, hvad du er skabt til, hvad du kan blive, hvad Kraft du har! Læg Ondskaben væk med al din Viljes Magt og følg de Veje, hvor Blusel ikke jager dig. Bekend din Synd og gentag den ikke. Stå ydmyg, taknemmelig, erkendende din Svaghed, men også glad følende Barnets Værd og Kald og Kærlighed. — Vend dig blot ærligt og helt fra de onde til de gode Veje, og du vil *straks* møde en glad, elskende Fader og hans Hjælp. Ingen Ondskab og ingen „syndig Natur" hindrer nogen fra således ved egen Kraft at vende det onde Ryggen og finde Faderen og hans Hus og Hjem og Arbejde.

Således forkyndte Channing Læren om Menneskets Værd og Værdighed.

Og denne Tro var det, der tvang de første Unitarer til på det historisk-teologiske Felt, overfor den gamle Kirke at hævde, at også Jesus blot var Menneske. Højt som han stod, stor som han var, fuldkommnn om I vil; han var dog kun Menneske, uden anden Ævne, end der findes i dig og mig. Det var vor fælles Menneskenatur, der her viste, hvad den i Grunden er. Netop sådan er Menneskets virkelige Væsen. Han var det sande, helstøbte Menneske; vi er blot halvfær-

dige, voksende Mennesker, — Brøker af Mennesket. At Faderen selv syntes åbenbaret i ham er sandt og betyder netop, at det sande Menneske, som det gamle Testamente siger, er Guds Søn. At sige at Jesus var Guds Søn — hvad også vi villigt siger, er således ikke med den gamle Kirke at misforstå det derhen, at Jesus ikke er et almindeligt Menneske, men rent materielt set født af Gud; — det er kun at sige, at det fuldkomne Menneske er Guds Søn, og at Jesus var et fuldkomment Menneske. Det Øjeblik vi gør ham til noget andet end Menneske, med større Ævner end andre, taber netop Læren om, at han er Guds Søn al Betydning. Det store er, at han var det, fordi han var Menneske og som Menneske. Han var, hvad vi alle har Mulighed for at blive. — Sådan var øjensynlig Fædrenes Mening med den Lære. Det var ikke — hvad Kirken har gjort den til — en Fornedrelse af Menneskenaturen, men dens Apoteose. Den betød: Mennesket er Guds Søn; Jesus, der var et Menneske, som vi andre, har leveret det øjensynlige Bevis derfor.

Og det var netop Følelsen af Menneskenaturens Dårlighed, der havde ledet til at misforstå Dogmet og gøre Jesus til noget mere end et Menneske, til en født Gud. Just deri fik den gamle Kirkes svage Tro på Mennesket og dets Udviklingsævne såvelsom dens små Tanker om den evige Gud Udtryk. Det faldt derfor naturligt, at Slaget mellem nyt og gammelt kom til at stå her.

Og når endnu af og til en eller anden af os må tage på det gamle Dogme om Jesu Guddom, da er det visselig ikke af særlig teologisk Interesse for Tolkningen af Jesu Personlighed, men fordi Dogmet er Udtryk for manglende Tro på Mennesket og for små Tanker om Guddommen, og fordi Jesus som Menneske betyder *Mennesket som Jesus.*

VII. Unitarisme.

Hvad er Unitarismen? Det simpleste Svar herpå er, at det er den Form for Kristendommen, som holder på den oprindelige Tro, at Gud er en Enhed — at Gud er *én* — ikke en Treenighed, og som ser på Jesus Kristus som den af Gud udsendte store og hellige Lærer men ikke som Gud. Ved Siden heraf tror vi på Mennesket som Guds Barn, — ikke som „falden" og fuldstændig fordærvet, men som voksende i Godhed og Fuldkommenhed. Vi tror på *Frelse* som Befrielse fra Synd, som hjælpende Mennesket til større Fuldkommenhed og derved nærmere til Gud. Vi tror ikke på *Himmel* og *Helvede* som fysiske Steder, men som Betegnelser for, hvilken Anvendelse Menneskene gør af deres Liv her og hisset; vi tror, at Mennesket aldrig er uden for Guds faderlige Kærligheds Rækkevidde. Vi ærer Bibelen som vor religiøse Tekstbog og har altid anset den for et Værk, der åbenbarer Guds Lov og Sandheder, men vel at mærke som et Menneskeværk, der må læses og granskes som enhver anden Bog.

Dette er i Korthed, hvad vi Unitarer i Almindelighed tror på; men vi former ikke denne vor Tro i bestemte Artikler, som vi forlanger, at alle, der vil tilhøre vore Menigheder, skal underskrive og bekende sig til; vi overlader til enhver at tænke selv, at tænke frit, og vor Kirke giver sig ikke ud for at vide alt, hvad Gud har bestemt for os, men er modtagelig for nye Sandheder.

Man hører undertiden Folk spørge: „Hvorledes opstod Unitarismen?“ Det vilde imidlertid være mere korrekt at spørge, hvorledes Treenighedslæren opstod, fordi det var *den*, der opstod, medens Unitarismen var først. Unitarismen er så gammel som den jødiske Lovgivers Ord, der siger: „Hør, o Israel, Herren din Gud, Herren er én!“ — Så gammel som Jesu Kristi Lære om *én Gud, vor himmelske Fader*. Og hans Apostle forkyndte den samme Lære om én almægtig Gud og den, han udsendte, Jesus Kristus, — ikke en Gud, som vi skal tilbede, men en guddommelig oplyst Lærer, som vi skal elske og følge. Men så indtrådte der efterhånden en Forandring. Jesu Apostle rejste ud for at forkynde Evangeliet blandt hedenske Folkeslag, hvor det var almindeligt at tro på Guder, som nedsteg til Jorden i Menneskeskikkelse, så det er meget forståeligt, at de tænkte da de hørte om denne store Mester, denne Kristus, at han måtte have været en Gud i Menneskeskikkelse. Skønt de i Begyndelsen kun anså' ham for en sådan inkarneret Gud,

var dette kun det første Skridt; det næste var at ligestille ham med den evige Fader og gøre ham til den almægtige Gud selv. På samme Måde opstod „Den Helligånd“ — Guds Indflydelse, Guds Aands Værk i Menneskets Hjærter — som en personlig Gud. Og efterhånden bragte Menneskenes Spekulationslyst dem længere og længere bort fra Jesu oprindelige, simple Lære, indtil — men det var først 300 Aar efter Kristus — Treenighedsdogmet opstod i sin nuværende Skikkelse og ved Kirkeforsamlingen i Nicæa 325 blev erklæret for at være den kriste Kirkes autoriserede Religion. — Således opstod Treenighedslæren, og den er altså meget yngre end Unitarismen.

Men vi må dog ikke tro, at den ældre oprindelige Kristendom gav efter uden kraftig Modstand. Først var der dem, der modsatte sig at gøre Kristus til Gud og dernæst dem, der satte sig imod at ligestille ham med den evige Fader; blandt disse er *Arianerne* bedst kendte; de udgjorde i det 4. Aarh. Halvdelen af alle de Kristne, og de fortsatte i Aarhundreder deres Kamp mod den Lære, som vilde gøre Jesus af Nasaret til den almægtige Gud selv. Men Strømmen var for stærk; Arianerne blev trængte fra alle Sider, og Treenighedslæren syntes efterhånden at have fortrængt Jesu simple Lære om én Gud, alles Fader.

Der hengik mange Aarhundreder, før denne oprindelige Kristendom igen kom tilorde; men tilsidst kom den store Re-

formation, der satte Sindene i Bevægelse så Folk atter begyndte at tænke. Nogle begyndte at lægge Mærke til, hvor stor Forskel der var mellem Kirkens Lære om Treenigheden og Jesu egen simple Lære om „vor Fader i Himlen“. Siden den Tid har den store Sandhed om Guds Enhed kæmpet sig fremad, og til Trods for alle Forfølgere har den efterhånden vundet Tilhængere over hele Verden. I Begyndelsen var der ingen organiserede unitariske Menigheder; der var kun nogle få alvorlige Tænkere spredte rundt omkring, og de blev forfulgte som Kættere. Et af de første Eksempler, vi har herpå, er en firsindstyveårig Kone, Katharine Weygel i Krakow, som blev levende brændt 1530, fordi hun sagde, at hun ikke i Bibelen kunde finde Bekræftelse på Treenighedslæren. Så beskyldte hendes katolske Naboer hende for Kætteri, og til Trods for sin høje Alder blev hun dømt til at lide Martyrdøden. Og som hun døde mange andre, deriblandt den bekendte Spanier *Servetus*, som ved at studere Bibelen kom til den Overbevisning, at den oprindelige Kristendom ikke kendte noget til Treenighedslæren, og som for at bevise dette skrev sin mesterlige Bog „Kristendommens Genfødelse“, som forbitrede Kalvin og de øvrige af Reformationens Ledere ved sine uigendrivelige Beviser, hvorfor han blev brændt i Genf 1553. *)

*) Filip Melankton skrev et Brev til Kalvin, hvori han lovpriser ham for den smukke Dåd!

Den første organiserede Kirke, som forkastede Treenighedsdogmet, grundlagdes i Polen i Midten af det 16. Aarh. Polen var den Gang et af de mest fremskredne Lande i Europa; således havde det også Religionsfrihed, hvorfor mange forfulgte Unitarer efterhånden her fandt et Tilflugtssted, hvor snart flere og flere sluttede sig til dem. Den ene unitariske Kirke rejste sig efter den anden rundt om i Landet. I Krakow havde de et Universitet, der undertiden var besøgt af tusinde Studenter, og hvorhen endog Katolikerne sendte deres Sønner, fordi Undervisningen dèr var bedre end ved deres egne Universiteter.

I 1564 opstod der en religiøs Bevægelse mod Treenighedslæren, og i Løbet af én Generation rejste der sig ikke mindre end fire Hundrede unitariske Kirker i Transylvanien*) og fem og tredive i Ungarn, samt et stort Universitet i Klausenburg, og dèr i Hjærtet af Europa så' det for en Tid ud, som om der var begyndt en Bevægelse, der skulde føre Verden tilbage til Jesu Kristi oprindelige Lære. Men det var kun for en kort Tid. Den største Part af Europa var enten intolerant katolsk eller lige så intolerant kalvinistisk eller evangelisk-luthersk. Unitarerne i Polen og Ungarn blev protegérede af to oplyste protestantiske Konger, som døde 1571 og 1572; deres Efterføl-

*) Et Fyrstendømme i det østlige Østrig, siden 1868 forenet med Ungarn.

gere var Katoliker, hvad Unitarerne snart fik at føle; de kæmpede hårdt for at bevare deres Stilling, men tilsidst, 1658, blev alle Unitarer forviste; der blev givet dem tre Aar til at forlade Landet, og da de søgte om Udsættelse, blev denne Frist indskrænket til to Aar, og således blev alle Unitarer i 1660 forjagede fra Polen, og der sattes Dødsstraf for den, der bekendte deres Tro eller beskyttede deres Personer. Således blev Unitarismen undertrykt i Polen efter netop at have bestået i hundrede Aar.

De katolske Regenter prøvede alle Midler for også at undertrykke den i Transylvanien, men den trofaste Bondebefolkning gjorde alt for at værge om sin Tro. Skønt deres Antal stadig formindskedes, skønt deres syv og tredive Menigheder i Ungarn fuldstændig undertryktes, og skønt de fire Hundrede Kirker i Transylvanien svandt ind til ét Hundrede, holdt de dog ud Slægtled efter Slægtled, Aarhundrede efter Aarhundrede. Det sidste Forsøg på at undertrykke dem blev gjort så sent som 1857, men ved Hjælp af deres Brødre i England overstod de også dette Angreb, og nu vokser de stadig i Antal og Styrke, og spreder det Lys, der første Gang tændtes ved Bålet, hvorpå Servetus blev brændt.

Også i England var Unitarerne i lang Tid ansete for Kættere, der forfulgtes på det ubarmhjærtigste. Det 16. Aarhundrede er plettet af mange unitariske Martyrers Navne; de sidste led Martyrdøden

på Bålet 1660; men Flammerne formåede ikke at vise, at der i det ny Testamente står andet end den simple Sandhed om én almægtig Gud og den, han udsendte, Jesus Kristus, den store hellige Lærer.

De polske Unitarers Skrifter blev indsmuglede i stort Antal og læste i vide Krese, og allerede i det 17. Aarh. var der en stor unitarisk Bevægelse. Mange af Tidens største Mænd, deriblandt Milton, Loche og Newton, var Unitarer. I Begyndelsen var der ingen organiseret Kirke, den første blev grundlagt 1774 af *Theophilius Lindsey*, der var Præst i Yorkshire, men som, da han blev overbevist om, at Unitarismen er i Overensstemmelse med Biblen, opgav sit Embede og rejste til London, hvor han stiftede en Menighed. Nu er der ca. 360 unitariske Kirker i England, deraf 25 i London.

I Amerika har Bevægelsen også stor Udbredelse. Allerede i 1785 blev der stiftet en unitarisk Menighed i Boston, og siden Begyndelsen af forrige Aarhundrede er den ene unitariske Kirke opstået efter den anden. Dr. *Channing* er især kendt som Unitarismens Leder i Amerika, og mange af Aarhundredets største Mænd, bl. a. Digterne Longfellow Bryant, Lowel, Ralph Waldo Emerson, Theodor Parker, Oliver Wendel Holmes, Louisa M. Alcott var Tilhængere af Unitarismen. I Amerika er der nu henved tusinde unitariske Kirker, Boston har

alene tredive, — flere end nogen anden religiøs Retning.*)

Den amerikanske Unitarisme har længe været delt i to Fløje eller Partier: et konservativt og et Fremskridtsparti. Der har været fuldt Venskab og Samarbejde imellem dem, men alligevel har forskellige Meninger og Overbevisninger lagt en Kløft imellem dem. Grunden til denne Deling, der næsten er lige så gammel som Unitarismen selv, er naturligvis den, at Unitarismen har været en *Bevægelse* i den religiøse Verden og ikke en stivnet og én Gang for alle afgrænset *Sekt*. Den har været i stadig Udvikling. Enkelte har været længere fremme i denne Udvikling eller mere ivrige for den, andre længere tilbage. Enkelte har set Hovedsagen netop i denne Bevægelses *Udvikling* til en med det moderne Sind helt stemmende Form for religiøst Liv og religiøs Tænkning; andre har været tilfredse med den Udvikling, som allerede var nået, og har blot ønsket at udnytte den til det yderste for praktiske Formål. Bevægelsen har på bægge Sider haft dygtige og udmærkede Mænd og varme Forkæmpere.

Disse to Partier har længe i al Venskabelighed forhandlet om deres Meninger. Under denne venskabelige Forhandling er Partierne imidlertid stadig komme hinanden nærmere. De har lært at forstå hin-

*) Tambs Lyche har ikke skrevet denne Artikels første Afsnit, men kun det efterfølgende.

anden, og er derved i de sidste Aar praktisk talt blevne ét. Striden var næsten bleven til en Strid blot om Ord. De var alle komne dertil, at de vilde én *almindelig* universal Kirke bygget ene og alene på nulevende Menneskers direkte Følelse og Erkendelse af Livets Indhold og med fri Adgang for alle religiøse Mennesker, der ser Religionens praktiske Maal i et mod det højeste trofaste Liv. De var også gennem Forhandlingen komne dertil, at Fremskridtspartiet indså, at dette var Kærnen i Jesu Religion.

Sagen blev derpå bragt frem ved et Møde af Præster og Delegerede fra alle amerikanske unitariske Kirker. Der blev fremsat Forslag om en ny Udtalelse, der skulde sættes ind i Organisationsplanen i Stedet for den ældre, der ikke længere syntes passende, da den forekom de fleste for trang. Mange mødte lidt ængstelige for Udfaldet; thi Unitarismen består blot af selvstændige Mennesker, som har nået deres Standpunkt ved *egen* Tænkning og Erfaring. Det skulde derfor ikke synes så let at finde en Form, hvorom flere Tusinde sådanne Mennesker, der hver for sig holder på deres fulde Frihed og Individualitet, kunde slutte sig.

Forslaget blev først drøftet i mindre Møder mellem konservative og radikale; man fandt omsider en Form, som alle syntes at kunne gaa ind på. Forslaget fremsattes af en konservativ og støttedes af en radikal, og uden at nogen forlangte Ordet, gik det til Votering og blev en-

stemmigt vedtaget. Resultatet hilstes med Afsyngelsen af en af de gamle kirkelige Lovsange. Unitarismen har derved *for første Gang i sin Historie* fået et Udtryk for sit Standpunkt, hvorom alle slutter sig i fuld Enighed.

Og dette er:

„Det unitariske Samfund er dannet for at styrke og støtte de Kirker og Menigheder, som slutter sig til det i deres Arbejde for Guds Rige. Dets Kirker bekender Jesu Religion, idet de med ham hævder, at al praktisk Religion er opsummet i Kærlighed til Gud og Mennesker.

Det unitariske Samfund består af frie Kirker, som ikke er bundne ved nogen fastslået Trosbekendelse. Vi indbyder alle til at slutte sig til os i vort Arbejde, selv om deres Tro og Opfattelse ikke falder sammen med vor, så længe de selv føler sig i Overensstemmelse med den Aand, der hersker iblandt os og med vort praktiske Formål".

Man mærke sig Ordene *„Jesu Religion"* — ikke hans Teologi, men hans *Religion*, det vil sige hans Tro på Alfaderen, på Menneskene, på de højeste Livsidealer. For at undgå al Misforståelse og Forvanskning, defineres hans Religion således, at dens hele Sum slet og ret er: *„Kærlighed til Gud og Mennesker."* Den, der kan gå med til dette, bekender sig *faktisk* — enten han vil tilstå det eller ikke — til *„Jesu Religion"*, og *han er i fuld Overensstemmelse med Unitarismen*, enten han formelt tilhører den og støtter den eller ikke.

Man prøver heller ikke på at definere Gud, indlader sig ikke på Spekulation om hans Væsen, om han er én, eller tre eller tusinde; om Personlighed er et Ord, der passende kan anvendes på ham, eller om det er for lille og begrænset. Det er nok, at man i ham ser den Alfader, den Kærligheds- og Godheds-Fylde, den høje og den rene, alle Idealers Kilde, som Jesus så' i ham.

— Kærlighed opad mod det høje, mod alt, som kommer derfra, mod alt, hvad der er født af Guddom, alt stort, alt skønt, alt godt, — og Kærlighed til vore Medmennesker og Medskabninger, — det er altså den eneste Trosbekendelse, man har slået fast og samlet sig om.

Unitarismen står således nu som en almindelig, udogmatisk Kirke, hvor enhver, der i Kærlighed ser Lovens og Livets Opfyldelse og har noget i sig, der løfter hans Blik, Tro og Håb *opad*, har Plads. Alt andet overlades den enkelte. Den er simpelthen en Samling og Organisation til fælles Støtte og Samarbejde for Mennesker, der mødes i dette ene, store Punkt, men for øvrigt vil have fuld Frihed til at tænke selv.

Man river sig løs fra al den *Teologi*, der i Tidernes Løb har aamlet sig om Jesu Ord, man overlader den filosofiske Udredning af Religionens Væsen til de lærde, og man gør ikke deres Teorier og Spekulationer til Frelsesbetingelser. Man samler sig atter om de høje Ord, der tales af *Jesus selv*, — om hans Ord

og Aand på det *religiøse Område*, om hvad der udgjorde deres Liv, Sjæl og Kraft — *Kærligheden*, mild og medlidende over for alt, der ånder, og beundrende, hengivende, tilbedende over for ham, der er Kærlighedens og Sandhedens, Godhedens og Skønhedens evige Kilde.

Det er vistnok den Kirke og den Trosbekendelse, hvorefter mangen én har længtes. — Da Abraham Lincoln blev spurgt om, hvorfor han ingen Kirke tilhørte, svarede han: „Når der kommer en Kirke, som over sine Altre og Indgangsdøre blot skriver de Ord, som Jesus gjorde til ét med Religionens hele Væsen: *Kærlighed til Gud og Mennesker*, så mælder jeg mig ind i den; den skal være min Kirke. Nogen anden kan jeg for min Samvittigheds Skyld ikke tilhøre".

Skulde den Tanke være aldeles umulig, at vor egen *bestående Kirke* her i Landet om ikke altfor længe kunde nærme sig os så meget, at den selv kunde stille sig på dette Standpunkt? Intet vrage af det, Fortiden ejer af Værdi; ikke slå nogen Streg over teologiske Spekulationer, blot sætte alt sligt ned i anden Række, gøre det til Lærdom, Teori, Videnskab, hvorom der frit kan forhandles, hvor der frit kan forskes, og hvor den lærde kan boltre sig; men sige tydeligt til Folket: det er ikke *dette*, som er det vigtigste; det frelser intet Menneske, det har sit Værd, det gør sin Nytte, og vær forvisset om, at de, som befatter sig dermed, søger at finde Sandheden; men hvad

det gælder, hvad vi samles om, hvad vi vil, hvad vi beder eder vie eders Liv, er *Jesu egen Religion*, således som vi ser den i hans *egne* Ord og i hans *Aand*, således som de er skildrede i Evangelierne. Forsk og tro frit, hvad i mener om Evangeliernes historiske Oprindelse; tro eller forkast Miraklerne som I vil eller som historiske Vidnesbyrd eller andre Grunde tvinger eder til; forstå, at også Jesus ses gennem et Slør af sin egen Tids Idéer; dan eder det Billede af ham, som samvittighedsfuld historisk Forskning byder; men lad den *Aand*, den *Tro*, det *Håb*, den *Kærlighed*, der er hans Ords tydelige og klare Indhold, udgøre vort Samlingspunkt, vort fælles Mål. I *den* lad os mødes, bygge vor Kirke, bygge vort Samfund. Ikke alene fordi den er *hans*, men fordi *vi føler dens Sandhed og dens Skønhed og intet højere véd eller drømmer.*

Er dette en aldeles umulig Tanke? I så Fald er det værst for den bestående Kirke; thi da må den vige Pladsen for én, der har nok af Tro og af Liv og den hellige Aands Kraft til at gøre det. Men jeg for min Del kan trods alt ikke andet end *håbe* i den Retning. Det *må* dog vække til Eftertanke, at den nuværende Forkyndelse og Organisation bortstøder flere og flere, der med absolut Begejstring og Hengivenhed vilde flokkes om *Jesus selv*. Den kan dog ikke i Længden *vove* at bære Ansvaret derfor.

Vi får se Tiden an, men én Ting bør vor Statskirkes ledende Mænd forstå, og

det er, at stod de slet og ret, hvor *Jesus selv* stod, talte de *hans* Ord, levede de *hans* Liv, viste de os *hans* Tro, og bad de os blot om den — så flokkedes vi ind ad deres Kirkedøre og stod alle *under ét Tag*. Det er, hvad de har og kræver **mere** *end Jesus af Nasareth*, som adskiller, skaber Sekter og driver til Vantro og Tvivl. Og så vist som Splittelse er en Uting og et Spild af Kræfter, og så vist som et sundt og harmonisk Liv er en Sag af største Vigtighed, så skylder dog Kirkens Mænd, synes jeg, at overveje, om de ikke har handlet uforsvarligt ved med teologiske Formler at bortdrive dem, der med Glæde gav Livet hen for deres Herre og hans Mål.

III.

H. Jambs Lyche.

H. Tambs Lyche

var i flere Aar Unitarpræst i Amerika. Efter sin Hjemkomst til Norge stiftede han det bekendte Tidsskrift „Kringsjaa"; desuden virkede han som Foredragsholder for frisindet Kristendom, og i 1894 grundlagde han sammen med Boghandler A. Sabro i Kristiania det liberalt religiøse Tidsskrift „Frie Ord", hvori han skrev flere udmærkede Artikler, af hvilke nærværende lille Skrift bringer et Udvalg. Desværre fratrådte han på Grund af Uoverensstemmelse med Forlæggeren efter halvandet Aars Forløb Tidsskriftets Redaktion. Han døde i Foråret 1898. Ved hans Bare holdt Pastor Kristofer Janson følgende Mindetale, som hidsættes efter „Saamanden":

Tambs Lyche har forladt os, og jeg synes Norge er blevet en Del fattigere ved det. Han var en af disse stille, trofaste Arbejdere, der, trods Modgang og Uforstand af dem, han arbejdede for, dog fuldt og fast troede på det godes Sejr i Menneskene og i det store Verdensløb, fordi han troede på en Gud, der med kærlig Visdom og Almagt leder alle Ting, så de tilsidst når deres Bestemmelse. Denne urokkelige Tro gav en indre Harmoni til hele hans Væsen, og en usvækket Ihærdighed og Frimodighed til hans Arbejde. Han

var glad ved at være en Såmand for Guds Rige på Jorden, det Rige, som består af Samlingen af alle gode Mennesker, uanset Race, Nationalitet eller Udviklingstrin. Så fik Gud sørge for Væksten, når Tidens Fylde kom.

Jeg traf sammen med Tambs Lyche i Amerika. Da var han endnu Ingeniør; men han var stærkt greben af den unitariske Forkyndelse derovre, der repræsenterede sig for ham i et ordnet og kraftigt Samfund, hvortil Landets første Dannelse og nobleste Mænd og Kvinder havde sluttet sig. Han var jo oplært hjemmefra til at se på Religionen som noget, der var fjendtligt mod Fornuften, mistænkeligt lige over for Videnskaben og den pågående Kritik, overlegent lige over for nye Oplysninger og afstængende mod enhver Udvikling på det religiøse Område. Og her fik han nu lært at kende en Form af den, der med Glæde hilsede hver videnskabelig Opdagelse og hver ny Oplysning, som kunde kaste Forståelse over hidtil dunkle Steder, selv om denne nye Opdagelse vilde komme til at tilintetgøre hidtil tilvante Synsmåder. Her lærte han at kende en Religionsform, der ikke erklærede Stillestående som det ideale, men tværtimod fordrede af Religionen Vækst opad til større og større Simpelhed og Klarhed, en Religionsform, som ikke vilde skille det religiøse Liv fra Menneskets øvrige Aandsliv som noget særligt, hvorpå ikke de almindelige Aands-

love kunde anvendes, men tværtimod gøre det til en Del, den vigtigste Del af dette Aandsliv; en Religionsform, som vilde medoptage Videnskab, Kunst, Literatur, alle Udslag af den menneskelige Aands ædle Famlen efter Sandhed og Idealitet som medarbejdende med Prækestolen og Kirkens Ceremonier til Menneskehedens Vækst opad mod Gud. Han fandt dèr en Religionsform, der på samme Tid som den respekterede andres Tro og Overbevisning, når denne var sand og alvorlig, dog ikke vilde lægge Vægten på det skillende, på Dogmer og Skikke, men på det samlende og fælles, Kærlighed til Gud og Kærlighed til Næsten.

Han var en meget religiøs Natur, men tillige en meget fremadstræbende Aand, der måtte følge med i alt, hvad som tildrog sig på Aandens Område. Intet Under, at han da i dette Samfunds Program fandt sin Tilfredsstillelse, og besluttede at træde direkte i dets Tjeneste. Han forlod Ingeniorbanen og lod sig indskrive som Elev i den unitariske Præsteskole i Meadville, Pensylvanien. Da var jeg alt i fuldt Arbejde i Vesten mellem Skandinaverne. Da Arbejdet begyndte at vokse mig over Hovedet, skrev jeg til Tambs Lyche, at når han var færdig med Universitetet, måtte han komme og hjælpe mig. Han svarede, at vel stod hans Hu til at arbejde mellem sine Landsmænd, men han troede ikke, han duede til at stå under nogen og blive sat til, hvad han skulde gøre. Han længtes

efter at begynde noget fra Grunden af og glæde sig i at se, hvorledes hans Plantning voksede fra Aar til Aar. Hans Brev var fuldt af lyse Fremtidsdrømme, og han selv så fuld af Livsmod og Livskraft, at jeg syntes at se for mig en ung, vakker Føle, som er sluppen ud på en Blomstereng om Vaaren; den danser henover Marken, snofter og ryster sin Manke, mens Øjnene funkler af Livslyst. Jeg smilte halvt glad, halvt tungsindigt ved dette Brev og skrev tilbage, at når Livet havde lært ham tålmodig at pløje med Okser, kunde han komme til mig. — Denne Yttring, at han nødig vilde stå under nogen, er forresten karateristisk for Tambs Lyche. Trods det, at han nemlig var stille og beskeden i sit Arbejde som få, havde han tillige en stærk Uafhængighedstrang, der nødig lod ham modtage Ordre fra andre. Han måtte være Chef selv, lede Arbejdet selv, om det var aldrig så lidet. Derfor kunde han også føle sig vel i sit Arbejde som unitarisk Præst, da Kontrollen dèr er så overordentlig liden, og hver Menighed får skøtte sine egne Affærer.

Men han skulde få lært at pløje med Okser. I mange Aar arbejdede han som Præst mellem Amerikanerne i Østen i små Menigheder, og skønt han dèr lærte at kende Amerikanerne og amerikansk Liv fra dets nobleste Side og indsugede den Begejstring og den Kærlighed til Amerika, som altid strålede ud fra hans Artikler i „Kringsjaa"; og skønt han havde

fundet sig en Hustru blandt Amerikanerne, en Hustru, der var Præst ligesom han, og derfor endnu mere helt og bogstaveligt kunde dele hans Arbejde og hans Medhjælp, så stod dog hans Hu til Hjemlandet, til at fortælle sine Landsmænd om den Religionsform, der havde gjort ham så lykkelig og løst så mange Gåder i hans Sjæl, og som var så ukendt endnu for dem herhjemme. Han kom hjem. Han holdt en Række Foredrag i Studentersamfundet, hvori han fremlagde Unitarismens Program og opfordrede til Slut dem, der delte disse Anskuelser, til at opgive deres Navne, og han kunde da se, om der var Æmner til en unitarisk Forsamling i Kristiania. Foredragene vakte en vis Opsigt ved deres klare Form og noble Tone, så fri for al Bitterhed men af Navne blev der kun indsendt nogle og treds. Dette troede han ikke var nok, og han opgav derfor Forsøget. Men hans Foredrag og hans Navneliste blev Sneploven for mig, som kom bagefter. Tambs Lyche har flere Gange lidt den Skæbne, at måtte så at sige vige Pladsen for andre. H a n har udkastet Planerne, h a n har forberedt Grunden, h a n har opagiteret Sagen i Bladene; men så har han beskedent trukket sig tilbage og ladet andre komme til og udføre dem. Han var en for lidet pågående Natur, for meget af en Aands-Aristokrat — dette sagt i den bedste Betydning af Ordet — til at kunne være Folkefører for en ny Sag; thi en sådan må ikke

være for fintfølende. Han må tåle at blive banket og sat offentlig i Gabestokken, ligesom han også må være villig til at uddele Slag og lide Skuffelser af sine Egne, altid rede til at puffe sig selv og sin Sag frem, når man ikke vil give Albuerum, eller når Samtiden vil tie den ihjæl. Dette lå ikke for Tambs Lyche. Han skyede i Grunden den brede Offentlighed. Han vilde helst sidde på sit Studereværelse, undfange og udføre sine lyse, varme, saglige Artikler. Men at optræde som Folketaler i Folkelarmen, at rejse rundt og virke for sine Idéer med noget Slags Brask og Bram, at være meddelagtig i meget af den Humbug og den Fraseflom, som ofte følger offentlige Mænd, der må optræde demonstrativt, det lå ikke for Tambs Lyche. Som en fin Blomst trak hans Aand sig sammen ved hver rå eller ugæstmild Berøring. Og dog kunde han i sine Artikler i Bladene være både skarp og vittig og uddele drøje Hug; men Kampen blev mere en Turnering med åndelige Lanser, ført fra hans Studererum. Derfor så' man sjælden Tambs Lyche optræde som Taler ved offentlige Fester, selv for Sager han elskede, såsom 17de Maj, Wergelands Minde, Arbejdernes Sag o. s. v. Han s k r e v hellere om det end talte. Tambs Lyche så' snart, at det ikke gik så let at udbrede Unitarismens Idéer her som i Amerika, hvor disse Tanker var oparbejdede gennem Generationer og havde et ansét Samfund i Ryggen. Han

havde glemt, at vort Samfund var et konservativt Samfund især i det religiøse, at det hegner med en vis Ærbødighed om sine Fordomme, at Statskirken med de verdslige Fordele den byder, og det Bryderi den lægger i Vejen for Dissentere, gør Folk fejge og betænkelige mod noget Slags Brud, og at det at røre ved en gammel Opfattelse af Trossager, her i Norge af den store Masse ansés som et Angreb på selve Troen. Så lærte han da Kunsten at pløje med Okser. Han spændte sig selv uden Betænkning for Tålmodighedens Plov. Kunde han ikke nå' Masserne direkte, måtte han nå' dem indirekte. Han begyndte Udgivelsen af „Kringsjaa", dette Tidsskrift, der slog an fra den første Stund, fordi det udfyldte en ledig Plads i vor Literatur. Han så', at vort Folk manglede Kundskab. Det måtte lære, hvad der foregik på alle Aandens Felter ude i de store Verdenssamfund, før det kunde blive modent til at tænke frit i det religiøse. For at kunne vinde Udbredelse måtte Tidsskriftet holde direkte religiøse Udtalelser borte fra sine Spalter, og selv denne store Forsagelse gjorde han for at tjene sit Folk. Som en flittig Bi fløj han rundt og samlede fra engelske, amerikanske, tyske og franske Tidsskrifter alt, hvad der kunde være af almen Interesse på Elektrikens, Magnetismens, Literaturens, Kunstens, Lægevidenskabens og Psykologiens Område og gengav det i en letfattelig Form til Belæring og Diskussion. At beregne

den opdragende Nytte af dette Tidsskrift, hvori Tambs Lyche har nedlagt så megen Flid og så meget Arbejde, er umuligt. Men det norske Folk skal være ham taknemligt for det. Og hans Artikler „fra Redaktørens Sofahjørne", hvori han søgte at sammentrænge Ekstrakten af, hvad der var foregået og var bleven indvunden af åndelig Berigelse fra Tid til anden, var altid bårne af en så human Aand, at de vandt selv hans Modstanderes Anerkendelse. Og når han stundom brød Lanser med Ortodoksiens Repræsentanter i Bladene, var Polemikken altid båren af en sådan Sagkundskab og Respekt for sin Modstanders Karaktér, at enhver personlig Bitterhed var udelukket, og Diskussionen derved kunde blive desmere frugtbar. Men rent at lade sine religiøse Idéer ligge uomtalte, det orkede han ikke. Han fandt en Forlægger, der var besjælet af samme Begejstring for frie religiøse Idéer som han, og som vilde resikere noget på Forsøget. Så udkom da „Frie Ord", hvor han har skrevet nogle af sine vakkreste og inderligste Artikler. Men da Bladet, som han ikke ejede, svingede om i en Retning, han ikke kunde give sit Samtykke, måtte han opgive det. Ifjor tænkte han på at optage et religiøst Tidsskrift pånyt; men da jeg underrettede ham om, at „Saamanden" snart vilde udkomme, hvori han kunde skrive sameget han vilde, så opgav han sin Plan. Han måtte atter forsage. Han omgikkes med den Plan, at få Understøttelse af Uni-

tarerne i England og Amerika for at udgive Channings Værker; det blev der ikke noget af. Han omgikkes med Tanken om at få stiftet et ethisk Selskab her i Kristiania, da han mente, at det var den Form af Religiøsitet, som snarest vilde nå' de dannede Klasser her. En anden vil komme til at udføre den Tanke. Jeg fik ham heller ikke til Medarbejder, desværre. I „Saamanden" kom ikke noget fra hans Pen, men der skal stå dette som en kærlig Tak for, hvad han har gjort for religiøs Frigørelse herhjemme.

Man skulde synes, at et fjortendagligt Tidsskrift som „Kringsjaa" måtte være nok for en Mand; men nej. Tambs Lyche fik Tid til tillige at redigere „Frie Ord", uden Betaling, at skrive i andre Tidsskrifter og Blade, en Stund tillige at være Redaktør af Bladet „Norderhov" og Redaktionssekretær ved „Dagbladet". Det var som han i Frygt for, at Livet skulde blive for kort, måtte øse og øse med fulde Hænder af sit rige åndelige Forråd for rigtig at kunne være til Nytte for sit Land. Han arbejdede sig ihjæl. Og med én Gang sagde Maskinen stop, den vilde ikke mere. Han så' det var forbi, og han foldede sine Hænder i en stille Tak til Gud for, hvad han havde fået Lov til at virke. En Ting fik han da se drevet igennem, mens han levede, og det var Folkebibliotekerne, for hvilke han havde arbejdet som få. Det var atter hans Iver for at give sit Folk Kundskab, som slog ud i dette.

Det var engang under en Bladpolemik, at hans Modstander havde sagt, at Unitarismen kunde være god nok at l e v e på, men når man skulde til at d ø, da kneb det. Tambs Lyche svarede den Gang, hvad der også er kommen ind under min Erfaring, at han havde været tilstede ved mange Dødslejer, men alle de, som havde været Unitarer, var altid døde med Fred, glade ved Befrielsen og givende sig trygt hen i vor himmelske Faders Varetægt. Og hvorledes kan det være anderledes? Vi, som ikke holder noget skræmmende, evigt Helvede, men lader Guds Kærlighed skinne ned i selv de dybeste Afgrunde, vi, som tror på en evig fortsat Udvikling, indtil alle omsider har nået frem, vi som tror, at Gud ikke dømmer efter T r o s l e k s e n men efter K a r a k t e r e n. Og nu er Tambs Lyches Navn også kommet i Rækken af dem, hvis Tro har fyldt dem med Fred i Dødsstunden. Jeg var ude hos ham, kort før han døde. Han vidste, der var intet Håb mere og glædede sig blot i at være kommen hjem igen som et Barn til sin elskede Mo'r Norge og at dø i al den Skønhed, der bredte sig foran hans Vindu dèr på Norstrand. Han vilde nok gærne have virket nogle Aar til; men når det så skulde være, var han fornøjet med Guds Vilje. Han elskede sine amerikanske Digtere, især Whittier, og han har understreget alle de Steder, der fortrinsvis taler om Guds uendelige Godhed og Kærlighed. Hans Hustru måtte ofte læse

disse for ham. I den Bog, hun lånte mig hjem, hans Yndlingsbog, lå der et Papirmærke, og ved at slå efter der, fandt jeg følgende Ord understregede, som jeg i Farten oversætter:

Omstrålet af et navnløst Lys,
en Herlighed, ej tænkt,
på Himlens Barm, på Bjærgets Væg
Guds Billeder er hængt.

Og Skønhed sét er aldrig tabt,
Guds Farver blegner ej,
og Solnedgangens Herlighed
ind til min Sjæl fandt Vej

med Følelser af Glæde, som
ej Døden røve får,
thi Aanden lever, leve skal
lang over Tidens Aar.

I ette var Tambs Lyches Evangelium. Hans Prækener var Solskinsdigte. Så omt og så skønt har ingen skrevet om Naturen siden Wergelands Dage. Han elskede Skønhed, og for ham blev hele Naturen religiøs. Det var Udstrålinger af Guds Fantasi og Kærlighed, han så' i den vuggende Blomst som i det brusende Hav, i Solnedgangens Farver som i skønne Mennesker. Han elskede den hele Skabning, han så' i den Breve fra Gud til Jorden. Han blev ikke bitter over, hvad Menneskene v a r; thi han så' i dem, hvad de s k u l d e v o r d e.

Så lagde han sig da stille til Hvile i den Guds Faderfavn, som han elskede.

Han sluktes som et Lys, der går ud. Nu kan hans Aand mætte sig med Farver og Lys i Himlens fagre Egne.

Men vi, som står igen, fattige og bedrøvede, fordi noget godt er gået fra os, vi lægger vore Kranse stille på Kisten med en Tak, fordi han var mellem os, og indskriver Tambs Lyches Navn mellem dem, der i Norge skal mindes med Taknemlighed.

Har nu et sådant stille, forborgent Liv været levet forgæves! Aa nej — intet Liv, der er opoffret for det gode, er levet forgæves. Jeg vil ikke tale om, hvorledes éns egen Karakter slibes til Mildhed og Renhed, når man i Kærlighed offrer sig for en Sag og ikke tager Hensyn til sin egen Person, hvorledes man, ved at lade sine Tanker dvæle ved Guds Skønhed og Kærlighed, selv vokser op imod denne og udfolder sine Vinger til sin egen Himmelfart, når Døden befrier Aanden fra Legemets Fængsel. Men et sådant trofast Forsagelses og Arbejdsliv er ikke levet forgæves for dem, for hvem han har arbejdet. Hans Tanker og Artikler, som han har strøet ud over Landet i Blade og Tidsskrifter, de er ligesom den vingede Sæd om Våren. Den flyver og flyver, til den sænker sig og finder Spirested dèr, hvor man mindst skulde vente det. Og Tambs Lyche har været med og modelleret mangen ung Mands og Kvindes Tanke- og Hjærteliv og kanske været bestemmende for hele deres fremtidige Livsudvikling og Skæbne. Og den inder-

lige Kærlighed til Gud og hans hele Skabning, som fik sligt poetisk skont Udtryk i hans religiose Artikler, den har kanske vakt mangen én ud af Frygtens mørke Dogmer, vakt dem til bevidst, barnligt Samliv med denne Gud og dermed til Fred og Glæde. Og når Norge engang kommer så langt, at også det har rystet Dogmeåget af sig, afrystet alle de Hindringer for et stærkt, bevidst Gudsliv, som Teologien gennem Tiderne har væltet i dets Vej, når vi også engang får en lysere, varmere, mere ansvarsfuld Religionsfølelse — da vil også Tambs Lyches Navn nævnes med Tak som én af Banebryderne for den religiøse Solopgang i hans Fædreland, da vil han fra sin Himmel se sine bedste Håb og stærkeste Drømme opfyldte. Det gælder som han at være trofaste Såmænd i det små som i det store, at så' sig selv og sit stille Arbejde ned i sit Folk, så vil den Tid komme, da man skal se Græsmarker og Agerfelter, der hvor der før lå Myr og Stene.

Løgnen kun Sekunden vinder,
intet Sandhedsord forsvinder,
som et Vift af lette Lin
løsner styrtende Lavin,
er det nok til at begrave
Verden, når den er aflave.

Men det må ej hviskes stille,
Sandheds Ven ej blot må ville,
vær i ét og alt dig selv!

det er Sejrens Kunst min Sjæl,
som Stefanus mellem Stene
må du stå om selv alene.

(H. Wergeland.)

Så lær os da den Kunst, vor Gud og himmelske Fader at være os selv, at så os selv med alle vore Kræfter ned i vort Folk, ikke spørge efter det store eller det lille Følge, men efter at få gøre din Vilje!

Amen.

Udkommen er og fås i alle Boglader:

Kristofer Janson: Lys og Frihed, Prækener til alle Kirkeårets Søn- og Helligdage 4,00
Har Ortodoksien Ret? I. og II. à 2,00
Adam og Eva 1,50
Jesussangene 1,50
Et glemt Sandhedsvidne 1,00
Jesus bragt tilbage 1,00
Frisindet Kristendom 0,85
Om vore Børns Opdragelse og Religionsundervisning 0,30
Salmer, (ny forøget Udgave, indb.) . . . 0,35
Gudsbegrebets Udvikling fra Moses til Jesus 0,25
Jødegud og Kristengud 0,10
Hvad Kristendommen vil 0,10
De Ortodokses og de Liberales glade Evangelium 0,10
Sande og falske Liberale 0,10
Vogter eder for de falske Profeter . 0,10
Ortodoksiens Modsigelser 0,10
Skal vi bede til Gud? 0,10
Min Tro forbyder mig at hjælpe Dem . . 0,10
Om Biblen 0,10
Hvad er sand Unitarisme? 0,10
Den ene Tro 0,10
Tålmodighed 0,10
Frelse. Prædikener af tre engelske Præster, med et Forord af Uffe Birkedal 1,00
Stopford A. Brooke: Jesus og Nutidens Tænkning. Fire Prækener, oversat af Anton M. Jensen 0,50
G. V. Smith: Er der et evigt Helvede? . 0,10
Anton M. Jensen: Må Kristendom blive forkyndt for „Fattig Per Eriksen?“ . 0,10
Læge Hindhede: En Historie om Mads og Vorherre 0,10
R. A. Armstrong: Den unitariske Kristenheds Tro og Grundsætninger 0,10

Theo. Bergs Forlag.

„Lys over Landet",

Ugeblad for frisindet Kristendom.

Redigeret af Pastor *Uffe Birkedal*
og *Theo Berg*.

Udgår hver Fredag. Bestilles hos Postvæsnet og i alle Boglader i Danmark, Norge, Sverrig og Sønderjylland.

Pris 1 Kr. Kvartalet, frit tilsendt.
(Til Udlandet, forsendt 2 Gange månedlig i Korsbånd, 3 Kr. Halvåret).

Ekspedition: Skindergade 20, København K.

„Lys over Landet" søger ikke sine Læsere blandt Tilhængere af nogen bestemt Kirke eller Trossamfund, men det ønsker at være et Bindeled mellem alle dem, der rundt om i Landet søger at forene Troens Lydighed med Tankens Frihed; alle dem, der mener, at det væsentlige i al Religion er for stort til at kunne udtrykkes i Dogmer eller indesluttes i Trosartikler; alle dem, der ønsker at gøre Verden bedre og som er villige til at arbejde for en sådan Forbedring; alle dem, der lægger Hovedvægten på det store Bud — Kærlighed til Gud og Mennesker.

„Lys over Landet" vil søge at styrke Samfølelsen og Samarbejdet mellem alle gode, sandhedskærlige og ædle Mennesker, uanset hvilken Kirke de tilhører, eller hvilken Tro de har, — alle dem der kan samles i en Gudsdyrkelse, der er Liv og Handling, det vil sige Aand og Sandhed.